

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI
ETRAFINDA MEHMET AKİF'İN ESERİ VE
ARNAVUT AYDINLARININ YORUMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SHUKRİJE KJAHJA

İSTANBUL, 2020

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI
ETRAFINDA MEHMET AKİF'İN ESERİ VE
ARNAVUT AYDINLARININ YORUMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SHUKRIJE KJAHJA
(160101024)**

**Danışman
Prof. Dr. Hasan AKAY**

İSTANBUL, 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı'nda 160101024 numaralı SHUKRIJE KIAHJA'nın hazırladığı "Arnavutların Fikir ve Edebiyat Dünyasında Mehmed Âkif Ersoy'un Etkisi ve Hakkındaki Yorumlar" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, 30/01/2020 Perşembe günü saat 10:30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE/REDDİNE/DÜZELTİLMESİNE ne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

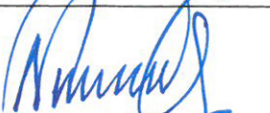
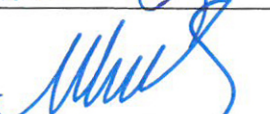
Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı [...]/.../20..., tarihinde, saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının

Millet ve Milliyetçilik Kavramları Bağlamında Mehmed Âkif'in Etkisi ve Arnavut Aydınlarının Yorumları şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZA
Prof. Dr. Hasan AKAY (Danışman)	Kabul	
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK.	Kabul	
Doç. Dr. Mehmet SAMSAKÇI.	Kabul	

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Shukrije KJAHJA

İmza

TEŞEKKÜR

Kontenjanında Balkanlı öğrencilere yer vererek biz Balkanlı öğrencilere değerli akademik kadrosunu tanıma imkanı sağlayan, hocaların engin bilgilerinden yararlanma fırsatı sunan başta rektörümüz Prof. Dr. M. Fatih ANDI hocamız olmak üzere Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi yönetim kadrosuna, şahsım ve Balkanlı öğrenciler adına teşekkürü borç bilirim. Karşılaştığımız zorluklarda hiç tereddüt etmeden yardımlarını esirgemeyen Lisansüstü Eğitim Enstitüsü memuru Bülent UÇAN Bey'e teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman olduğu gibi, büyük bir sabır ve destekle yanımda duran eşim Halil QAHJA'ya ve çocuklarım Besar ve Besnik QAHJA'ya, sevgi dolu teşekkürlerimi sunarım.

Shukrije KJAHJA

İmza

**MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI ETRAFINDA MEHMET
AKİF'İN ESERİ VE ARNAVUT AYDINLARININ YORUMLARI
SHUKRIJE KJAHJA**

ÖZET

Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı kültürünü bilhassa İslâmiyet'i esas alan bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Bu anlayışta ırkçılık söz konusu olmamasına rağmen yine de Türklüğün tarihi misyonuna vurgu yaparak, İslâm'la bütünleşmiş bir milliyetçilik anlayışından yanadır. Mehmet Âkif'i, ırka dayalı bütün sahiplenmeler onun bu anlayışına ters bir yaklaşımdır. Buna rağmen, bir yandan “Türkiye'nin İstiklal Marşı'nı” yazmış olması diğer yandan Arnavut olduğunu belirtmesi onu milliyetçilik oklarının hedefine maruz bırakmıştır. Bu çalışmanın amacı, Arnavut aydınlarının Mehmet Âkif Ersoy'la ilgili yorumlarından ve dünyanın kaderini değiştirmiş olan ırka dayalı milliyetçiliğin çıkış noktasından hareketle, Âkif'in gerçek milliyetçiliğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda Arnavut Aydınlarının Âkif ile ilgili yorumlarını değerlendirdiğimiz çalışmamızda bir Arnavut olan Âkif'in babası İpekli Tahir Efendi'nin köyü Şuşitsa ve ailesi hakkında bilgilere de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, millet, milliyetçilik, , ırk, Arnavut aydınları, Türk

**NATIONAL AND NATIONALISM CONCEPTS, MEHMET
AKIF'S WORK AND COMMENTS OF THE ALBANIAN
AUTHORS**

SHUKRIJE KJAHJA

ABSTRACT

Mehmet Âkif Ersoy's understanding of nationalism is based on Ottoman culture and İslâm. Nevertheless, it has an understanding of nationalism integrated with İslâm, emphasizing the historical mission of the Turks. All possessions based on Mehmet Âkif's race nationalism are an opposite approach to his understanding. He was Albanian origin and he wrote the "Turkey's National Anthem" and become the objective of nationalist arrows. The aim of this study is to reveal the real nationalism of Âkif based on the comments of Albanian intellectuals and the starting point of race-based nationalism that changed the fate of the world. In this study, we evaluate the comments of the Albanian intellectuals about Âkif and information about Âkif's father İpekli Tahir Efendi his village Shushica and his family.

Keywords: Mehmet Âkif Ersoy, nations, nationalism, racial, Albanian intellectuals, Turkish.

ÖNSÖZ

Saygınlığını her dönem sürdürebilen entellektüelleri, doğru bir şekilde okuyabilmek için yaşadığı dönemi göz önünde bulundurup gerçek fikirlerini anlayabilmek açısından onların eserlerini bir bütün içinde değerlendirmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde isabetli sonuçlara ulaşılabilir.

Mehmet Âkif Ersoy hakkında yazılacak her şey, bizi onun medeniyet anlayışının yanı sıra bu anlayışın kapsam ve sınırlarına götürecektir. Bir şiirinden hareketle Âkif'i değerlendirmeye kalkmak bizi her zaman doğru sonuçlara götürmez.

Kendi fikirlerini net bir şekilde ortaya koyan Âkif, Safahât'ın üçüncü kitabı *Hakkın Sesleri*'ndeki bir şiirinde, Arnavut olduğunu dile getirmektedir. Babasının Arnavut olduğu bilinirken bu ifadenin yanı sıra şiirlerinde Arnavutları konu alması, Arnavut aydınlarının ilgisini çekmiştir.

Bu çalışmada Âkif'in gerçek millet ve milliyetçilik anlayışını ortaya koymak adına, Arnavut aydınlarının Âkif hakkında yazdıklarından ve dünyanın düzenini değiştirmiş olan modern milliyetçiliğin etkilerinden yola çıkılacaktır.

Öncelikle çalışmanın birinci bölümünde, modern milliyetçilik ile dünyanın ne zaman tanışmış olduğu, milliyetçiliğin zirveyi yaşadığı XIX ve XX yüzyılda Avrupa'yı ve Balkanları ne şekilde etkilediği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Mehmet Âkif Ersoy'un ilk bölümde incelemiş olduğumuz modern milliyetçilik penceresinden milliyetçiliğe, millet kavramına ne şekilde baktığı ve bu akımı nasıl yorumladığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda; önce Âkif'in milliyetçiliği konusunda yapılmış olan yorumlara yer verilerek devamında Safahât'daki şiirler incelenecektir. Âkif'in, 'millet', 'kavim', 'ırk', 'Türk', 'Arnavut', 'Osmanlı' gibi bugünkü modern milliyetçilik anlayışı ile yakından alakalı olan kavramlara, Safahât'daki şiirlerinde ne şekilde yer vermiş olduğuna bakılmıştır. Bu şekilde Âkif'in gerçek milliyetçilik anlayışı konusunda bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Arnavut Türk dostluğunun tarihi geçmişinden başlayarak, bir ortak değer olarak Âkif'in Arnavutların edebiyatında ki yeri,

Arnavutluk, Makedonya ve Kosova’da ki yazılı basından ve Arnavut Aydınlarının yorumlarından hareketle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Âkif hakkında yazan Arnavut aydınların Âkif’i ne şekilde yorumladıkları incelenecektir. Çalışmanın devamında Âkif’in babası Tâhir Efendi’nin köyü Şuşitsa’ya gerçekleştirdiğimiz ziyaret sonucu, Tâhir Efendi’nin imamlık yapması amacı ile Mulay ailesi tarafından inşa ettirilen, TİKA tarafından onarılan ve Mehmet Âkif Ersoy’un ismini taşıyan cami ve yine TİKA tarafından onarılan ve Mehmet Âkif Ersoy’un isminin yaşatıldığı Şuşitsa ilk ve ortaokulu görselleri yer alacaktır.

Âkif’in babasının köyü Şuşitsa hakkında Osmanlı tapu defterine dayalı bilgilerin yanı sıra, Tahir Efendi’nin ailesinin soy ağacının da yer aldığı kaynak niteliğindeki bir eser tercüme edilerek, ilk kez bu çalışmada konuya ilgi duyanların istifadesine sunulmuştur.

Amacımız, Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili yapmış olduğumuz bu çalışmanın Âkif’i gerçek millet anlayışı ile Arnavut ve Türk milletinin tanınmasına bir nebze dahi olsa katkımızın olmasıdır.

Bu çalışmanın her aşamasında anlayış, destek ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Hasan AKAY’a, tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
RESİM LİSTESİ	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. DÜNYADA MİLLİYETÇİLİĞİN BAŞLANGICI VE GELİŞMESİ	4
1.1. MİLLET NEDİR	5
1.1.1. Osmanlı'da Millet Sistemi.....	10
1.2. MİLLİYETÇİLİĞİN BAŞLANGIÇ NOKTASI.....	12
1.3. MİLLİYETÇİLİK FİKRİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ:	14
1.4. MİLLİYETÇİLİK DOKTRİNİNİN ÖNERİLERİ VE GETİRİLERİ.....	26
İKİNCİ BÖLÜM	32
2. MEHMET AKİF ERSOY'UN MİLLİYETÇİK ALGISI:	32
2.1. YAŞADIĞI DÖNEM, ÇALIŞMALARI VE DÖNEMİN FİKİR UYUŞMAZLIKLARI KARŞISINDAKİ DURUŞU:	33
2.2. MODERN MİLLET ANLAYIŞINA KARŞI, İSLÂMÎ MİLLET ANLAYIŞI	36
2.3. AKİF'İN MİLLİYETÇİLİK ALGISI:	38
2.3.1. <i>Safahât'</i> ta Millet.....	40
2.3.2. <i>Safahât'</i> ta Kavim(Akvâm)- Kavmiyet	50
2.3.3. <i>Safahât'</i> ta Irk:	53
2.3.4. <i>Safahât'</i> ta Osmanlı:	54
2.3.5. <i>Safahât'</i> ta Türkler:	57

2.3.6. Safahât'ta Vatan	60
2.3.7. Safahât'ta Arnavutlar.....	62
2.3.7.1. İslâm Ümmeti Olarak Arnavutlar	63
2.3.7.2. Arnavutların Kendi Değerlerinden Vazgeçmeleri	64
2.3.7.3. Aydınlarının Peşinden Giden Arnavutların Akıbeti	64
2.3.7.4. Akıbetlerinden İbret Alınması Gereken Arnavutlar	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	68
3. ARNAVUTLARIN FİKİR VE EDEBİYAT DÜNYASINDA MEHMET AKİF ERSOY VE HAKKINDAKİ YORUMLAR	68
3.1. ARNAVUTLUK CUMHURİYETİ	69
3.1.1. Arnavutların Osmanlı İle Tanışmaları	69
3.1.1.1. Arnavutların Kökeni ve Arnavut İsmi Almaları	70
3.1.1.1.1. Arnavutların Osmanlıdan Ayrılmaları	71
3.1.1.1.1.1. <i>Balkan Savaşları</i>	72
3.1.1.1.1.1. <i>Osmanlıdan Sonra Arnavutluk</i>	73
3.2 MEHMET AKİF ERSOY'UN BABASININ DOĞUP BÜYÜDÜĞÜ KÖY, ŞUŞİTSA.....	74
3.1.2. MEHMET AKİF ERSOY'UN BABASI TAHİR EDENDİ VE AİLESİ	78
3.2. ARNAVUTLARIN YAZILI BASININDA MEHMET AKİF ERSOY VE ARNAVUT AYDINLARININ AKİF HAKKINDA Kİ YORUMLARI.....	81
3.2.1. Arnavutluk Basınında Mehmet Âkif Ersoy:	82
3.2.2. Kosova'nın Arnavut Basınında Mehmet Âkif Ersoy:	83
3.2.3. Makedonyada'nın Arnavut basınında Mehmet Âkif Ersoy ?	84
3.2.4. Arnavut Aydınlarının Mehmet Âkif Ersoy Hakkındaki Yorumları:	85
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	116

RESİM LİSTESİ

- Resim 1** Mehmet Âkif Ersoy'un babası Tâhir Efendi'nin doğup büyüdüğü köy Şuşitca 74
- Resim 2** Mehmet Âkif Ersoy'un dedeleri tarafından inşa ettirilmiş olan, Şuşitsa Camii.....
- Resim 3** Şuşitsa Köyü, Mehmet Âkif Ersoy İlk ve Ortaokulu. 77
- Resim 4** Şuşitsa Köyünde Mehmet Âkif Ersoy'un babası, Tâhir Efendi'nin eskiden evinin bulunduğu arsa. 78

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
a.y.	Yazara ait son zikredilen yer
b.a.	Eserin bütününe atıf
bkz.	Bakınız
bkz.: aş.	Eserin kendi içinde aşağıya atıf
bkz.:yuk.	Eserin kendi içinde yukarıya atıf
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
k.g.	Karşı görüş
karş.	Karşılaştırmamız
s.	Sayfa/sayfalar
t.y.	Basım tarihi yok
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
y.y.	Basım yeri y

GİRİŞ

Mehmet Âkif Ersoy, yaşadığı dönemden başlayarak günümüze kadar saygınlığı devam eden bir aydındır. Yazdığı “İstiklâl Marşı” Türk milleti tarafından sürekli ayakta okunup dinlenirken dünyanın hiçbir yerinde eşine benzerine rastlanmayacak bir sadakat ve saygıyla alkışlanmaktadır.

Âkif’in ismini bu milletin çocukları anaokulu yıllarından başlayarak hayatları boyunca zikretmektedirler. Mehmet Âkif Ersoy’un gerek yedi kitaptan oluşan *Safahât* adlı eseri, gerekse milletine hediye etmiş olduğu “İstiklâl Marşı” ile kazanmış olduğu ünün yanı sıra, görmekte olduğu saygınlık başlı başına bir araştırma konusudur. Âkif’e bu gün verilen bu değer, bir yönü ile Türk milletinin karakterinin resmini çizerken, diğer bir yönü ile bir milletin değerlerine nasıl sahip çıkılması gerektiği konusunda bütün dünyaya örnek teşkil etmektedir.

Mehmet Âkif Ersoy hakkında çok sayıda kitap yazılmıştır. Birçok doktora, yüksek lisans tezlerine konu olmuş, makale, dergi, gazete gibi yayınların her geçen gün konusu olmaya devam etmektedir. Türk “İstiklâl Marşı”nın yazarı olan Âkif, eserleri ile Sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde değil, dünyanın birçok yerinde yaşayan Türkler tarafından Türkiye’deki kadar olmasada, tanınıp değer görmektedir. Âkif’i tanıyan ya da tanımaya çalışan bir başka millet de Arnavut milletidir. Âkif, *Hakkın Sesleri* isimli, *Safahât*’ın üçüncü kitabında “Üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk” diye başlayan, Arnavutları konu aldığı şiirinde “Ben ki evet Arnavutum” ifadesini kullanmış, her ne kadar babası Tâhir Efendi’nin

Arnavut olduğu bilinse de bu ifadesi ile Arnavutlar'ın kendisini tanınmasına vesile olmuştur.

Osmanlı'nın Arnavutluk'a ilk seferlerini, iki milletin resmi tanışması olarak alacak olursak, bu bizi 1376 yılına kadar götürecektir. Tarihçilerin konusu olan konuyu irdelersek çok daha eskilere gitmemiz mümkün olacaktır. Konumuz bu olmadığından dolayı biz Arnavut ve Türklerin dostluklarının ne kadar eskiye dayandıklarını vurgulamak amacı ile bu tarihten yola çıkacağız. 1376 yılından başlayarak Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan edip Osmanlıdan koptuğu 1912 yılına kadar, 536 yıllık bir beraberlikten bahsetmemiz mümkündür.

Beş yüz otuz altı yıl boyunca beraber yaşamış olan bu iki milletin zaman içerisinde büyük dostluklar kurmuş olduklarını görmekteyiz. Her ne kadar fetih dönemlerinde Osmanlı'nın Arnavutluk'un bazı bölgelerini elde etmeye çalışması sırasında Arnavut Beylikleri ile çatışmalar yaşanmış olsa da zamanla Arnavutlarla Osmanlı'nın büyük bir dostluk kurduğu görülmektedir. Bu dostluk Arnavutların İslâm dinini kabul etmeleri ile bambaşka bir hâl alarak bu iki milleti tek bir millet haline getirmiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'da İslâmiyet'i kabul etmemiş olan diğer milletlerle böyle bir dostluk bağının olmayışı, Türk ve Arnavutları İslâmiyetin bir bütün haline getirdiğinin bir delilidir. Türk-Arnavut dostluğunu pekiştiren İslâm dini olmuş ve bu din her iki milleti tek bir çatı altında toplamıştır.

Osmanlı Devleti, hükümdarlığı altındaki milletleri kurmuş olduğu "millet sistemi" ile kucaklamış, milletlerin dinleri, malları, kimlikleri en ufak bir zarar görmeden büyük bir adaletle gözetilmiştir. Osmanlı'nın hakimiyet sürdüğu topraklarda yaşayan milletlere İslâmiyeti kabul etmelerine dair herhangi bir şart koşmamasına rağmen, Arnavutların İslâmiyet'i tercih etmiş olmaları bir dostluğun değil, bir bütün olmanın temelini de atmıştır. Osmanlı, Arnavutlara büyük değer vermiş ve Arnavutlarla tek millet olarak İslâm bayrağını dalgalandırmıştır. Bunun en büyük delili devlet yönetiminde Arnavutları üst düzey yöneticilik görevlerinde görevlendirmiş olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde otuz üç Arnavut sadrazam imparatorluğu yönetmiştir.

Asırlarca tek millet olarak hareket etmiş olan Arnavutlar ve Türkler 1912 yılında Arnavutların milliyetçilik davasında yer almaları ve müstakil devlet kurmaları yolunda Osmanlıya karşı baş kaldırmaları sonucu ayrılığa düşmüşlerdir. Bu ayrılık Mehmet Âkif Ersoy için büyük bir yıkım olmuştur. Ayrılık sonucu Âkif'in aldığı büyük yaralar şiirlerine volkanlardan fişkıran lavlar gibi yansırken, Âkif'i tek tek Arnavutları yolundan çevirip “parçalanmaya sebep olmayın” dercesine büyük bir haykırışa sürüklemiştir, Âkif'in yakarışları, Arnavutları İslâm'ın bütünü içinde kalmaya ikna edemeyince, son hamle olarak ölümler alemine yönelmiş, o tarafı da velveleye vermiştir. Bu yakarışlar bizi bu çalışmada, dünyada milliyetçiliğin başlangıç noktasına götürmektedir. Balkanlarda 107 yıl önce, etkisini gösteren ve 536 yıllık bir birlikteliği sonlandıran bu büyük etkenin yanı sıra, bizi bu çalışmada milliyetçiliğin geçmişine bakmaya yönlendiren etken, günümüzde bile bu akımın güncelliğini koruyarak, her iki millet tarafından Mehmet Âkif Ersoy'un Türk veya Arnavut kalıbına sıkıştırılmaya çalışılması olmuştur.

Devletleri parçalayarak yıllarca süren dostlukları sonlandıracak kadar etkili olan Avrupa'da başlayan milliyetçilik akımının ilk önce fikir olarak nasıl ortaya çıktığına, konumuzu aydınlatması amacı ile bakmamız gerekmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde bu konuya yer vermemizin sebebi, öncelikle milliyetçiliğin aslını öğrenip bir zamanlar bir bütün olarak aynı davanın peşinde koşan milletleri parçalamayı başaramadan önce Avrupa'da sonra Osmanlı'da millet anlayışının ne olduğunu tespit etmektir.

Mehmet Âkif Ersoy, ulus devlet kurmaya dayalı milliyetçilik anlayışının zirve yaptığı dönemde yaşamış bir aydındır. Dolayısı ile milliyetçiliğin vaatlerine ve faaliyetlerine de şahitlik etmiştir. Âkif kendi milliyetçilik anlayışını daha o yıllarda yazdıkları ile çok net bir şekilde ortaya koymuştur. Balkan savaşlarını ve milliyetçilik akımlarının Balkanları baştan başa etkilemiş olduğu yıllarda, bu etkinin Âkif'in şiirlerine ciddi bir şekilde yansıdığını görmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYADA MİLLİYETÇİLİĞİN BAŞLANGICI VE GELİŞMESİ

Çalışmamızda milliyetçiliğin bir fikir olarak başlangıç noktası ve gelişmesine yer vermemizin sebebi M. Âkif Ersoy'un milliyetçilik anlayışına geçmeden önce bir ideoloji olarak milliyetçiliğin ne olduğunu, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını, ne vadettiğini, nasıl bir etki yarattığını görmektir. Mehmet Âkif Ersoy'un milliyetçiliğe bakışını anlayabilmemiz için öncelikle milliyetçiliğe bir göz atmamız gerekmektedir.

Milliyetçilikten söz ettiğimizde ilk başta kişinin yaşadığı topraktan çok konuştuğu dili, ırksal aidiyeti aklımıza gelmektedir. Günümüzde gündelik hayatta bile dilimizden düşmeyen millet-milliyet-milliyetçilik kavramları özellikle nüfusu karışık olan, birçok milletin bir arada yaşadığı ülkelerde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Milliyetçiliği araştırmaya başladığımızda tek bir anlamla sınırlandırılmayacağını görüyoruz. Kimi yazara göre milliyetçilik dile, kimisine göre ırka, etnik kökene, kimisine göre yaşadığı toprağa ya da ortak tarihe bağlılık olarak değerlendirilmektedir.

Milliyetçilik üzerine çalışma yapmış isimlerin hemen hemen hepsinin hem fikir olduğu nokta, milliyetçiliğin modern bir kavram olduğu ve Fransız ihtilâli ile sahneye çıktığıdır. Milliyetçilik XIX. yüzyılda zirveyi yaşamış ve zamanla bugünkü manaya kavuşmuştur.

Fransız ihtilâli ile hâkimiyeti millete teslim eden yeni bir düzenin, bu yeni devlet sisteminin ortaya çıkması ile bütün yükü “millet” kavramının omuzlarına yüklediğini görüyoruz. Dilimize Arapçadan geçmiş olan “millet” kelimesinin uğradığı değişimi görebilmek için, bu terimin, XIX. yüzyıl öncesi ve XIX. yüzyıl sonrasında ne şekilde kullanıldığına bakmalıyız.

1.1. MİLLET NEDİR

Türkçenin modern anlamdaki ilk sözlüğü olan Kâmûs-i Türkî de “millet” kelimesini Şemseddin Sami, şu şekilde tanımlamıştır: “(Cem’i: milel). 1. Din mezhep, kîş: millet-i İbrâhim; din ve millet ikisi birdir. 2. Bir din ve mezhepte bulunan cemaat: millet-i İslâm; milel-i muhtelif rüesâsı. (Lisanımızda bu lügat sehven ümmet ve ümmet lügati millet yerine kullanılıp, meselâ millet-i İslâmiye’ ve ‘Türk milleti’ ve bilâkis ‘ümmet-i İslâmiye’ diyenler vardır. Halbuki doğrusu ‘millet-i İslâmiye’ ve ‘ümmem-i İslâmiye’ ve ‘Türk ümmeti’ demektir. Zira millet-i İslâmiye bir, ve ümmem-i İslâmiye yani din-i İslâma tabi akvâm ise çoktur. Tashihen istimal elzemdir.)”¹

İslâm Ansiklopedisi’ndeki manasına baktığımızda “millet” kelimesinin “Dikte etmek anlamındaki “imlâl” kökünden türediğini, dikte edilmesi ve yazılması bakımından din karşılığında kullanıldığını ve kelimeye izlenen, gidilen yol” manasının verildiği görülmektedir.² Farklı ansiklopedilerden verdiği bilgiler doğrultusunda, millet teriminin uğradığı değişimi, *Milletler ve Milliyetçilik* adlı kitabında gözler önüne seren E.J. Hobsbawm, “Bir milletin resmi dilinin o ülkede yaşayan diğer milletlerin dilinden ayrı olabileceği ifadesinin ilk defa, *İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü*’nün 1884 yılı baskısında görüldüğünü” belirtmektedir.³

1884 yılına kadar *İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü*’nde “nation” terimi “Bir ülkede bir krallıkta oturanların toplamı ya da bir yabancı” manasını taşımaktaydı. 1884 yılından itibaren bu mananın yerine “Ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet, bir politik birim, bir devletin toprakları ve bu topraklarda yaşayan insanlar”⁴ manasını almıştır. *Enciclopediya Prasileria Merito*’da ise nation “Bir devletin içinde yaşayan ortak çıkarları olan yurttaşlar topluluğu”⁵ olarak geçer. *İspanya Akademik Sözlüğü*’nde milletin tanımı 1925 yılına kadar görülmez. Ancak

¹ Şemseddin Sami, **Kâmûs-i Türki**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2004, s.1400.

² Recep Şentürk, “Millet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.: 30, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 64.

³ E.J Hasbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, Çev: Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s 29.

⁴ Hasbawm **a.g.e.**, s. 30.

⁵ Hasbawm **a.g.e.**, s. 30.

bu tarihten sonra millet “Aynı dili konuşan aynı etnik kökene sahip ortak geleneği olan kolektif”⁶ olarak görülmektedir.

Ansiklopedist Johann Heinrich Zedler’e göre “millet” “1740’da gerçek anlamıyla ortak adetleri, ahlâki gelenekleri ve yasaları paylaşan birleşmiş bir burger”⁷ demektir. Ona göre “Aynı devlette yaşayan bütün milletlerden insanların tamamını tanımlayan sözcük ‘volk’tur. Millet terimi genel olarak “Volk” terimiyle eş anlamda kullanılmaktadır.”⁸.

Dilbilimi açısından önemli bir yapıt olan, *New English Dictionary*’de, “1908’de millet teriminin eski anlamının esasen “etnik birimi” ifade ettiğini son zamanlardaki kullanımında ise “Politik birim ve bağımsızlık nosyonuna ağırlık verildiği”⁹ görülmektedir.

Renan, İlk çağlarda bu günün manasında milletlerden söz edilmediğinden bahsederken milletlerin bu şekilde anlaşılmasının tamamıyla modern anlamda milliyetçiliğin kendini göstermesi ile gerçekleşmiş olduğunu söylemektedir. Renan, milletlerin bu yeni tarzda ırka ve dile bağlı olarak anlaşılmasının tarihte oldukça yeni bir şey olduğunu “İlk çağda bu gibi milletler yoktu; Mısır, Çin... Hiçbir bakımdan millet olamamışlardır”¹⁰ ifadeleri ile dile getirmektedir.

Modern milliyetçiliğin birçok milletin bir arada yaşamalarını sağlayan imparatorlukların kötü bir yönetim şekline sahip oldukları, milletlere gereken özgürlüğü tanımadıkları iddialarına, E.Gellner, Hasburg İmparatorluğundan örnek verir ve bu imparatorluğu, “Bir ulus hapisanesi değil; ulusların oyun bahçesi”¹¹ olarak yorumlar. Gellner, Hasburg İmparatorluğunda kültür farklılıklarının yaşama bir engel değil, anlam ve zenginlik katan unsurlar olarak görüldüğünü söylemektedir. Aynı zamanda Gellner, imparatorluğun asıl görevinin farklı kültürleri bir arada yaşamaya heveslendirip teşvik etmek olduğunu söylerken bunu onların hak ve

⁶ Hasbawm **a.g.e.**, s. 30.

⁷ Hasbawm **a.g.e.**, s. 32.

⁸ Hosbowm, **a.g.e.**, s. 33.

⁹ Hosbowm **a.g.e.**, s.33-34.

¹⁰ Ernest Renan, **Nutuklar ve Konferanslar**, Çev: Ziya İshan, Ankara, Sakarya Yayınevi, 1946, s. 99.

¹¹ Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev: Simten Coşar- Saltuk Özertürk- Nalan Soyarik, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 107-109

özgürlüklerini koruyarak ve birbirlerine düşmelerini, birbirleri ile savaşmalarını engelleyerek gerçekleştirdiğini, bu sayede, ulus kültürlerini muhafaza ettiğini söylemektedir.¹²

Milliyetçilik doktrininin millet kelimesine “XVIII. asrın sonuna kadar hiç bilinmeyen yeni bir mana kazandırmış olduğunu”¹³ söyleyen Elie Kedourie, her ırkın kendine ait bir devletinin olması gerektiğini savunan ve aynı zamanda modernizmin gelişmesinde önemli katkısı olan Herder’ den örnek verir. Herder’e göre, “Birçok milletin bir arada yaşamalarını sağlayan imparatorluklar bozuk imparatorluklardır.” Bir devletin sağlam olabilmesi için tek bir milletten yani tek bir ırkın o devletin oluşması gerekmektedir. Buna bağlı olarak Kedouriye, Herder’in, Moğol İmparatorluğunu, Osmanlı İmparatorluğunu ve onlar gibi birçok milleti kapsayan, birçok milletin içinde beraber yaşamalarını sağlayan imparatorlukların, milletleri bir arada tuttıkları için bozuk imparatorluklar olarak gördüğünü söylemektedir. Herder’in görüşüne göre, “Tek milletli devletler, milletler çeşitliliğinden kendilerini korumayı başarmışlardır ve bunu başarabildikleri için devlet olarak yıkılsalar bile onların milletleri sağlam kalır.”¹⁴

“Millet” kelimesi ikinci manasına XIX. yüzyılda kavuşmuş ve Arapça olan “millet” kelimesi, Fransızca “nation” terimine karşılık olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵

E.J. Hobsbawm, “Kavramların yerel, toplumsal, kültürel manaları olduğunu onların ayakları yere basmayan felsefi söylemlerin parçaları olmadığını”¹⁶ söyleyerek “millet” teriminin XIX. yüzyılda uğradığı değişime vurgu yapar. Modern milletin ve onunla bağlantılı olan her şeyin temel karakteristiğinin modernliği olduğunu buna rağmen, “Milli kimliğin tarihten de eski olacak kadar doğal, temel ve

¹² Gellner, **a.g.e.**, s. 107-109.

¹³ Elie Kedourie, **Avrupa’da Milliyetçilik**, Çev.: Haluk Timurtaş, İstanbul, Köprü Yayınları, 2017, s. 22.

¹⁴ Kedourie, **a.g.e.**, s. 76 -77.

¹⁵ İlber Ortaylı “Millet“, **TDK İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C.: 30, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 66.

¹⁶ Hosbowm.**a.g.e.**, s 23.

kalıcı olduğu yönündeki zıt varsayımın gördüğü yoğun kabulü göz önünde bulundurarak” millet sözcüğünü bu bağlamda incelenmesi gerektiğini savunur.¹⁷

Elie Kedourie, XVII. yüzyıl sonlarının millet kelimesine kazandırdığı yeni mana sonucu, “millet” teriminin uğradığı değişimi anlatırken, millet teriminin “doğuştan benzerlik gösteren, bir aileden büyük fakat kabile ve kavimden küçük bir topluluğu” temsil ettiğini söylemektedir. Bu manada eskiden bir Roma halkından söz edilebildiğini, fakat Roma milleti diye bir milletten söz edilmediğini ifade etmektedir. Kedourie, o dönemde millet kelimesinin uğradığı değişimi ifade etmek amacı ile Ortaçağ Üniversitesinden örnek vermektedir. “Ortaçağ Üniversitesi milletlere bölünmüştü ve Paris Üniversitesinde dört büyük millet vardı. Şerefli Fransız milleti, Sadık Pikardie milleti, Muhterem Normandiya milleti, fakat bunlar eyaletleri göstermek için kullanılmışlardır. Bu gün anlaşıldığı manada bir millet anlayışını, ırksal bir mensubiyeti ya da coğrafi bir ayırımı temsil etmek için kullanılmamıştır.”¹⁸ O dönemde “Fransız milleti denildiğinde Latince dillerini konuşanlar anlaşılmalıdır, buna İtalyan ve İspanyol’lar da dâhildir. Picardiye milleti denildiğinde Hollandalılar, Normandiyalılar denildiğinde kökleri kuzeydoğu Avrupa’dan gelenler, Alman milleti denince de Almanlar ve İngilizler anlaşılmaktaydı”.¹⁹

Kedourie, millet kelimesinin eskiden bu manalarda kullanılırken ne dil ne ırk ne toprağa bağlı olmadığı ve günümüzde kullanıldığı manadan çok uzak bir manada kullanıldığını vurgulamaktadır. “Millet” teriminin zamanla “Muayyen bir memleketi meclislerde temsil etmek veya bu maksatla temsilciler seçme hakkı bulunan fertlerin meydana getirdiği heyet ve aynı zamanda, Allah tarafından her biri hususi vasıflarla bezenen insan ırkının tabi bir bölünmesi”²⁰ olarak anlaşılıp görülmeye başlandığını dile getirir.

Irka dayalı modern anlamda bu yeni milliyetçiliğin iddiasına göre, milletler Allah tarafından ayrılmışlardır ve birbirleri ile karışmamaları gerekmektedir.

¹⁷ Hosbown.a.g.e., s. 23.

¹⁸ Kedourie, a.g.e., s. 27.

¹⁹ Kedourie, a.g.e., s. 77-78.

²⁰ Kedourie a.g.e., s. 28.

Kedourie, tek bir millete ait olmayan birçok milleti barındıran, Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu gibi imparatorluklardan örnek vererek, eskiden Avrupa’da çok güçlü devletlerin olduğunu fakat bunların bu gün modern milliyetçiliğin yüklemiş olduğu manada millet devletleri olmadıklarını, içlerinde yaşayan milletlerin ise refah içinde yaşamış olduklarını söylemektedir. Eskiden bugünkü manada milletlerin olmadığını söylerken milleti, “Hiç bir ayırımın yapılmadığı tek bir umumi irade ile hareket eden ferdin ve milletin refahını arzulayan birbiriyle kaynaşmış vatandaşların topluluğu”²¹ olarak tanımlar.

A.D Smith’e göre “millet”, “Tarihi ve kültürü ile belli bir yurdu paylaşan herkesi tek bir siyasi topluluk içinde birleştiren kültürel ve siyasi bağdır.”²²

Renan, modern milliyetçilikle “millet” teriminin, ırk, dil, din, toprak gibi sınırlamalara maruz kaldığını söyler. O milleti kutsal olarak görür ve millet denen kutsalın temelini insanı yerleştirir. “Bir milleti ne bir ırk, ne bir dine mensup oluşu ne kendini ifade biçimi olarak bir dili kullanıyor oluşu ne de toprağın teşkil edemeyeceğini”²³ savunur. Renan’a göre millet bu günkü manasından çok uzaktadır. Milletin maddiyattan uzak manevi bir manası olduğunu söyler; bu maneviyatı da tarihi geçmişten almıştır. Geçmişinde biriktirdiği hatıraları, beraber yaşanılanlar ve bugün beraber yaşama arzusu milleti temsil eden temel unsurlardır.²⁴

Renan’ın tanımlaması ile millet bir anda ortaya çıkabilecek bir şey değildir, “millet”, “Manevi bir ailedir, o geçmişte birlikte çeşitli olayları yaşamış olmanın getirdiği katlanılmışlık ve gelecekte katlanılmaya hazır bulunulan fedakârlık duygusunun yarattığı bağlılıktır.”²⁵ Millet ne coğrafi konumu, ne dili, ne de ırkı ile sınırlandırılmaz. “Millet aklı başında ve yüreği ateşli insan topluluğudur. Çünkü insan ne ırkının, ne dilinin, ne dininin, ne nehirlerin mecrasının, ne de sıradağların istikâmetinin esiridir.”²⁶

²¹ Kedourie **a.g.e.**, s.76-78-139.

²² Antony, D. Smith, **Milli Kimlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 32.

²³ Renan, **a.g.e.**, s. 119-121.

²⁴ Renan, **a.g.e.**, s. 119-121.

²⁵ Renan, **a.g.e.**, s. 119-121.

²⁶ Renan, **a.g.e.**, s. 121-124.

“Millet” kelimesi Osmanlı İmparatorluğunda bu gün kullanıldığı manada kullanılmamıştır. Günümüzde “millet” belli bir devletin sınırları içinde yaşayan aynı dili konuşan aynı ırktan olan insan topluluğunu ifade etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise “millet” İmparatorluğun sınırlarının içinde ve imparatorluk sınırlarının dışında belli bir dinin mensuplarını ifade etmekteydi. Millet Kavramı Osmanlı İmparatorluğu döneminde etnik köken ya da dil bağılılığı değil; fertlerin dini aidiyetliğini ve mezhebini ifade etmekteydi. XIX. yüzyıla kadar millet kavramı “gayrimüslim” olan toplulukları ifade etmek için kullanılmıştır. XVI.- XVIII. yüzyıllardaki belgelerde “Papanın milleti, milel-i Ermeniyân, milel-i selâse” tabirleri geçer.²⁷

1.1.1. Osmanlı’da Millet Sistemi

Osmanlı Devleti’nde farklı dinlerin mensupları yaşamaktaydı ve devlet tarafından bu farklılıklara yönelik özel kanunlar oluşturulmuştu. Milletler bu günkü manada etnik kökene ve dile göre değil; dini mensubiyetine göre değerlendirilmekteydi. “Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında bulunan toplulukların din ya da mezhep esasına göre örgütlenip yönetilmesine millet sistemi” denilmiştir.²⁸

Devlet, XIV. ve XV. yüzyıllarda elde ettiği zaferler sonucu hızlı ilerleme göstermiştir. Fethettiği topraklarda çeşitlilik çok fazlaydı ve farklı dinlere mensup olan milletler yaşamaktaydı. Farklı dinlerin mensuplarının yaşadığı topraklara yerleşen ve hâkimiyet kuran Osmanlı Devleti’nin resmi dini İslâmiyet, yönetim şekli de Şer-i Hukuk’tu. Resmi dini İslâmiyet olan Osmanlı Devleti hâkimiyetini kurduğu topraklarda diğer dinlerin mensuplarına İslâmiyet’i kabul etmeleri konusunda hiçbir baskı uygulamamıştır. O dönemde Osmanlı dışı birçok yönetim, vatandaşlarına o devletin resmi dinini kabul ettirme yönünden farklı baskılar uygulamışlardır. Bu anlamda üç tek tanrılı dini resmen tanıyan bu üç dinin mensuplarını bir arada

²⁷ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 68-69.

²⁸ Uğur Kurtaran, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 8, 2011, s. 58-59.

güvenlik içinde yaşamalarını sağlayan ve her türlü hakkını koruyan tek siyasi kurum Devleti'dir.²⁹

Osmanlı'nın millet sistemi dini aidiyet ve mezhep esasına dayanmaktaydı. "Bir din kaç mezhebe ayrılıyorsa hepsi millet olarak adlandırılmaktaydı, Ermeniler: Gregoryan Ermeni milleti, Yahudi Ermeni milleti ve Protestan Ermeni milleti olmak üzere, üç millet olarak adlandırılmaktaydı".³⁰

Osmanlı'nın ilk fetih dönemi gerçekleştiğinde devlet İslâm hukuku ile idare ediliyordu. Fakat dönemin şartlarında karşılaşılan zorluklar çok fazla olmuştur, fethettiği toprağın zanaatkârlarına, toprak sahiplerine, köylülerine, İslâm hukukunu bile zorlayan kolaylıklar sağlamak zorunda kalmıştır. Onları kazanmak amacı ile toprak sahiplerini, eski yöneticileri askeri zümreye dâhil etmiştir, bu sisteme "İstimâlet" (kazanma, kendi tarafına çekme politikası) denmiştir. Osmanlı yerleştiği topraklarda yaşayan bu farklılıkları kazanma ve güç kullanmadan, özgürlüklerine dokunmadan, onları memnun kılmak için "millet sistemini" kurmuştur.³¹

Millet sistemi esas itibari ile İslâm'daki "Zimmî Hukuku'na" dayanır. Zimmî Kur'an-ı Kerîm'de, tövbe suresinin 29. ayetinde geçmektedir. Ayet İslâm Ülkesinde yaşayan İslâmiyet'i kabul etmeyen gayrimüslimlerin ödemekle yükümlü oldukları mali sorumluluklarıdır. Bu uygulama, Hz. Muhammed'e, İslâmiyet'i kabul etmemiş olan gayrimüslimlere uygulaması konusunda vahiy gelmesi üzerine uygulanmaya başlanmıştır ve İslâmi bir kanundur. Bu uygulamadan sonra gayrimüslimler" cizye ödeme şartı ile İslâm Ülkesinde zimmi olarak kalmaya devam etmişlerdir.³²

Osmanlı Devleti'nde zimmi statüsünde bulunan Müslüman olmayan milletlerin, buna bağlı olarak hakları ve sorumlulukları vardı. Ödedikleri cizye vergisi askerlik görevine karşılık ödenmekteydi. Gayrimüslimlerin dışında da askerlik bedeli olarak, askere gitmek istemeyenlerin bu vergiyi ödemiş oldukları

²⁹ Ziya Kazıcı "Osmanlılarda Hoşgörü", C.:X, Ankara, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 221-232.

³⁰ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 69.

³¹ Ortaylı, **a.g.e.**, 2005, s. 69.

³² Mustafa Fayda, "Zimmî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.44, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013, s. 430.

görülmüştür. Bunun dışında gayrimüslimler, tarımda haraç gibi vergilere tabi tutulmuşlardır. Bu sistemin içinde gayrimüslimler tarafından da uygun görülen, kılık kıyafet kanunu, ayrı mahallelerde oturma gibi kanunlar yer almıştır. O dönemde milletler kendi kültürlerine çok fazla önem vermekteydi. Hiçbir millet kendi doğduğu dinin ruhaniyetinden uzaklaşma taraftarı değildi. Kültürlerini yaşatabilmeleri ve kuşaktan kuşağa aktarmaları açısından bu durum onlar için önemliydi. Devletin himayesindeki farklılıkların bir bakıma bu şekilde ilişkileri olduğu gibi çatışmaları da en aza indirilmiştir. Millet sistemi içinde önemli sayılan bir başka husus, milletlerin protokollerde temsili ve yer almalarıdır.³³

XIX. yüzyılda gayrimüslimler Osmanlı topraklarında üçte bir oranınıymış, bu orana ve milletlerin talebine göre de okullara alımlar gerçekleşmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda her dinden gençler eğitilip devlet işlerinde görevler almışlardır. Bazı gruplar başkaldırış ve çatışmalarda yer almıştır. Esnaf ve zanaatkâr olarak kalmayı tercih edenler aynı şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nde zimmî tebaa adı altında hayatını sürdüren gayrimüslimler hakkında ikinci sınıf muamelesi gördükleri iddiası gerçek değildir. Bu ifadeden kasıt anonim kurallar içinde yaşayan milletlerdir.³⁴

1.2. MİLLİYETÇİLİĞİN BAŞLANGIÇ NOKTASI

Fransız ihtilali ile patlak vermiş olan milliyetçilik doktrini dünyanın kaderini değiştiren ve ondan sonraki yıllarda dünyanın yeni düzenini oluşturan bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır.

İhtilalin ifadesine göre “Bir devletin vatandaşları o devletin siyasi düzenini, yönetim şeklini beğenmiyorsa onu daha tatmin edici düzenlemelerle değiştirme hak ve kudretine sahip olacaklardır”.³⁵ İhtilalciler insanların vazgeçilmez doğal haklara sahip olduklarını bu yüzden özgür olmaları, kendi istedikleri gibi karar alabilme hakkına sahip olmaları gerektiğine inanıyorlardı. Eski rejim bu haklardan halkını mahrum bırakıyor, onların bu hakkını ihlal ediyordu; bunun için eski rejimin kötü

³³ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 66-67.

³⁴ Ortaylı, **a.g.e.**, s.66-68.

³⁵ Kedourie, **a.g.e.**, s.34.

olduğunu iddia etmişlerdir. Hâkimiyetin millette olmadığı bir rejimden alınıp millete geçmesi gerektiğini savunmuşlardır.³⁶

O zamanki yönetim şekli monarşidir. Fransa Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren monarşi ile yönetilmekteydi. Öncesinde ise feodal düzen vardı.³⁷ Fransa'da yaşayan halklar sınıflara ayrılmışlardı. Devletin tepesinde "Monark" yani kral, hükümdar bulunmaktaydı. Aynı zamanda aristokratlar da üst kısımda yer almaktaydılar orta sınıf denilen kısımda burjuvazi ve en alt sınıfta ise köylüler yer almaktaydı.³⁸

İhtilalcilerin girişimleri ve tepkileri o zamanki bütün hükümetlerin idare yetkisini bahis konusu etmekteydi ve hepsinin tahtlarını yerinden edebilirdi, çünkü o zamanda Avrupa'daki bütün yönetimler bu şekildeydi. Bu sınıf ayrımları bu şekilde görünse de son yıllarda Fransa da sınıflar birbirlerine karışmaya başlamışlardı. Memnuniyetsizlik bütün sınıfları sarmıştı. Aristokratlar en tepede görülmelerine rağmen, birçok konumdan uzak tutuluyorlardı. Orta sınıf konumu itibari ile bir üst sınıfa erişemiyordu. Alt sınıfı oluşturan köylüler eskisi gibi okuryazarlıkta geri kalmıyorlardı fakat okuryazarlık oranları artmasına rağmen aynı muameleyi görüyorlardı. Küçümseniyor, hor görülüyor ve yüksek vergilere tabi tutuluyorlardı.³⁹

Bir ihtilalin başlayabilmesi için, sadece halkların memnuniyetsizliği ya da sınıf kavgaları, ekonomik sıkıntılar gibi nedenlerin yetersiz olacağı aşikârdır. İhtilalin gerçekleşebilmesi için fikirlerle desteklenmesi gerekli olduğu biliniyordu. İhtilalin gerçekleşmesinde dönemin felsefecilerinin fikirleri etkili oluyor, yazdıkları elden ele herkes tarafından okunuyordu ve onların fikirleri bütün milleti etkisi altına alıyordu⁴⁰

Bir taraftan halkın bütün sınıflarının memnuniyetsizliği, diğer taraftan felsefecilerin ihtilalin ruhunu beslemesi sonucu, Fransız ihtilali gerçekleşiyordu. İlk önce parlamenter monarşi olarak yönetilen Fransa, daha sonraları amaçladığı cumhuriyet rejimine kavuşmuştur. Hâkimiyeti millete teslim eden yeni rejimin ismi

³⁶ Kedourie, **a.g.e.**, s.34.

³⁷ Ayferi Göze, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Yayınları, 2009, s. 564.

³⁸ George Rude **Fransız Devrimi**, Çev: Ali İhsan Dalgıç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 12.

³⁹ Rude, **a.g.e.** s. 19.

⁴⁰ Rude, **a.g.e.** s. 20.

Cumhuriyet rejimidir. Cumhuriyet rejimini Avrupa’da teoriden uygulamaya taşıyan olay Fransız İhtilali’dir. İhtilalden sonra Fransa aşamalı olarak ilk önce, Monarşi daha sonraları ilk Cumhuriyet (1792-1795) dönemlerini yaşamıştır. İlk olarak Fransa’da kurulan bu rejim, daha sonraları dünyanın birçok yerinde kurulan cumhuriyet idarelerinin de temelini oluşturmuştur. ⁴¹

1789 yılında demokrasi ve özgürlük sebep gösterilerek Fransa’da yayınlanan insan ve vatandaş hakları beyannamesinin etkileri milliyetçiliğin zirvesi olarak bilinen XIX. yüzyıldaki siyasi vakalara da tesir etmiştir. Hürriyet, eşitlik, vatandaş hakları, özgürlük gibi ilkelerin oluşturduğu beyannamenin birkaç maddesini milliyet prensibi oluşturmaktadır: ⁴²

“Madde1. İnsanlar hukuken hür ve müsavi olarak doğarlar ve öyle kalırlar

Madde3. Her hükümetin mebdei, esasen millette müstakârdır

Madde6. Kanun halkın iradesinin ifadesinden ibarettir. Bilcümle vatandaşların bizzat veya bilvekâle onun tanzimine iştirak hakkı vardır.”⁴³

İhtilalciler, Allah’ın özel varlıklar olarak yarattığına inandıkları milletlerin en doğru ve en iyi siyasi düzene ulaşabilmelerinin tek yolunun kendi siyasi devletlerini kurmalarından geçtiğine inanmaktaydı. Onlara göre “Milletler her biri Allah tarafından özel vasıflarla bezenmiş olan insan ırkının bir bölünmesidir. Her vatandaşın görevi bu milli karakteri muhafaza etmektir. Milletler Allah’ın var olmasını istediği ayrı ayrı varlıklardır ve bunların kendi siyasi düzenleri olmalıdır.”⁴⁴

1.3. MİLLİYETÇİLİK FİKRİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ:

Milliyetçilik üzerine derinlemesine bir araştırma yapmış olan Özkırmımlı, “Milliyetçiliğin bir sosyal konu olarak araştırılmaya başlamasının 1920-1930 yıllarını bulduğunu, 1920’den sonra, milliyetçiliği akademik dünyanın konusu olarak araştıran isimlerin ise “Carleton Hayes ve Hans Kohn” ⁴⁵ olduklarını, araştırması

⁴¹ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir, Zeus Yayınları, 2012, s. 19.

⁴² Mehmed Ali Ayni, **Milliyetçilik**, İstanbul, Kurtuba Yayınları, 2011. s. 81.

⁴³ Ayni, **a.g.e.**, s.81

⁴⁴ Kedourie, **a.g.e.**, s.76.

⁴⁵ Umut Özkırmımlı, **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bakış**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1999, s.10-11.

dâhilinde ortaya koymaktadır. Milliyetçilik akademik olarak, yoğun bir şekilde araştırılmak için yaklaşık 200 yıl beklemiştir. Dünyanın düzenini bu şekilde etkilemiş, kaderini değiştirmiş olan milliyetçiliğin 200 yıl beklemiş olması, akademik olarak araştırılmamış olması sıra dışı bir olay olsa gerek. Özkırımlı, dünyada milliyetçiliğin araştırılmasının hız kazanmasını 1980 den itibaren milliyetçilikle ilgili kuramsal eserlerin yayınlanmasıyla gerçekleştiğini söylemektedir.⁴⁶

Milliyetçiliğin sahneye çıkması Fransız ihtilali ile gerçekleşip zamanla yoğun olduğu ve XIX. yüzyılda zirveyi yaşadığı görünse de, bir fikir olarak ne zaman başladığı sorusunun cevabı, yazardan yazara farklılık göstermektedir. ”Keudeurea milliyetçiliğin kökenini, XVIII.-XIX. yüzyıllarının geçiş Avrupa’sının yüksek düşüncesine yerleştirirken o Brien çok daha gerilere giderek antik İsrail’e vurgu yapar.”⁴⁷ Gellner, “XVIII. yüzyıl Avrupa’sının hiçte milliyetçi olmadığını ilk başlarda milliyetçiliğin zararsız hatta utangaç olduğunu” söylemektedir. Gellner’e göre ilk başlarda milliyetçilik o kadar masumdur ki “Aydınlanmanın evrenselciliğine karşı köylü kültürünün özgül değerlerinden söz etmektedir.”⁴⁸

Milliyetçiliğin ataları ya da habercileri olma rolüne soyunanlar olmuş olsa da Galler, “Milliyetçiliğin ortaya çıkışını en başta reformasyona, sonrasında da kısmen Rönesans’a” bağlar.⁴⁹

A.D Smith milliyetçilik fikrine bir başlangıç noktasının belirlenmesinin pek mümkün olmadığını söylemektedir. Fakat Smith Milliyetçiliğin motif ve sembollerinin ortaya çıkış devrelerinin tam belli olmasalar da XVII. yüzyıl sonu XVIII. yüzyıl başı, Batı Avrupa’sında görülmeye başladıklarını söyler. “XVII. yüzyılda ‘milli karakter’ ve ‘milli deha’ milliyetçiliğin motifleri olarak görünmeye başlarken 18. yüzyıl ortalarında ‘milli karakter’ kavramları kabul görmey” başlar.⁵⁰

Renan Roma imparatorluğunun sona ermesinden, daha doğrusu Charlemagne imparatorluğunun parçalanmasından beri Avrupa’nın dönem dönem insanları

⁴⁶ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.10.

⁴⁷ Gellner, **a.g.e.**, s. 89.

⁴⁸ Gellner, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁹ Gellner, **a.g.e.**, s. 235.

⁵⁰ Smith, **a.g.e.**, s. 137.

milletlere ayırmaya çalıştığını fakat bunu pek başaramamış olduğunu söyler. Renan, Avrupa’da milliyetçiliğin bu günkü manaya kavuşmasını ve Avrupa milli devletlerinin bugünkü şekli almalarının temelini tâ 3. yüzyıla kadar götürmektedir. Renan Doğu ile Batı’yı ayırmayı hedefleyen, Gol İmparatorluğunu kurma denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından “Milletlerin varlığını temel vazife gibi gören prensibin dünyaya Cermen istilası” ile getirildiğini söyler.⁵¹

Diğer yandan Kedourie’nin “İnsanların olduğu gibi fikirlerin de kaderleri vardır” diyerek milliyetçiliğin kökenlerini fikirlerde aradığını hatta çıkış nedeni olarak Kant’ı gösterdiğini görüyoruz.⁵² Aynı zamanda Baron’un da milliyetçilik fikrini düşünce akımlarında aradığını ve hemen hemen milliyetçilik üzerine yazan her isim gibi onunda milliyetçilik fikrinin yayılmasında bu kadere yön veren isimlerin en önde gelenleri olarak Jean Jacques Rousseau, Johann Gotlieb Fichte, Edmund Burke, Thomas Jefferson, Guiseppe Mazzini gibi isimleri zikrettiğini görüyoruz.⁵³

Milliyetçiliğin doğuşunda bu isimlerin önemli rol oynadıkları birçok yazar tarafından dile getirilse de şüphesiz onların arasına eklenebilir başka isimlerde vardır. Baron’un zikretmediği fakat diğer araştırmacıların milliyetçilik fikrinin yayılmasında önemle zikrettikleri isim Herder’dir. Milliyetçiliği araştıranların çoğunun bu isimlerin üzerinde durmuş olmaları bizi de bu isimlerin milliyetçilik üzerine fikirlerine göz atmaya yöneltmektedir. Asıl Konumuz milliyetçiliğin felsefi yönünü derinlemesine incelemekten uzak olduğu için bu isimler üzerine yoğunlaşmasakta fikir olarak dünyada milliyetçilik fikrinin doğmasına ve milliyetçiliğin gelişmesine olan katkılarından dolayı kısaca ele alacağız.

Bu isimler sadece kendi milletinden olanları değil dünya çapında yer alan bütün görüşlerden milliyetçileri de derinden etkilemişlerdir.⁵⁴ İsmi geçen felsefeciler hem kişilik bakımından hem milli aidiyetlikleri bakımından oldukça farklıydılar. Milliyetçilik fikrinin doğuşunda ve gelişmesinde adı geçen bu felsefecilerin çoğunun

⁵¹ Renan, **a.g.e.**, s. 99.

⁵² Kedourie, **a.g.e.**, s. 23.

⁵³ Solo Wiltmayer Baron, **Modern Milliyetçilik ve Din**, Çev: Mehmed Özay, İstanbul, Açılım Yayınları, s. 2007, s. 38.

⁵⁴ Baron, **a.g.e.**, s. 38-44.

birleştigi tek ve en önemli nokta tarihte büyük rol oynamak üzere seçilmiş olduklarına duydukları inançtı. Bu öyle bir inançtı ki onları kutsal emirle gönderilmiş gibi davranmaya itmekteydi.⁵⁵

İster milliyetçilik fikrinin doğuşunda isterse Fransız ihtilalinin gerçekleşmesinde isminden söz ettiren Rousseau (1712-1778) hakkında “Rousseau devrimin nedeniydi.” sözünü Napolyon’un söylediği iddia edilirken “devrime yol açtığı” için de Burke tarafından suçlanmıştır.⁵⁶

Rousseau, Her halkın kendine ait bir karakteri, bir kişiliğinin olduğunu bunun da milli karakteri oluşturduğunu söylemektedir. Milli karaktere ait bir boşluk görülürse, kişi bundan yoksunsa ona bunu kazandırmak için yola koyulmak gerektiğini iddia ederek milli hislerin geliştirilmesi gerektiğini söylemektedir. Kişide bu duyguların geliştirilmesi gerektiğini iddia ederken Rousseau bunun için izlenilmesi gereken ilk kuralın da “milli karaktere” ait olması gerektiğini söylemektedir.⁵⁷

Rousseau’nun ideal devletinin bireyleri zeki, güçlü, Tanrının varlığına, ahirete, inanan bireyler olmalıdır. Devletin vatandaşında tüm bu özelliklerin bulunması gerekir, onlar zeki aynı zamanda güçlü ve ileri görüşlü olmaları gerekir. Ahirete ve kutsalın varlığına inanması gereken vatandaşın aynı zamanda devletine faydalı bir birey olması gerekmektedir. Rousseau’ya göre: “Bir devletin ferdi toplumsal sözleşmeye uymalı ve sadık kalmalıdır. Toplumsal sözleşmeye uyum sağlamayan oradaki kuralların dışına çıkan her vatandaşın mensup olduğu vatandaşlıktan çıkarılması”⁵⁸ gerekmektedir..

Rousseau için halkın rejimden memnun olması önemlidir. Eğer bir devletin vatandaşları o devletin yönetim şeklinden memnun değilse, Rousseau onun yerine “halkın memnun olmadığı mevcut rejimlerin yıkılıp yerine istedikleri gibi bir rejimin ve yeni milli ritüellerin getirilmesi gerektiğini”⁵⁹ savunmaktadır. Aynı zamanda onun

⁵⁵ Baron, **a.g.e.**, s.38-44.

⁵⁶ Baron, **a.g.e.**, s. 38-44.

⁵⁷ Baron, **a.g.e.**, s.38-44.

⁵⁸ Baron, **a.g.e.**, s 38-44.

⁵⁹ Baron., **a.g.e.**, s 38-44

için “umumi istek” önemidir. Bir milletin milletçe isteklerinin bir bütün olarak önemi vardır. Halkın ortak çıkarları ferdi istek ve çıkarlardan önemlidir. Umumi istek uğruna insanların ferdi isteklerinden feragât etmeleri gerekmektedir. Milletin refaha erebilmesi ancak ferdi arzularından feragat etmeye bağlıdır. Ferdi isteklerden feragât etmedikçe ne devletin ne de ferdin saadet veya fazilete erişemeyeceğini iddia etmiştir.⁶⁰

Rousseau’yu devrime sebep olduğu için suçlayan isim Burke’nin (1729-1797) milliyetçiliği, “tarihsel, anayasacı ve muhafazakâr milliyetçiliktir.”⁶¹ Ona göre din ve devlet bir bütün olmalıdır. Dinin devletten ayrılması gerektiği fikrine karşıdır. Aydınlanmacıların akli adeta kutsamaları ve her şeyden üstün görüyor olmaları ona göre yanlıştır. Akıl bütünün içinde sadece bir parçadır, o insan doğasının bir parçasıdır, Aydınlanmacıların iddia ettiği gibi akıl insandaki en büyük parça değildir. Devleti yönetme, devletin kanunlarını belirleme, bütünle uyumlu olmalıdır. Onun politikasının temelini oluşturan şey, “politikanın insan akli ile değil, insan doğası ile uyumlu olması gerektiğidir.”⁶²

Milliyetçilik fikrine önemli katkı sağlamış bir diğer isim de Jefferson’dur. (1743-1826) Jefferson, geçmişe, tarihe takılı kalmadan geleceğin inşa edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. O geleneklere bağlı kalmaya karşıydı, geçmişe bağlı kalmadan ilerlemek gerektiğini savunanlardandı. Geçmişe dönüp bakmaktansa geleceğin hayalini kurmayı tercih ediyordu.⁶³

Ona göre tarih, akıl çağı ile uyuşmamaktadır hatta doğmakta olan akıl çağı ile tezat içermektedir. Jefferson, kanunların değişmezliğine olan inanca karşıdır, kanunların kutsal olmadığını ve zamana göre değiştirilmesi gerektiğini savunur. Kanunlara kutsal bir değer atfetme yerine, yirmi yılda bir değiştirilmelerini teklif ediyordu. Çünkü bugün yaşananlar ve bugünün şartlarına uyumlu olarak getirilen kanunlar akıl çağında yirmi yıl sonra gelecek olan gençlere uyumlu olmayacaktır, o yüzden yirmi yılda bir değişmesi gerektiğini savunuyordu. Milliyetçi fikirleri

⁶⁰ Kedourie, **a.g.e.**, s. 56.

⁶¹ Baron, **a.g.e.**, s. 38-44.

⁶² Baron, **a.g.e.**, s. 51-60.

⁶³ Baron, **a.g.e.**, s. 51-60.

geleceğe yönelikti. Milletlerin değerlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarına inanıyordu kültürlerine, inançlarına, kanunlarına bağlı olduklarını ve bu değerleri değiştirmek istemediklerini biliyordu, bu bağlılığın geleceğe taşınması taraftarıydı. Geçmişe takılı kalmadan milletlerin gelecekteki milli değerlerini inşa etmeye yoğunlaşmaları gerekmektedir. Geleceğe yönelik fikirleri arasında değerlerine böyle bağlı olan milletlerin onlardan koparılmamaları için bir ülkede işkenceye maruz kalmış bir milletin başka bir ülkeye göç edebilmesi yönünde şartların oluşturulması gerektiğini savunuyordu.⁶⁴

Jefferson, sekülerleşmenin temellerini atmış ve eğitimin Amerikalaşması olgusunu nihayete erdirmiştir. Ona göre, ülkeler bağımsız ve dini özgürlük hakkına sahip olmalıdırlar.⁶⁵

Kant'ın öğrencisi ve kültürel milliyetçilik fikrinin en önde gelen ismi Fichte'dir. (1762-1814) Fichte'ye göre, "Devlet bir sanat müessesesidir, bir milletin devleti kültürde ve sanatta en önde gelen ülke olmalıdır." Fichte, herkesin ülkesinin gelişmesi için gayret sarf etmesi gerektiğini, mükemmel bir varlık olan insanın ülkesini kültür ve sanat açısından mükemmelleştirme açısından çalışması gerektiğini savunmaktadır. Fichte, hürriyet ilkesini de kültüre bağlamıştır. "Eğer kişi hür olmak istiyorsa kültürel açıdan kendini geliştirmelidir çünkü kültür, insanı insan yapan yoldur. Bunu sağlayabilirsek tam hürriyeti sağlamış oluruz."⁶⁶

Kültür kadar Fichte için devlette önemlidir. "Fert devletine sıkı sıkıya bağlanmalıdır, vatandaşın hayatını düzenleyecek olan devlettir. Fert ile devlet bir olmalıdır, ancak fert ile devlet bir iseler ferdin hür ve tatminkâr bir hayat sürdürmesi mümkün olacaktır."⁶⁷

Kültür çok fazla önem vermesi ile bilinen Fichte için bundan da önemli olan hatta her şeyin başında olan şey dildir. O irksal kökeni reddeder ve bir milletin millet olabilmesini dile bağlamaktadır daha da ötesi Herder'le birlikte "insanın dili oluşturmasından öte, dilin insanı şekillendirdiğini" savunmuştur. Dil ve kültürün

⁶⁴ Baron, **a.g.e.**, s. 51-60.

⁶⁵ Baron, **a.g.e.**, s. 51-60 .

⁶⁶ Baron, **a.g.e.**, s. 60-65.

⁶⁷ Kedourie, **a.g.e.**, s. 54.

entelektüel ölçütleri konusunda ısrarcı olmuştur. Almanların diline bütün değerlerin üstünde bir üstünlük atfetmektedir. O Alman milletini dünyadaki en üstün dile sahip olan “insanlık milleti” olarak görüyordu. Milletini o kadar üstün görüyordu ki “Alman milliyetçiliğinin amaçlarına hizmet eden her ferdin ve her şeyin bütün insanlığa da hizmet ettiğini savunuyordu. Her bir milletin tarihte bir öneme sahip olduğunu fakat Almanların bütün zamanları etkileyecek kadar büyük öneme sahip olduklarını söylemiştir.⁶⁸

Fichte “dilleri yaşayan ve ölü diller” olarak ikiye ayırıyordu. Almancayı saf bir dil olduğu için ölü dillerin yapmacılığından ve kısırlığından kurtulmuş olarak görüyordu. O Almanlara güvenmekte haklı olduğunu savunurken Almanları “seçilmiş bir millet” olarak görmekteydi. Çünkü millet olarak sadece Almanların cansız ve mekanik bir düzende erimemiş saf ve gerçek kalabilmiş olduğuna inanmaktaydı. Ona göre Sadece bir Alman yüreğinde kendi milleti için hakiki ve mantıklı bir sevgi taşıyabilirdi.”⁶⁹ .

Yabancı dil konuşan kişiler hakkında kendi özlerinden koştuklarını düşünür. Aynı şekilde Almancaya başka dillerden kelimelerin girmesi Almancanın saf ve temizliğini bozmaktadır. Dilinin saf kalması için yabancı kelimelerin diline girmesine karşıdır.⁷⁰

Fichte, bir milletin kendi kendine yetebiliyor olmasını, o milletin serveti olarak görmektedir. Tam bir milli karakterin oluşabilmesi için milletlerin yabancılarla daha az ilişkide olmaları gerektiğini ve milletlerin kendilerini yabancılarla kapatmaları gerektiğini savunur.

Fichte, milletlerin, sadece kendi dilini konuşan ve kendi ırkından olanlarla aralarında daha yoğun fikir alışverişinde bulunmaları gerektiğini, ancak bu şekilde bir milletin kendine ait bir yaşama sahip olabileceğini ve kendi kendine yetebileceğini düşünür. Böyle hareket etmeleri durumunda kendilerine ait kanunlara, kendi inançlarına ve en önemlisi kendi vatanlarına karşı büyük bir vatan sevgisine

⁶⁸ Baron, **a.g.e.**, s. 80-82.

⁶⁹ Kedourie, **a.g.e.**, s. 82-85.

⁷⁰ Kedourie, **a.g.e.**, s. 82-85.

sahip olacaklardır.⁷¹ Fichte devlet hakkında şunları söylemektedir: “Bir devletin hedefi, insana insan olma şerefini bahşetmek olmalıdır. Devlet, gayesi kültür olan bir sanat mucizesidir. İnsanı gerçekten insan yapan yol kültürdür, İnsan kültürle kendini mükemmelleştirir, ancak bunu sağlamakla tam hürriyeti sağlamış olur.”⁷²

Fichte'nin milliyetçiliğindeki dini yön Hristiyanlık kavramını da etkiler, Hristiyanlığı çarpıtarak ceza ve ödül öğretisini reddeder. O toplumsal sözleşmeye olumsuz bakar. Ona göre gerçek vatanseverlik kişinin kendini vatani uğruna feda edebilmesidir.⁷³

Fichte gibi dil ve kültüre bağlı milliyetçiliği ile bilenen bir başka milliyetçilik düşünürü Herder'dir. O da Alman diline vurgu yapan ve dile yoğunlaşmış bir düşünürdür. Onun milliyetçiliği milletlere kendilerini koruma altına alma gibi ayrışmayı öneren Fichte'nin milliyetçiliği gibi değildir. Fichte gibi o da dile vurgu yapar fakat onun milliyetçiliği “bütüncül” bir milliyetçiliktir. Aydınlanmanın karşısında bir duruş sergilemiştir. Aydınlanma ile gelen birçok reformun insanı kötü yönde etkilemiş olduğuna inanmaktadır. Modernliğin “insana özünü kaybettirdiğini, insanın gelişimini kötü yönde etkilediğini ve insanı özünden kopardığını” iddia etmektedir. Herder, insanın kendi özünden koparılarak, yapay bir geleneğin kurbanı haline getirildiğine inanır ve insanları “kendi gerçeğine geri dönmeye” davet etmektedir. Doğa bilimlerine uygulanan birçok şeyin insana uygulanmasına karşı gelmektedir çünkü insan farklıdır ve kendi özünden kopma riski ile karşı karşıya kalmaktadır.⁷⁴

Herder, insanların tarihsel çerçevede değerlendirilmesine karşıdır. Toplumların yalnız kendi buldukları zaman çerçevesinin içinde değerlendirilmeleri gerektiğini söylemektedir. Her bir nesil kendi değerlerini oluşturup kendi döneminin kültürel gelişimine katkıda bulunması gerektiğini savunur. Eski değerlerin üzerine yenilerinin eklenip gitmesi gerektiğini savunur. Zamanın aynı kalmadığı gibi alışkanlıkların, zevklerin, isteklerin de aynı kalmadıklarını söyler. “Bir zamanlar bazı

⁷¹ Baron, **a.g.e.**, s. 60-67.

⁷² Kedourie, **a.g.e.**, s. 82.

⁷³ Baro, **a.g.e.**, s. 60-67.

⁷⁴ Alper İpekçi, “Johann Gottfried Herder’de Milliyetçilik Düşüncesi”, **Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017, s. 128-129. (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/31364/343524> . 2017

insanlara güzel görünenler bir başka zamanda ki insanlara güzel görünmeyebilirler. Bu yüzden tarihsel anlamda bir genellemenin yapılmaması gerektiğini”⁷⁵ savunmaktadır. “Bireylerin gâyeleri bütün insanlığı kapsayamaz, onlar bireyseldir. Tarih ele alındığında tüm insanlık tarihinin ele alınması gerektiğini söyler. Almanların kendi milli devletlerini daha kurmamış oldukları, Alman birliğinin daha oluşturulmadığı dönemde yaşamış olan Herder, milli dava yönünde yoğun çalışmalar yapmış ve ilgisini bu yönde yoğunlaştırmıştır.”⁷⁶

Hem kendi milli değerlerine hem de başka milletlerin milli değerlerine saygı göstermiştir. Başka milliyetçiliklerde olan “devlet”, “ırk” gibi vurgular onda görülmez, onun milliyetçiliğinin vurgusu “dile ve halka” yöneliktir. Herder, millete dini bir değer atfetmektedir. Ona göre “milletler tanrı tarafından bir plana göre yaratılmışlardır ve özel görevleri vardır. İnsanın milletine bağlılığı ahlâki bir bağlılıktır ve bir insanın bir millete mensup olarak dünyaya gelmesi kaderin bir tecellisidir”⁷⁷

Herder’e göre “Milletleri oluşturan farklı fikirlerdeki insan topluluklardır, bunları oluşturan ise dildir. Bu yüzden milletler, birbirleri ile karışmamalıdır.” O kendi kültürünü başka milletlere dayatma girişiminde bulunmaz. Herder “sömürgeciliğe ve seçilmişliğe” karşıdır. İnsanı biçimlendiren şeyler “doğdukları yer, ait oldukları toprak, milliyetleri ve dilleridir”.⁷⁸ Herder’in milliyetçiliği dil üzerinedir her ne kadar Almanca dışında başka bir dil konuşmamaları gerektiğini söylese de o ırksal bir ayırım yapmaz en azından başka ırktan olanları küçük görmemektedir. Barışçıl bir milliyetçi görüşe sahiptir. Ona göre, millet olabilmek için “ Tarihsel bir geçmişin yanı sıra aynı dili konuşabilmek önemlidir. Dil yoksa milleti oluşturabilecek hiçbir şey kalmaz, dili olmayan bir milletten bahsetmek abes olur.”⁷⁹

Herder, Alman milletine bir şiirle seslenerek Almanları Almanca konuşmaya davet eder ve onlara “Almanca konuşun ey Almanlar” diye seslenmektedir.

⁷⁵ İpekçi a.g.e., s.128-131.

⁷⁶ Sevim Acar, **Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder**, İstanbul, Bilge Yayınları, 2008, s. 14,15.

⁷⁷ Acar, a.g.e., s. 25,34.

⁷⁸ Acar, a.g.e., s. 25,34

⁷⁹ Acar, a.g.e., s. 25,34.

*“Sadece siz Almanlar
dışardan gelince annenizi
Almanca selamlıyorsunuz
Haydi, atın onu ağzınızdan
Seine nehrinin,
Pis çamurları kapınıza dolmadan,
Almanca konuşun ey Almanlar”*⁸⁰

Coğrafi kültürel bir milliyetçiliği savunan ve bu milliyetçiliği yayma açısından oldukça çaba sarf etmiş bir isim, Mazzini’dir(1805-1872)⁸¹ Mazzini, “Yaratıcının her insana dünyada gerçekleştirmeleri ile yükümlü oldukları bir rol yüklediğini ve bu rolün isminin millet olduğunu” söylemektedir. İnsanın ilahi hedefe ulaşabilmesi için, yaratıcının ona vermiş olduğu rolün gereklerini yerine getirmesi gerektiğini söyler. Yaratıcının millete bahsettiği en önemli şeyin “coğrafi mekân” olduğunu söylemektedir. Mazzini için coğrafi konum o kadar büyük önem arz eder ki, bu durum onu İtalya’nın sınırlarını her seferinde daha bir özveriyle çizmeye itmektedir.⁸²

İtalyan’ının sınırları Mazini için yanındaki adalar ve Alpler’in yanı sıra Kuzey Afrika’nın da büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Onun gözünde coğrafi konumun bu kadar önemli olmasının nedeni coğrafi konumların önemli dini yaptırımlara sahip olduğuna olan inancındandı. Mazzini’ ye göre uluslar, yaratıcının gerçek peygamberleridir ve yeryüzünde ilahi isteklerin gerçekleşmesindeki araçlardır. İnsanlığın kurtuluşu erebilmesi için İtalyan milleti mesihçi bir rol üstlenmelidir. İtalyan milleti insanlığın kurtuluşu için çok çabalamalıdır.”⁸³

Mazini, bir insanın doğduğu toprakta ülkesinin başarıya ulaşabilmesi için var gücü ile çalışması gerektiğine inanmaktadır. Yaratıcının kullarını tek bir millet olarak

⁸⁰ Kedourie **a.g.e.**, s. 77.

⁸¹ Baron., **a.g.e.**, s. 67-75.

⁸² Baron, **a.g.e.**, s 67-75.

⁸³ Baron, **a.g.e.**, s 67-75.

görmek istediği için bütün şartları önceden hazırlamış olduğunu savunur. Bunu gerçekleştirecek ya da gerçekleşmesine öncülük edecek milletin de “İtalyan milleti” olduğuna inanmaktadır. Mazzini, kendini doğduğu, oturduğu toprağa ve toprağın gelişip ilerlemesine adanmış olduğunu söyler. XVIII. yüzyılın geçmişi bütünüyle değiştirmiş olduğuna inanıyordu. Katolik dinini eleştiriyor ve papalığa karşı olduğunu söylüyordu. Ona göre “gerçek ve milli olan din, insani düşüncelerin gelişimci evrelerini yansıtmalıdır.” Hristiyanlığın bireyselleştirilmiş halini de eleştirir, bireyselleşmiş bir dinin, insanlığın kolektif birlikteliğini tehdit ettiğini⁸⁴ düşünür

Mazzini, Hristiyanlık dininin kiliseye bağlı ibadet şekline hatta tümüyle kiliseye yapılan dini törenlere ve dini ayinlere, dinin mucizelere olan inancına ve bunun gibi dini yansıtan birçok şeye karşı çıkmıştır, çünkü o bunların gerçek dini yansıtmadığına inanıyordu. Gerçek dinin her yerde, her zaman hazır ve nazır bulunan yaratıcıyı yansıttığını, Yaratıcı ile kulun arasına hiçbir şey giremeyeceğini savunmaktaydı. Kulun tanrı ile irtibatını kendisinin sağlayabileceğini bir aracıya ihtiyacı olmadığını söylüyordu O, dinin sürekli yenilenmesi gerektiğini savunan Protestan reformunun da karşısında duruyordu. Mevcut olan hiçbir din onun dini inancını ya da dini görüşünü yansıtmıyordu.⁸⁵

Mazzini dünyada yeni milli bir dinin doğacağına ve bu dinin görevlilerinin İtalyanlar olacağına inanmaktaydı. Geçmişte Avrupa'nın büyük bir bölümünde birliği Roma imparatorluğu sağlarken ondan sonra bu birliği sağlama görevini papalar devralmış, şimdi ise Mazzini bu yeni görevi İtalyanların üstleneceklerine inanmaktaydı. Yeni dine İbraniler, Müslümanlar, Budistler ve insanlığı bu güne kadar, bir tek iman şemsiyesinde toplamayı başaramamış olan bütün dinler dâhil edileceklerdi. “İman birliği” İtalyanlar tarafından oluşturulacak ve bütün milletler onun içinde toplanacaklardı, yeni din aynı zamanda, yeni devletin ruhunu da şekillendirecektir.⁸⁶

Mazzini'ye göre, dünya artık o eski dünya değildir, eskiden dünyayı temsil eden ne varsa, hepsi önemini yitirmiştir. “Dünyadaki her şeyin değişme vakti

⁸⁴ Baron, **a.g.e.**, s 67-75.

⁸⁵ Baron, **a.g.e.**, s. 67-75.

⁸⁶ Baron, **a.g.e.**, s. 67-75.

gelmiştir, her şeyin farklı olması gerekmektedir, fakat bütün bu farklılıkların temelini farklı bir yaratıcıya tapmak oluşturacaktır. Bir devletin devlet olarak başarıya ulaşması ve aynı zamanda bir devrimin başarı ile sonuçlanması için, devletin toplumsal problemleri ile siyasal problemlerinin birleştirilmesi ve devletin ilkelerini dinin belirlemesi gerektiğini iddia etmiştir.”⁸⁷

Kedouriye’ye göre ise, milliyetçilik doktrini İmmanuel Kant (1724-1804) ile başlamıştır. Kedouriye, Kant’tan sonra gelenlerin onun metafiziğinden bir devlet nazariyesi çıkarmış olduklarını iddia eder. Kant’ın bir milliyetçi olmadığını fakat milliyetçiliğin temellerini atan kişi olduğunu savunur. Kedouriye’ye göre, Her şeyin akıl ile ispat edilmeye çalışıldığı dönemde, dünyanın düzensizliğini ve uyuşmazlığını çekilir hale getirmeye çalışan ilim felsefesi Platon, Aristo, İncil’deki izah gibi sistemleri reddedilmekteydi. İlim felsefesinin izahta zorlandığı, akılla ispatın mümkün olmadığı hürriyet, kardeşlik, ahlâk gibi konulara modası geçmekte olan mevcut metafizik dışında ilk açıklamayı Kant getiriyor ve Kant’ın bu yeni bakış açısı felsefeci arkadaşlarının yanı sıra herkes tarafından benimseniyordu.⁸⁸

O da diğerleri gibi Allah’ın, hürriyetin, ahlâkın varlığını kabul ediyor fakat bunların ispat tarzında diğerlerinden ayrılıyordu. Kant, tabiatı anlamak için kullanılan yöntemleri ahlâki meselelerden ayrı tutmak gerektiğini, ahlâki kaidelerin fizik kurallarıymış gibi, ispata çalışılmaması gerektiğini söylüyordu. Ahlâk ve hürriyetin varlığı insanlar tarafından bilinen bir şeydir buna bilgiyi yüklemeyi çalıştığımızda güçlükler ortaya çıkacaktır. Kant, “bilginin ahlâktan ayrılması” gerektiğini savunuyordu. Ona göre bilgi “Bazılarınca izah edilemez ihtimaller bazılarınca da mutlak zaruretlere âleminden elde ediliyordu, eğer ahlâk ta bu çeşit bilgiden çıkarılıyorsa bu durumda biz, hiçbir zaman hür olamayız, ancak ya ihtimallerin ya da gayri şahsi karanlık kanunların esiri olurduk.”⁸⁹

İşte bu ihtimaller yüzünden ahlâkın bilgiden koparılması gerekmektedir. Kant’ın izahında Ahlâk görülen dünyadan uzaktır, içimizdeki kanuna itaatın bir sonucudur. Kant’a göre “iyi insan, muhtar bir insandır ve onun bu muhtariyeti

⁸⁷ Baron, **a.g.e.**, s. 67-75.

⁸⁸ Kedourie **a.g.e.**, s. 34-52.

⁸⁹ Kedourie **a.g.e.**, s. 34-52

gerçekleştirmesi için hür olması şarttır. İnsan dış âleme değil sadece kendi içindeki ahlâk kaidelerine itaat ettiği zaman hürdür.”⁹⁰ Bir insanın ahlâklı ve adaletli olabilmesi için manevi kanunların tesirinde olması gerekir, iradesi yalnız manevi kanunların tesirinde kaldığı zaman bir insan gerçekten hür olabilir. “Ahlâk mükâfatlara kapalı ve akıbetlerin dışındadır, bir insan zindanlarda kapalı durabilir zulümlerde inleyebilir, fakat eğer iradesi hür ise o insan zindanda bile olsa hür sayılır.”⁹¹

Kant Hürriyetin insanın içinden gelen “katti emire” uyularak gerçekleştirilebileceğine inanır. Kant, Ahlâkla ilgili yeni bir prensip değil sadece yeni bir formül getirdiğini söyler. “Ruhumuzun içinde kaynayan serbestçe dolaşan kati emir değildir, kati emir Tanrının iradesinin dışındadır. Biz ilahi olmayan kendi hür irademizin emrine uyulmalıyız. Eğer Tanrının iradesi kati emirin temeli olursa, insanlar kendi iradelerinin değil, harici bir iradenin emri ile hareket etmiş olurlar, bu durumda hürriyet yok olur ve ahlâkın bir manası kalmaz.”⁹²

Kant’a göre irade serbest ve hür olmalıdır. Bu şekilde her şeyden kurtulmuş hür bir irade kendi kaderini kendisi tayin edebilir. Kedourie, Kant’ın kendi kaderini tayininin bu şekilde en yüce siyasi fazilet haline geldiğini savunur.⁹³

1.4. MİLLİYETÇİLİK DOKTRİNİNİN ÖNERİLERİ VE GETİRİLERİ

Kant’tan sonra gelenler onun metafiziğinden bir devlet nazariyesi çıkarmışlardır. Kendi kaderini kendisi tayin edecek olan milletlerin hâkimiyetleri kendilerinde olacaktır, başka milletlere mahkûm olmayacak ve kendi kanunları koyma hakkı da o milletin kendisine ait olacaktır.⁹⁴ Mesela Çek milleti kendi kanunlarını kendisi koymalıdır, Alman milletinden olanlar onun kanunlarını belirleme konusunda hiçbir hakka sahip olamaz.⁹⁵ Milliyetçilik doktrini milletler

⁹⁰ Kedourie, **a.g.e.**, s. 34-52.

⁹¹ Kedourie, **a.g.e.**, s. 34-52.

⁹² Kedourie, **a.g.e.**, s. 34-52.

⁹³ Kedourie **a.g.e.**, s. 34-52.

⁹⁴ Kedourie **a.g.e.**, s. 54.

⁹⁵ Ayni **a.g.e.**, s. 82.

dünyasında her bir milletin biricik, eşsiz ve seçilmiş olduğunu iddia eder, modern öncesi kutsal, etnik seçilmişlik mitinin laik, modern muadilidir.”⁹⁶

Bu ideoloji, insanlığın doğası gereği, her bir ferden farklı milletlere ayrılmış olduğunu, milletlerin de tanınabilir özelliklere sahip olduklarını ileri sürer. Bu milletlerin, sahip olmaları gereken tek meşru hükümet şeklinin her birinin kendine ait devletlerinin olması gerektiğini ve bunu elde edebilmenin tek yolunun kendi kararlarını kendilerinin alabiliyor olmalarıdır.⁹⁷ Bu amaca hizmet ederken milliyetçiliği eski dini kültür tarzlarını ve ailevi eğitimi örten ya da onları yerinden eden tarihselci bir kültür ve eğitim biçimi olarak görürler.⁹⁸

Gellner, Milliyetçilik ideolojisini “Belirli insan kategorisine duyulan sevgi ve diğerlerine karşı duyulan tiksinti” şeklinde yorumlar.⁹⁹A.D Smith milliyetçiliğin çekirdek doktrininin merkezi önermelerini şöyle sıralar: “Dünya her biri kendi bireyselliği ve tarihi olan milletlere bölünmüştür. Millet, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve millete bağlılık bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir. Şayet özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunludur. Dünyada barış ve adalet hâkim olacaksa milletlerin özgür ve güvenlik içinde bulunmaları gerekir”.¹⁰⁰

Keudere, milliyetçilik doktrininin siyasi bir romantizme benzetir ve Madam Bovary’yi, yalnızca romantik aşkın ilk örneği değil aynı zamanda romantik siyasetin de bir sembolü olarak görür. Milliyetçiliği romantizm arayışının siyasi ifadesi olarak görmektedir. Romantiklerin bu hayatı kökünden değiştirmek istemeleri gibi milliyetçiliğin de dünyanın siyasi düzenini kökünden değiştirmeyi arzuladığını iddia eder. Romantiklerin ölüme kapıldıkları gibi, milliyetçiliğin de kusurlu dünyanın uzağında kendi içine dönük bir şekilde yaşadığını ve sonunda ölümü özler hale geldiğini söyler.¹⁰¹

⁹⁶ Smith **a.g.e.**, s. 136.

⁹⁷ Kedourie **a.g.e.**, s. 22.

⁹⁸ Smith,**a.g.e.**, s. 147.

⁹⁹ Gellner, **a.g.e.**, s. 95.

¹⁰⁰ Smith,**a.g.e.**, s. 121.

¹⁰¹ Kedourie **a.g.e.**, s. 107.

Milliyetçiliğin gelişmesi ile dünyada önceden görülmemiş olan ülkelerin hudutlarının kesin çizgilerle çizildiği görülmeye başlanmıştır.¹⁰² Bu hudutlar dile ve ırka göre çiziliyordu. Milliyetçiliği ırk ile bağdaştırılmasında Almanların büyük katkısı vardır. Fransız ihtilalinden önce bir Alman olan Johann Joachim Winchelman (1717-1768) İtalya’da yapmış olduğu kazılardan çıkardığı eserler üzerine okumalar gerçekleştirerek eskiye ait olanları, farklı yönleriyle araştırmaya başlamıştır. O eski zamanları ve mitolojiyi tahkike almış böylece eski dinleri, eskiden yaşamış olan milletleri, eski ırkları, eskiden yaşamış olanların mitolojilerini ve onların sanatlarını araştırmaya başlanmıştır.¹⁰³

Çok yönlü yapılan bu araştırmaların sonucunda eskiden yaşamış olanlardan haberdar olunarak geçmişe dair birçok konunun aydınlığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Bunlar dil vasıtası ile araştırılırken dile yönelik bu araştırmaların yoğunlaşması ile bu şekilde filoloji ilmi de gelişmeye başlamıştır. Böylece yüzyıllar boyu yabancı ve belirsizlikler altında kalmış olan otantik kimliği ortaya çıkarmak için filoloji, tarih ve arkeoloji, arkeologlar ve filologların ciddi araştırmalara koyulmuş olmalarının yanı sıra milliyetçiliğin de rotasını yoğun bir şekilde dil ve ırk yönüne yönlendirilmiştir¹⁰⁴

Almanların milliyetçiliği dil ağırlıklı idi. Avrupa’daki bütün Almanların tek bir devlette toplanmaları gerektiğini savunmuşlardır. Bunun için azınlık olarak Almanlar hangi devlette bulunuyorlarsa hepsi ya Almanyaya toplanmalıydı ya da Almanların yaşadıkları yerler ele geçirilerek tek bir Alman devleti oluşturulacaktı.¹⁰⁵

Dilde en az Almanlar kadar Fransızlar da ısrarcı olmuşlardır. Fransızlar devrimden bu yana dilsel birlikteliği korumak için büyük çabalar sarf etmişlerdir. Kanun koyucuların yanı sıra, Fransa halkı da yasa, özgürlük ve ortak karakteristikler yanında Fransızcaya karşı da büyük istek göstermekteydi. “Fransızların dilsel temele dayalı milliyet tanımının en iyi örneği devlet nüfus sayımlarında dile ilgili bir sorunun yer alması ve Fransız vatandaşlığına üye olabilmek için Fransızca’yı bilme

¹⁰² Kedourie **a.g.e.**, s.

¹⁰³ Ayni **a.g.e.**, s. 84.

¹⁰⁴ Ayni, **a.g.e.**, s.85.

¹⁰⁵ Kedourie, **a.g.e.**, s.150

şartıydı.”¹⁰⁶ Milliyet ilkesi Avrupa’nın haritasını dramatik bir biçimde değiştirmişti, XIX. yüzyılın başında milli devletlerin sayısı çok azdı. Değişim 1830- 1880 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu değişime damgasını vuran liberal burjuvazilerle onlara bağlı olan entelektüellerdir.¹⁰⁷

Bir devlette saf bir milletin yaşamasının imkânsızlığı göz önünde bulundurulursa Avrupa’daki bütün devletlerin milletlere ve bütün milletlerin de devletlere denk düşemeyeceği görülür. Odönemde asıl önemli olan konu millet olarak ayrılabilen Avrupa topluluklarından hangilerinin bir devlete sahip olabilecekleri ve aynı zamanda var olan devletlerden hangilerinin millet olabilecekleriydi. “Devlet sınırları ile belirlenen ve ekonominin rolünün büyük olduğu XIX. yüzyılda dünya ekonomisi kozmopolit olmaktan ziyade milletlerarası nitelik taşımaktaydı.”¹⁰⁸

Milliyetçilik yavaş yavaş dünya da devletlerin birbirlerine karşı kullandıkları bir silah haline gelmekteydi buna bağlı olarak milliyetçilik farklı hedefleri olanların ve uzun vadeli stratejilerin kurbanı haline gelmişti. Milliyetçilik öyle bir amaca hizmet etmeye başlamıştı ki modern anlamda bir milliyete mensup olabilmenin şartlarını doldurabilen, bazen da dolduramayan kişilerin ya da farklı amaçların kurbanı oluyordu. Rus devleti Balkanlardan Osmanlı’nın çekilmesi için çareler ararken Balkan halklarını kullanıyordu. İngilizler Ortadoğu’ya baş koymak ve kendilerine pay çıkarmanın yollarını ararken Arapları kullanmış ve Arap milliyetçiliği Ortadoğu’da diğer büyük devletlerin tesirini azaltmak isteyen İngiliz politikasının sonucu olarak sahnede yer almıştır.¹⁰⁹

Gençler milliyetçi hareketler adı altında organize edilen cemiyetlere üye olmaya başlamışlardı. XIX. yüzyılın ilk yarısında gençlerin düşüncelerinde ve kaygılarında yer alan ve onları üzen noktalar hükümetlerin halk tarafından tutulmuyor oluşları ve milli hükümet olmayışlarıydı. Milliyetçilik adı altında yapılacak her türlü faaliyette yer almaya hazır hissediyorlardı. O güne kadar bir

¹⁰⁶ Hasbawm, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁰⁷ Hasbawm, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁰⁸ Kedourie **a.g.e.**, s. 119.

¹⁰⁹ Kedourie **a.g.e.**, s. 121-122.

bütünün parçası olarak yaşamaya alışmış olan ailelerine, onların yaşayış biçimine karşı geliyorlardı. Bütünün parçası değil tek olmayı amaçlıyorlardı. Beyinleri bu ve buna benzer şeylerle dolduruluyordu. Eskiden yaşanmış olan her şey yanlıştı. Asırlarca kültürlerin oluşmasında şekillenmesinde yer alan adetler, düşünceler, bütün yaşayış tarzı hedef alınmıyordu. Herkes milletin haklarının savunuculuğunda yer almak itiyordu. Genç, Türkler, Genç Araplar Genç İtalyanlar gibi isimlerle kendilerini isimlendirmeye başlamış olan gençlerin aldıkları bu isimler bile yaşlılara karşı bir başkaldırışı, bir tavır alışın göstermekteydi. ¹¹⁰

“Milliyetçi hareketler çocukların bir haçlılar seferiydi.” Gençlerin bu gayretleri boşuna değildi onlar bir hedefe yönlendirilmişlerdi Milliyetçilik onlara sadece kendilerine ait bir kültür, bir dil ve genç olmalarına rağmen yöneticiliği vadediyordu. “Müstakil bir devlete sahip olmayacak olan milletlerin kültürleri de yaşamayacaktır.” Eskiye dair ne varsa hepsinin değişme vakti gelmişti ve bunları ancak gençler başarabilirlerdi. ¹¹¹

Devletlerin sınırlarının belirlenmesinde ekonominin de gücü büyük oluyordu. Her şeyden önce, mülkiyet ve sözleşme güvenliğini güvence altına almaya çalışılıyordu. Bir milletin zengin bir devlete sahip olabilmesi için düzenli bir hükümet yönetimine sahip olması gerekmektedir. En aşırı liberaller ekonomistler bile milli ekonomiyi göz ardı edemiyorlardı. ¹¹²

“Millet liberal ideolojinin perspektifinde bakıldığında XIX. yüzyılın ortasında gelinen evrimin aşamasını yansıtıyordu.” ¹¹³

Milliyetçilik insanları ayrı ayrı farklı milletlere bölmüştü, bu milletlerin kendilerine ait devletlerinin olması gerektiğini öne sürmüştü. Millet hürriyet ve başarıya ulaşabilmesi için kendi kaderini tayin edebilir hale gelmesi gerekmektedir bu duruma gelindikten sonra bütün milletlere birer devlet düşemeyeceği anlaşıldığında farklı sorunlar boy göstermeye başlamıştı. ¹¹⁴

¹¹⁰ Kedourie **a.g.e.**, s. 122.

¹¹¹ Kedourie **a.g.e.**, s. 121.

¹¹² Hasbawm, **a.g.e.**, s. 42.

¹¹³ Hasbawm, **a.g.e.**, s. 42.

¹¹⁴ Kedourie **a.g.e.**, s. 91-92.

İlk başlarda milliyet ilkesi, büyük olan milletlere uygulanmaktaydı, küçük olan milliyetlerin hakları ve talepleri çok ciddiye alınmıyordu. Her devlet milli olmayı arzularken ve hızlı bir şekilde milli devletler kurulurken bütünden bir pay alamayacak durumda olan milletler vardı. Çünkü bir devletin içinde azınlığı oluşturuyorlardı. Asimilasyonu reddeden kendi varlıklarını sürdürmek isteyen karışık nüfuslu ülkelerde farklı sorunlar boy göstermeye başlamıştı. Bu gibi toplumlarda kimlik ispatı en önemli noktalardan biri haline gelmişti, onlarda kendi varlıklarının otorite sayılabilecek milli devlet tarafından farkına varılması istiyorlardı, onların da milletçe hakları vardı, devlet olabilecek nüfusa sahip olmasalar da dillerinin ve ırklarının yok olmasına, eriyip gitmelerine razı değillerdi.¹¹⁵

Azınlıkların çevresi ve devleti ile yarışı başlamıştı. Diğer taraftan asimilasyona razı gelenlerde farklı sorunlar boy gösteriyordu. Kendilerini güçsüz hisseden azınlıklar bu durumda güçlü olan ya da daha büyük olan millet tarafından asimile ediliyordu. Asimile olmaya razı gelen milletler geçmişine bakmak istemiyor, eski bağlılıklarını terk etmeyi arzulayabiliyorlardı bu yüzden XIX. yüzyılın ortalarında millet asimilasyonu da temsil ediyordu.¹¹⁶

XIX. ve XX. yüzyıllarında milli devletlerin kurulması ile yöneticilerin yönetilenlerle aynı ırktan olduğu hayal edilen devlet yönetimlerine kavuşulmuş görünüyordu. Artık politik sınırlar etnik köken ve dile göre ayarlanmış, etnik sınırlarla politik sınırlar birbirine denk getirilmişlerdir. Milliyetçilik bu istenen özellikleri elde etmiş olmakla milliyetçilik tarihinin zirvesini yaşamaktadır, hiçbir dönemde kavuşamadığı kadar belirgin bir otoriteye kavuşmuştur.¹¹⁷

¹¹⁵ Kedourie **a.g.e.**, s. 138.

¹¹⁶ Hasbawm, **a.g.e.**, s. 48-49.

¹¹⁷ Hasbawm, **a.g.e.**, s. 50-52.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEHMET AKİF ERSOY'UN MİLLİYETÇİK ALGISI:

Mehmet Âkif Ersoy, kendi toplumu için büyük gayretler göstermiş, mücadeleler vermiş, toplumunun acılarını ve sevinçlerini onlarla beraber yaşamış ve bunları *Safahât*'ında ölümsüzleştirmiştir. Bir milletin devleti ile sınındığı en zor dönemden geçmiş, küçüklüğünden başlayarak Osmanlı'nın en sancılı dönemlerine şahit olmuş ve Osmanlıyı uğurlayanlardan biri olmuştur.

1912 yılında Arnavutluk, ardından diğer Balkan toprakları elden gitmişti. Milliyetçilik davasının peşinde, devlet olma yolundaki Balkan milletlerinin gözü hiçbir şey görmez olmuş, Balkanlar kan gölüne dönüşmüştü. Mehmet Âkif, bu yaraları en derinde yaşamış, hissetmiş ve kaleme almıştır. Âkif, bu acılar yaşanırken milleti İslâm sancağı altında toplamaya gayret etmiş, bölücülüğün pençelerine düşmemeleri konusunda uyarılarda bulunmuş, milliyetçilik fikrinin getireceği sonuçları şiirlerinde adeta haykırmıştır.

Âkif, her şeyin başında milletine hediyelerin en büyüğünü “Halkın temsilcilerinin eliyle tescil ettirerek” hediye etmiştir.¹¹⁸ Bu hediye İstiklâl Marşı'dır.

Bir millete verilebilecek en büyük hediye vermeye rağmen, milliyetçilik konusunda yine de birçok eleştiriye, yoruma, saldırıya maruz kalmıştır.

Âkif'in milliyetçiliğini konu aldığımız çalışmamızda, öncelikle Âkif'in yaşadığı dönem ve dönemin fikir uyuşmazlıkları karşısındaki tavrına baktıktan sonra, milliyetçilik ile ilgili görüşlerini önce onunla ilgili yazılanlardan, ardından *Safahât*'ını inceleyerek anlamaya çalışacağız.

¹¹⁸ Hasan Akay, **Doğrandıkça Artan Ekmek**, İstanbul, Bilge Yayınları, 2008, s. 32.

2.1. YAŞADIĞI DÖNEM, ÇALIŞMALARI VE DÖNEMİN FİKİR UYUŞMAZLIKLARI KARŞISINDAKİ DURUŞU:

Mehmet Akif Ersoy 1873 yılında, İstanbul'un Fatih semtinde dünyaya gelmiştir. Babası, Kosova'nın İpek kasabasına bağlı Şuşitsa köyünde doğmuş 20 yaşında iken tahsil için İstanbul'a gelmiş olan İpekli Tahir Efendi, annesi ise Buharalı Emine Şerif Hanımdır. Akif, tahsiline 4 yaşında iken Fâtih semtinin mahalle mektebinde başlamış, ardından lise eğitimini de tamamlayarak, üniversite eğitimini o dönem yeni açılmış olan Halkalı Baytar Mektebinde birincilikle bitirmiştir. Baytarlık mesleğinde yirmi yıl boyunca görev almış, görev icabı Arabistan, Rumeli, Anadolu'yu dolaşmış ve bu sayede bu toprağın insanını, coğrafyasını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. 1913 yılında Ziraat Vekâleti Baytarlık Şubesi Müdür muayini iken görevinden ayrılmıştır.¹¹⁹

Edebiyata küçük yaşlarında ilgi duymaya başladığı bilinen Mehmet Akif Ersoy'un bu yönde kendini geliştirdiği Farsça, Arapça, Fransızca dillerini öğrenmiş olduğu bilinmektedir. Baytar mektebinden mezun olmasına ve bu meslekte yirmi yıl çalışmış olmasına rağmen, edebiyat alanında kendini çok iyi yetiştirmiş olması, daha sonraki yıllarda onun edebiyat hocalığı yapmasına yol açmıştır. Baytarlık görevinin yanı sıra Akif'in önce Kitabet-i Resmiye hocası olarak Baytar Mektebine tayin edildiği sonra da Edebiyat Fakültesi'nde öğretmen olarak görev yaptığı görülür. Hastalanıp ülkesine dönünceye kadar, son olarak bu alanda Mısır'daki Kahire Üniversitesinde Türk dili hocası olarak görev yaptığı bilinmektedir.¹²⁰

Yaşadığı dönem Osmanlı'nın kaderinin çizildiği ya da Türk milletinin kaderinin yeniden yazıldığı dönemdir. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı'nın gücünü toplayacağına inanılmıştır, fakat işler öyle gitmemiş Osmanlı'nın eski gücünü toparlayamaması sonucu ülke savaş ve felaketlerin içine sürüklenmişti. Bu dönemde Mehmet Âkif, bir aydın, bir vatanperver, bir şair, bir

¹¹⁹ M. Ertuğrul Düздаğ, **Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar 2**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989, s. 21-22.

¹²⁰ Ertuğrul Düздаğ, **a.g.e.** s.23.

savaşçı ve bunların yanı sıra birçok farklı özelliği ile de temayüz etmiş bir aydınımızdır.¹²¹

Bu zor dönemde savaş meydanlarında savaşırçasına Mehmet Âkif Ersoy, ister kalemi ile ister yaptığı konuşmalar ile isterse aldığı görevler ile vatanını yaşatma uğruna var gücü ile çalışmıştır. Balkan savaşları esnasında, camilerde vaazlar vererek halkı uyarmış tek yürek olmaya davet etmiştir. Sadece yurt içinde değil, Teşkilât-ı Mahsûsada görev aldığı yıllarda yurt dışındaki halkı da uyarmaya çalışmıştır. Gönderildiği Berlin’de, Osmanlıya karşı farkında olmadan savaşan Osmanlı esirlerini bilgilendirmeye çalışarak Fransız ordusundaki Müslümanlara yönelik Arapça beyannameler yazmış bu beyannameleri cephelere uçaklardan atılmıştır. Arapların, İngilizler tarafından Osmanlıya karşı kışkırtılması üzerine 1916 yılında, yine Teşkilât-Mahsûsa tarafından Hicaz’a gönderilmiş, İslâm devletleri arasında çıkan meseleleri halletmek ve İslâm aleyhindeki olaylara müdahale etmek amacı ile kurulmuş olan Dârü’l – Hikmeti’l- İslâmiye Cemiyetinde de yer almıştır.¹²²

Âkif, Bütün bu mücadelelerin yanında ülkedeki fikir uyuşmazlıkları sahasında da ciddi mücadeleler vermiştir. 1908’de darbe sonrası devlet içinde İslâmcılık fikri, Batıcılık fikri ve Türkçülük fikri olmak üzere üç ana fikir belirlemiştir. 1908- 1918 yılları arasında devlet idarecileri, hangi fikrin benimsenmesi gerektiği konusunda bocalımışlar fakat zamanla “Batıcılık dış güçlerin de etkisi ile derinden işlenmiş, Türkçülük parlatılarak ön plana çıkartılmıştır”. Mehmet Âkif, her zaman İslâmcıların yanında yer almış fakat o dönemde İslâmcılık fikri eski gösterilerek küçümsenmeye çalışılmıştır.¹²³

İslâmcılar kendilerine uygulanan kışkırtıcı politikalar karşısında direnmeye devam etmiş, Batıcılardan biraz daha kendilerine yakın buldukları Türkçüleri anlamaya ve onlarla bir bütün olarak hareket etmeye davet etmiş fakat hiçbir sonuç alamamışlardır. Mehmet Âkif’te İslâmcıların yanında olduğunu, yazdığı şiirlerle, çevirdiği İslâmi eserlerle, çıkardığı mecmua ve yazdığı makalelerle göstermiştir.

¹²¹ Ertuğrul Düzdağ, a.g.e. s.24.

¹²² Hasan Akay, “Mehmet Âkif Ersoy’un Hayatı Sanatı ve Eseri” **İstiklâl Marşı İstikbal Marşı/ 41 Dize 41 Yorum**, Hazırlayan: Hasan Akay- M. Fatih Andı, İstanbul, Hat Yayınevi, 2010, s. 20-22.

¹²³ Sezai Karakoç, **Mehmet Âkif**, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2017, s. 17-19.

Akif bu alanda ciddi mücadele vermiş o günün aydınını, yöneticisini İslâm'dan uzaklaşmanın getireceği konusunda uyarmaya çalışmıştır.¹²⁴

Dönem, çok eskiden tohumlarının atılmış olduğu Batılılaşma fikrinin kendini bütün çıplaklığı ile gösterdiği ve bütün İslâm devletlerinin Batı'nın saldırısı altında bulunduğu dönemdir. O dönemde İslâmı temsil eden tek devlet Osmanlıdır. Osmanlı'nın gücünün azalması İslâm dünyasını olumsuz etkilerken, Batı devletlerini de cesaretlendirmiştir. Müslümanlara milli değerlerinden uzaklaşmayı şart koşan Batılılaşma fikri, İslâm'ı milletin gözünden düşürme yönünde etkili politikalar üretmeye devam etmiştir. Mehmet Âkif Ersoy bu politikalar karşısında suskun kalamamış ve bu fikirlerle mücadele ederek, İslâm'a yönelik yapılan saldırıların karşısında durup Müslümanları kucaklama gayreti içinde bulunmuştur.¹²⁵

O zamanlar Akif'in hayalinde bir İslâm birliği vardır. Bu İslâm birliği bütün İslâm milletlerini eskisi gibi ırk ayrımı gözetmeden bir halkanın içinde toplayacak bir birliktir. Bu amaç uğruna ciddi mücadeleler vermiş fakat bu gayretinin bir sonuç vermeyeceğini, İslâm birliğinin kurulamayacağını anladığı noktada Milli Mücadele'yi desteklemeye başlamıştır. Millî Mücadele esnasında direnişi destekleyip ateşlemek amacı yönünde çalışmış ve onun bu çalışmaları Milli Mücadele'nin manev ruhunu oluşturmuştur.¹²⁶

Milli Mücadele'yi desteklemesi İslâm birliği ile bağlantılıdır, İslâm birliği fikrinin gerçekleşemeyeceğini anlamış olsa da İslâm ışığını gördüğü bir gençlik vardı o gençlik Asım'ın nesli olarak adlandırdığı Türk gençliğidir. Hayallerini bu gençliğin gerçekleştireceğine inanmıştır, Milli Mücadele'ye de bu yüzden katılmış ve var gücü ile mücadele etmiştir.¹²⁷

Milli Mücadele galibiyet ile sonuçlanmış, Türkler savaştan zaferle ayrılmışlardı. Fakat fikir savaşlarının son bulmamıştır. Savaşın ateş hattında İmanlarından aldıkları güçle İslâmcılar savaşmışlardır. Savaş bittiğinde devletin

¹²⁴ Karakoç, a.g.e., s. 17-19.

¹²⁵ Kâzım Yetiş, **Bir Mustarip Mehmed Âkif Ersoy**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011, s.46-47.

¹²⁶ Hasan Akay, "Mehemet Âkif Ersoy'un Hayatı Sanatı ve Eseri" **İstiklâl Marşı İstikbal Marşı/ 41 Dize 41 Yorum**, Hazırlayan: Hasan Akay- M. Fatih Andı, İstanbul, Hat Yayınevi, 2010, s. 20-22.

¹²⁷ Karakoç, a.g.e., s. 17-19.

alacağı şekil söz konusu olduğunda ortaya dökülen ve liderleri çevreleyen yine Batıcılar olmuştur. Savaştan sonra ülke, arka arkaya devrimlerin yaşanacağı ve bir Batı romantizmine kapılacağı döneme girmiştir.¹²⁸

Ülke, İslâmla bağların yavaş yavaş kopartıldığı, tarihi geçmişin silinmeye çalışıldığı, yeni fakat tamamiyle kendine yabancı olan bir döneme girdiğinde Mehmet Akif bu yeni düzene yabancı kalmıştır. Yeni düzenin İslâmın kültür ve ruhunu ihmal ettiğini ve bütün kuruluşların onun iptali yolunda işletildiği fikrindedir.

129

Âkif Müslümanların birlik olmaları yönünde ki faaliyetlerin gerçekleşmeyeceğini anladığı anda mücadelesini de bırakmıştır. Bu durum Akif'i çok zor durumda bırakmıştır. Balkan harbi ve Arapların İstiklal savaşı onu derinden etkilemiş fakat böylesine yıkmamıştır. Âkif'in yıkılışına sebep Laik Türkiye devletinin gittiği yolda bir İslâm birliği ışığına yer olmadığını görmesi olmuştur.¹³⁰ Bu dönemde Batıcılar büyük bir sarhoşlukla yeni teklifler, yeni biçimlerle ortaya çıkmış Âkif, buna dayanamamış ve çok sevdiği ülkesinden uzaklaşarak Mısır'a yerleşmiştir. İslâm ülkelerinin parçalanışı, Batı kopyacılığı, halkın sefaleti, fikir ve ruhtan kopmuş aydınların durumu Âkif'in içine dert olmuştur. Akif kötü emellerden o kadar endişenir hale gelmiştir ki tercüme etmek için büyük çaba sarfettiği bilinen Kur'an-ı Kerim'i ya yakmış ya da emanet üzere kaldırmıştır, çünkü onun da kötü emellere alet edilebileceğinden endişe duymuştur. Altı yıl Mısır'da kaldıktan sonra, yurduna hasta bir şekilde dönmüş, altı ay yattıktan sonra da vefat etmiştir.¹³¹

2.2. MODERN MİLLET ANLAYIŞINA KARŞI, İSLÂMÎ MİLLET ANLAYIŞI

Dünyada millet teriminin uğradığı değişimi, eski dönemlerde verdiği mana ile Fransız İhtilali sonrası verdiği mana arasındaki farkı görmüştük. Bunun yanı sıra milliyetçilik anlayışının aydınlanma ile başlayıp XIX. yüzyılda zirveyi yaşamış

¹²⁸ Karakoç, **a.g.e.**, s. 29.

¹²⁹ Karakoç, **a.g.e.**, s. 27-30.

¹³⁰ Fevziye Abdullah Tansel, **Mehmed Âkif Ersoy**, Mehmed Âkif. Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, 1991, s. 104-105.

¹³¹ Karakoç, **a.g.e.**, s. 27-30.

olduğunu çalışmamızın başında gördük. Mehmet Âkif Ersoy da milliyetçilik ateşinin dünyayı iyice kavurmakta olduğu zamanda yaşamıştır.¹³²

İslâm inancında çok tanınmış olan hatta İslâmiyet sayesinde insanlığın tanıdığı olduğu “millet” ideali, başta Hz. İbrahim ile ortaya çıkmış ardından Hz. Muhammed ile varlığını sürdürmüştür. Bu bilindik kavrama modernizmin farklı bir mana katması sonucu millet-ulus manasını almıştır. Avrupa’da olduğu gibi Müslümanlarda da bu mana değişikliği etkisini göstermiş ve İslâmi özelliğini kaybetmişti.¹³³

İsmail Kara’ya göre İslâm dünyasında bu konuda sorun yaşayan ya da sorunu kendileri inşâ eden Oryantalistlerdir. Oryantalistler Kur’an-ı Kerim’i Batı dillerine tercüme esnasında “millet”, kavim, ümmet” kelimelerine karşılık olarak, her üç kelimeyi aynı manada kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu üç kavramın karşılığı olarak Fransızca “nation” kelimesinin verdiği manayı gösterdikleri için bu günkü kavramsal sorunlar meydana gelmiştir. Özellikle ikinci meşrutiyetin ilanından sonra “millet” kavramının “kavim” manasını alması yoğun bir şekilde kendini göstermektedir.¹³⁴

Bu kavramı yeniden anlayıp anlamlandırmada Mehmet Âkif Ersoy’un rolü çok büyük olmuştur. Mehmet Âkif, “Garbın yıllardır bir sömürü aygıtı olarak kullandığı kimi kavramların yerine öz kültürün kavramlarını duygu ve hassasiyet yüklü bir anlam ağıyla yerleştirmektedir.”¹³⁵ Millet kavramı da bu kavramlar arasında önemli yere sahiptir. Türk milletine İslâmi özelliğini kaybetmiş olan millet kavramını yeniden anlatan ve anlamının yolunu gösteren Mehmet Âkif Ersoy’dur.¹³⁶ Âkif bu konuda, 1913 yıllarında başını çektiği Sırat’ı Müstakim ve Sebilürreşad kadrosuyla da ciddi sıkıntı ve tartışmalar yaşamıştır.¹³⁷

¹³² Ergün Yıldırım **Âkif’in Leylâsı**, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2014, s.21,22.

¹³³ Yıldırım, **a.g.e.** s.21,22.

¹³⁴ İsmail Kara, “O Benimdir, O Benim Milletimindir Ancak” **İstiklâl Marşı İstikbal Marşı/ 41 Dize 41 Yorum**, Hazırlayan: Hasan Akay- M. Fatih Andi, İstanbul, Hat Yayınevi, 2010, s.141,143.

¹³⁵ Hasan Akay “İstiklal Marşı’nı Yeniden Okumak İçin ön Tespitler” **İstiklâl Marşı İstikbal Marşı/ 41 Dize 41 Yorum**, Hazırlayan: Hasan Akay- M. Fatih Andi, İstanbul, Hat Yayınevi, 2010, s. 82.

¹³⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 21,22.

¹³⁷ Kara, **a.g.e.**, s. 144.

2.3. AKİF'İN MİLLİYETÇİLİK ALGISI:

Âkif, şiirlerinde milliyetçilik ile ilgili fikirlerini açık açık belli etmektedir. O ırk ilkesine bağlı bir milliyetçiliğe karşıdır. Bunun bölücülük olduğunu, İslâm'ın kavmiyet fikrini reddettiğini *Safahât*'ın birçok şiirinde dile getirmektedir. Âkif'in şiirlerinde, 1912 yılına kadar modern milliyetçilik konusunda tenkitler yoktur. Fakat 1912 den sonraki şiirlerinde milleti ırkçılığa bağlı bir milliyetçilik konusunda ciddi şekilde uyardığını görürüz¹³⁸

Âkif Irkçılığa bağlı bir milliyetçiliğe karşı dururken, insanın yaradılış itibari ile bir kavmin, bir ırkın mensubu olma durumunu kabullenmiyor değildi, bunun en güzel örneğini Türkçülük hareketlerinin ilk başladığı dönemde onlara muhalefet etmeyişi göstermektedir. Türkçülük hareketinin Türkleri ilim ve fikirde yükselteceğine inanmaktadır. Fakat bu hareketin zamanla siyasi bir yol alıp diğer ırklara karşı bir üstünlük iddia etmeye başlaması sonucu ilk tepki veren de kendisi olmuştur.¹³⁹

Âkif, Arnavutların, Arapların ve Türker'in ırkçılık sevdasına kaptırılarak birbirlerine düşman edilmesini devleti parçalayacak bir felaket olarak görmektedir, nitekim bu etken Osmanlı'nın yıkılış sebepleri arasında önemli yere sahiptir. O bölücülüğe götüren milliyetçiliğe karşıdır, Âkif'in milliyetçilik algısı, özü İslâm olan bir milliyetçilik algısı ve davasıdır. O milliyetçiliğe karşı değildir, karşı olduğu şey Turancılık ve Irkçılıktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ırk ayrımcılığı yapmayan bütüncül politikası ve Peygamberin bu konudaki ikazlarını esas alan bir milliyetçilik fikrine sahiptir. Irkçılığa bu yüzden şiddetle tepkilidir. Ahmet Kavaklı, Mehmet Âkif Ersoy'un milliyetçilik algısını” İslâmi Milliyetçi” olarak değerlendirir ve bu durumu şu sözleri ile özetlemektedir: “Ziya Gökalp ve arkadaşları için Türkçü milliyetçi

¹³⁸ Kara, **a.g.e.**, s. 145.

¹³⁹ Ertuğrul Düzdağ, **a.g.e.** s.43.

diyorsak, Mehmet Âkif ve arkadaşları için “İslâmi milliyetçi” deyiminin kullanılması yerinde olacaktır”¹⁴⁰

Nureddin Topçu, Âkif’in milliyetçiliğini iki unsurun oluşturduğunu söyler: Bunlardan birisi Âkif’in ruh yapısına sinmiş olan “Tarih, mazi-i mefâhir, ecdat duygusudur.” Topçu, Âkif’i tarih ve geçmişle öyle bir bütünleştirir ki, adeta Âkif’in bakışlarında “bin yıllık bir tarihi yolculuktan gelişini ve ecdadın huzurunda söz vermiş bir yeminin ifadesini” görür. Topçu’ya göre, Âkif’in milliyetçiliğini oluşturan bir diğer unsur, milliyetçilik hareketlerinin şiddet kazanması ile ahlâki yapının bozulması sonucu Âkif’in müdahalesinin adeta bir zaruret haline gelişidir. Âkif öyle bir îmana sahiptir ki her türlü ahlâki bozukluğun karşısında durmayı kendine borç bilmektedir ve böyle bir durum karşısında da sessiz kalamayacaktır.¹⁴¹

“Mehmet Âkif için vatan İslâm coğrafyasıdır, millet de dini temele dayanan toplumdur. O Vatani ve toplumu millet etrafında ortak bir inanç ve ruhla görmek istemiştir”.¹⁴² Âkif’in, millet anlayışı, Millet kelimesinin modern öncesi manasındaki “din” karşılığındadır. Gerçek milliyetçiliği de, din ekseninde verdiği mücadeledir. Âkif, kendi devrinde Milliyetçiliğin gerçek manasını anlatma konusunda ciddi gayretler göstermiştir, o dönemde dinciler cahil yobaz diye algılanmaya başlanmıştı, dinci denildiğinde yobaz insan, milliyetçi denildiğinde ise ırkçı, kemikçi gibi anlamlar veriliyordu.¹⁴³

Âkif, bir taraftan İslâm’ı doğru anlatma çabaları içinde bulunmuş, diğer taraftan Fikret gibi Batıcı şairlerle çatmış, aynı zamanda Türkçülerede doğruyu göstermeye çalışmıştır.¹⁴⁴Türklük ile İslâm’ı ayrılmaz bir bütün olarak gören Mehmet Âkif Ersoy, bu kargaşalara düşmüş olan ruhları temizlemeye çalışarak , milli irade ile dini iradeyi birleştirmeye çalışmıştır. Âkif, “Türklüğümüzün

¹⁴⁰ Ahmet Kabaklı **Mehmed Âkif**, İstanbul, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 1989, s. 85-86.

¹⁴¹ Nurettin Topçu, **Mehmed Âkif**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2018, s. 46.

¹⁴² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁴³ Topçu, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁴⁴ Karakoç, **a.g.e.**, s. 25.

Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin de İslâm'dan ayrılamayacağını bize öğretendir”.

145

Onun anlayışında millet ile din birbirinden ayrılmayan unsurlardır, bu anlayışa *Safahât*'ının yanında Tefsir, vaaz, hutbe metinleri ve en önemlisi “İstiklâl Marşı”, başlı başına bir örnek teşkil etmektedir. “İstiklâl Marşı'nda”, “İstiklal “ve “Hak” kelimelerini bir arada kullanmakla hem kendisinin milliyetçilik anlayışını hem de Türk milletinin karakterini ortaya koymaktadır. “Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklal” ifadesi adeta bu düşüncenin bir göstergesidir. Bu iki kavram Türk milletinin iki ana özelliğinin ifadesidir. “Biri Türklerin tarihin hiçbir döneminde kaybetmemiş olduğu İstiklali, İkincisi ise İstiklal hakkının îman duygusuyla beraber doğuşudur.”¹⁴⁶ “İstiklâl milletin hakkı olarak tutan şart milletin Hakk'a tapmasıdır. Bu hak ortadan kalkarsa istiklal de yitirileceği hükme bağlanmış gibidir.”¹⁴⁷

Bu noktaya kadar Âkif'in milliyetçiliği ile ilgili farklı kaynaklar üzerinden fikir edinmeye çalıştık. Fakat Âkif'in milliyetçiliğe bakışını ve tam manası ile onun milliyetçilik ile ilgili fikirlerini anlayabilmemiz için en önemi eseri olan ve yedi kitaptan oluşan *Safahât*'ına bakmamız gerekmektedir. Milliyetçiliğe bakışını değerlendirmek açısından önemli sayılan kavramları *Safahât*'ta, Âkif'in ne şekilde kullanmış olduğuna bakmamız gerekmektedir. “Millet” ,“Kavim” gibi terimlerin yanı sıra Osmanlıya, Türklere ve Arnavut olduğunu söylemesi üzerinde Arnavutlara, *Safahât*'ında ne şekilde yer verdiğine bakacağız ve Âkif'in milliyetçiliğini bu bağlamda, şiirleri üzerinden yorumlamaya çalışacağız.

2.3.1. *Safahât*'ta Millet

Safahât I. kitabında “Acem Şâhı” adlı şiirde “millet” kelimesi geçmektedir.

Bu şiirde Âkif'i İran Şâhına seslenirken görüyoruz. Şiirde İran halkı, yöneticisi tarafından zulme uğramıştır. Âkif, İran halkının safındadır ve İran Şâhına seslenmektedir:

¹⁴⁵ Topçu, a.g.e., s. 46.

¹⁴⁶ Orhan Okay “ Milli Marş ve Edebi Metin Olarak İstiklâl Marşı”, **İstiklâl Marşı İstikbal Marşı/ 41 Dize 41 Yorum**, hazırlayan: Hasan Akay- M. Fatih Andı, İstanbul, Hat Yayınevi, 2010, s. 74.

¹⁴⁷ Mehmed Can Doğa “Hakkıdır Hakka Tapan Milletimin İstiklâl” **İstiklâl Marşı İstikbal Marşı/ 41 Dize 41 Yorum**, hazırlayan: Hasan Akay- M. Fatih Andı, İstanbul, Hat Yayınevi, 2010, s. 191.

“Bu müdhiş velvelen Îrân’ı dâim inletir sanma.

“Muzaffersin!” diyen sesler bütün hâindir, aldanma.

Zafer yâb olduğun kimdir? düşün bir kerre, millet mi?

Adâlet isteyen bir kavmi vurmak gâlibiyyet mi?”¹⁴⁸

Bu şiirde İran halkının uğradığı zulmü, bir ırkın zulme uğraması olarak değil, bütün İslâm ümmetinin zulme uğraması olarak görür. Bu zulüm öyle bir zulümdür ki Müslümanların Kâbe’sini yıkacak kadar Müslümanları etkilemiş, gayri Müslümleri ise mutlu etmiştir.

“Ne Allah’tan hayâ ettin, ne peygamber’den âr ettin:

Devirdin kâ’be-i ulyâ-yı dini, hâk-sâr ettin!

Hamâset-perverân-ı kavmi tuttun bir bir öldürdün,

Umûmien Şark’ı ağlattın, umûmen Garb’ı güldürdün.”¹⁴⁹

Burada Âkif’in “millet ve kavim” terimlerini, aynı şiirde aynı manada kullanmış olduğunu görüyoruz. Şiirde “millet” terimi Müslümanları temsilen kullanılmıştır. Şiirde Akif’in, dertleri ile dertlendiği millet “İslâm milletleridir”.

Millet kelimesinin geçtiği bir başka şiir, *Safahât* I. kitabındaki “İstibdât” adlı şiirdir. Bu şiirde Âkif, II. Abdülhamid’e yönelerek onu, büyük bir milleti küçültmekle suçlar. Bu şiirde Âkif’in milleti için ıstırap çektiği ve Sultan II. Abdülhamit’in yönetimini eleştirdiği görülmektedir.

“O birkaç hayme halkından cihangîrâne bir devlet

Çıkarmış, bir zaman dünyâyı lertzân eylemiş millet”¹⁵⁰

Şiirdeki “millet” teriminden, küçük çadır halkından oluşan bir topluluğun büyüyerek bu gün bütün dünyaya söz geçiren, dünyayı titreten bir güç haline gelmeyi başaran Türk Milleti kastedilir. Şiirin bütününe baktığımızda aşilamayacak gibi

¹⁴⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahât*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s.11.

¹⁴⁹ Ersoy, *a.g.e.*, s.111.

¹⁵⁰ Ersoy, *a.g.e.*, s.114.

görünen zorlukları aşmış, uzun yollar kat etmiş olan bu milletin bu gün yöneticileri tarafında gördükleri muameleyi hak etmediklerini söylemektedir.

Safahât'ın tek şiirden oluşan II kitabı “*Süleymaniye Kürsüsünde*” şiirinin birçok yerinde “millet” kelimesi geçmektedir. Şiir, Âkif'in Süleymaniye Camii'ne gelmesi ile başlar. Âkif, camiye detaylı bir şekilde anlattıktan sonra anlatmak istediklerini, vereceği mesajları kürsüdeki vaizin ağzından anlatmaya devam eder. Kürsüdeki vaiz cemaatten, kendisini bir vaiz olarak değil, İslâm âleminin her yerini gezip görmüş, Müslümanların dertleri ile hemhal olmuş ve gayesinin peşinden koşan biri olarak görmelerini isteyip başlar söze. Bütün gayesi dindir, bu uğurda içinde susturamadığı hisleri vardır. Müslümanların geleceğinden duyduğu büyük endişe ile düşer yollara. Abdülhamit yönetiminden razı değildir ve bu yönetim tarafından yönetilen milletin haline acır. Cahil, gaddar, acımasız olarak tarif ettiği yöneticiler karşısında millet mağdur durumdadır.

“Ne felâket, ne rezâletti o devrin hâli!

Başta bir kukla, bütün milletin istikbâli,

İki üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş,”¹⁵¹

Bunun ardından milletin kendisini eleştirir. Millet vurdumduymaz, umursamaz, hiçbir şeyin tasasını çekmez halledir:

“Geliyor rûhun için Fâtiha çekmek sırası;

Yazık ey millet-i merhûme!” dedikten sonra;

Atladım Rusya'ya gitmekte olan bir vapura.”¹⁵²

Vaiz, Rusya, Çin, Japonya gibi devletleri gezdiğini söyler. Buhara, Semerkant gibi beldelerden bahsederken, Âkif'in millet tanımı bu şiirde bütün özellikleri ile kendini göstermektedir. Şiirde millet teriminden, İslâm toprakları içinde yaşayan, farklı ırklardan oluşan, îmanı bir olan bir topluluk anlaşılmaktadır. Bu Şiir, Müslümanların geçmişten günümüze gelişlerinin ve bu günkü vaziyetlerinin resmini çizer adeta. İlimde İslâm milletin geldiği durumu, Buhara üzerinden anlatır.

¹⁵¹ Ersoy, a.g.e., s. 189.

¹⁵² Ersoy, a.g.e., s. 190.

*“O Buhârâ, o mübârek, o muazzam toprak;
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
İbn-i Sinâ’ları yüzlerce doğurmuş iklim,
Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!”¹⁵³*

Eskiden ilimin merkezi olan yüzlerce İbn-i Sinaların yetiştiği Buhara’da, bu gün de sayısız medreseler vardır fakat içleri boştur, bu mekteplerde ilime dair artık hiçbir şey bulunmaz, öğrettiği şeyler işe yaramayan şeylerdir; âlim sayısı çok fazladır, her önüne gelen şairdir fakat hepsi ilimden uzaktır. Buhara’da Âkif’i üzen nokta, milletin cehalete düşüp ilimden uzaklaşmış olmalarıdır.

*“Okunandan ne haber? On para etmez fenler,
Ne bu dünyâda soran var, ne de ûkbada geçer!
Üdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: Şâir.
Yalnız, şi’irine mevzû iki şeyden biridir:
Koca millet! Edebiyâtı ya oğlan, ya karı”...¹⁵⁴*

Bu mısralarda “koca millet” ten kastı Müslümanlardır. Şiirin devamındaki mısralarda geçen bir başka millet, Japon milletidir. İslâm’ın emirlerini Müslümanlarmış gibi yerine getiren bir millet olarak görür Japonları. İslâm’ın ruhunun adeta onlarda yaşadığını söylemektedir. Müslümanların sadece görünüşte îmanı yaşıyor göründüklerini, aslında İslâm’ın gerçek emirlerinden çok uzakta olduklarını Japonlar üzerinden anlatır. İslâm’ın bütün emirlerini Japonların gerçekleştirdiklerini dile getirir.

Kürsüdeki vaiz, Hindistan’da iken kendisini uğurlamaya gelen Hintli adam ve onun oğlundan bahseder. Hintli adam Hindistan’daki Müslümanların îmanlarının, Türklerin ki kadar güçlü olmadığını söyler ve kurtuluşu Osmanlı’nın o toprakları fethinde görür. Kendilerinde, Türklerde olduğu gibi kahramanlık ruhunun olmadığını söylemesi üzerine Âkif, şiirde Hintli adamın İngiltere’de tahsil görüp ülkesine dönmüş olan oğlunu konuşturarak Müslümanları bir millet olarak tanımlar.

¹⁵³ Ersoy, a.g.e., s. 194.

¹⁵⁴ Ersoy, a.g.e., s.195.

*“Geçiyor şimdi esaretle deyip eyyâmı ,
Müslümanlar gibi mâzîsi büyük bir kavmi,,
Ebedî zillete mahkûm edemem doğrusu ben”.*¹⁵⁵

Müslümanlardan mazisi büyük bir ırk olarak bahseder. Şiirde bütün Müslümanların tek bir millet olduklarının vurgusu yapılmaktadır. Aynı zamanda bu mısralarda Âkif’in Müslümanlardan bir kavim olarak söz ettiğini görüyoruz. Buradaki “kavim” militle eş anlamda kullanılmıştır.

Vaiz ülkeye döndükten sonra ülkeye uzun zaman beklediği, hayalini kurduğu “hürriyetin” geldiğini görür; seyahatte iken duydukları doğrudur. Fakat o uğruna büyük mücadele verilen hürriyette de milletin halinin perişan olduğunu görür. “Vicdan hürriyeti” adı altında dine sövülüyor, insanlar borca girerek Avrupa’ya akın etmeye başlamışlardır. Bu manzara karşısında hayal kırıklığına uğrar ve yine millete seslenir:

*“Vatanın tâkati yoktur yeniden ihmâle:
Dolu dizgin gidiyor baksana izmihlâle;
Ey cemâat, uyanın, elverir artık uyku!
Yok mu sizlerde vatan nâmına hiçbir duygu?”*¹⁵⁶

Müslüman milletini kastederek “ey cemaat uyanın!” diye seslenir ve bu miskinliğin bu bilinçsizce hareket etmenin somununda, İslâm topraklarının kaybedileceğinin altını çizmektedir. Şiirin devamında ezanların yerini çanların alacağından ve Vatanı kaybetme kaygısı ile kıvrandığı görülür. Şiir boyunca “millet” İslâm’dan ayrı düşünülmez, “kavim” ve “cemaat” terimleri militle eş anlamda kullanılmıştır, günün manasında değildir. Şiirdeki “Millet” içine “iman” şartı konularak, bu gün anladığımız manadaki birçok ırkın sığdırıldığı bir millettir. Şiirin temeli İslâm üzerine kurulmuştur ve içindeki her şey İslâm’la bağlantılıdır. İçinde İslâm bayrağının dalgalanacağı toprağa “Vatan”, bu topraklar içinde bu bayrağı dalgalandırma gayretinde bulunacak olan bütün cemaat ve ırkların mensuplarını Millet olarak değerlendirdiği görülmektedir.

¹⁵⁵ Ersoy, a.g.e., s.199.

¹⁵⁶ Ersoy, a.g.e., s.147.

Şiir boyunca en sık rastlanan “millet” terimi olsa da “kavim” ve “cemaat” gibi terimlerle de Âkif’in bu şiirde İslâm milletini ya da içinde îmanı olan bütün milletlere seslendiğini görüyoruz.

Safahât’ın III. kitabı *Hakkın Sesleri*’nde Arnavutluk’un ve Balkan topraklarının elden gidişinin acısını Mehmet Âkif’in şiirlerinde büyük sızlanışlara sebep olduğu görülür.

“*Hakkın Sesleri*“ Kitabının ilk şiiri, Âl-i İmran suresi 26. ayetle başlıyor. Âyette “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım, Sen mülkü dilediğine verirsin, Sen mülkü dilediğinden alırsın. Sen dilediğini aziz edersin. Sen dilediğini zelil edersin. Hayır, yalnız senin elindedir. Sen hiç şüphe yoktur ki her şeye kadirsin” buyrulmaktaydı. Âkif bu ayetten hareketle, Osmanlı’nın kaybetmekte olduğu Balkan ülkelerinin ıstırabı ile kıvranırken şiirinde “millet” kavramı, Balkan topraklarının elden gitmesi sonucu kaderine boyun eğmek zorunda kalmış olan bu topraklarda yaşayan İslâm dininin mensuplarını ifade etmektedir.

“Eğer Almışsa bir millet, edip bir mülkü istîlâ;

Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî-pevâ;

Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ”.¹⁵⁷

Şiirin bütününe baktığımızda buradaki “millet” terimi, Âkif’in kendisi için kaygılandığı bir İslâm topluluğu manasında kullanılmıştır. Balkan topraklarında Arnavutlar kalırken, Türkler çekiliyordu, fakat kazanan yoktu. Irksal aidiyetin İslâm’ın karşısında bir hükmü yoktu. Kazanan yoktu kaybeden vardı. Balkanlardan giden İslâm’ın varlığıydı, bu durumda yapacak bir şey yoktu. Âkif büyük bir teslimiyetle Rabbine sığınıyordu.

Şiirde ezanların yerini çanların almış olması karşısındaki feryadı Âkif’in, İslâm adına duyduğu müthiş kaygısını göstermektedir. Dolayısı ile “millet” kavramı Âkif’in millet anlayışındaki ırk ayrımı gözetmeyen îmanlı, kavimleri kucaklayacak manadadır. Şiirde Müslümanların çektiği ıstırabı anlatırken “Müslüman” kelimesi ile îmanı olan bütün ırkları kastettiğini anlıyoruz. Şiirde Müslümanlara zulüm yapan

¹⁵⁷ Ersoy, **a.g.e.**, s. 221.

Bulgar, Sırp gibi milletleri “millet” terimi ile isimlendirdiğini onlara “Kahpe milletler” diye seslendiğini görüyoruz.

“*Fatih Kürsüsünde*” isimli *Safahât*’ın IV. kitabında “millet” iki arkadaşın camiye giderken sohbeti esnasında bir mısrada “sarıklı milleti” diye geçmektedir.

Burada Âkif ulemadan yakını ve İslâm adına ortalıkta dolan ulemaları, aslında milletin başındaki en büyük bela olarak nitelendirir. Burada “millet” bir devletin vatandaşları manasında kullanılmıştır.

Fatih Kürsüsünde isimli şiirin devamında, milletin diğer milletlerin gözünde bir değeri kalmadığını, bütün itibarının yok olduğunu söyler.

“Dilenci mevki’i, milletlerin içinde yerin!

Ne zevki var, bana anlat bu ömr-i derbederin?

Şimâle doğru gidersin; soğuk bir istikbâl,

Cenûba niyyet edersin; Açık bir istiskâl!”¹⁵⁸

Hazırcılığa kaçan milletin miskinliğini eleştirir. İslâm’ın kaderle ilgili emirlerini anlatmak için sahabeden örnek vererek milleti düştüğü miskinlik karşısında eleştirir. Burada “millet” terimi bir devletin vatandaşı manasında kullanılmıştır.

Âkif’in aynı şiirin devamında “Milet-i İslâm” ifadesini kullandığını ve bu mısralar ile kendisinin millet anlayışını net bir şekilde ortaya koyduğunu görüyoruz. Bu ifade ile İslâm inancına bağlı olan ırkların tümünü kapsamaktadır. Bu ırkları, kendilerini bir îman birliği altında birleştirmiş olan mevcut devleti korumaya davet ederken, İslâm ümmetinin bir millet olduğunun vurgusunu yapar. Bunu da şu ifadeleri le dile getirir,

“Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet!

Bütün bu tefrikalar etsenizdi isiknâh”¹⁵⁹,

Safahât’ın V. kitabı *Hâtıralar*’daki başlıksız bir şiirinde millet ve milliyet duygularına vurgu yapar:

¹⁵⁸ Ersoy, a.g.e., s. 283.

¹⁵⁹ Ersoy, a.g.e., s. 302.

*“Fakat, ahlâkın izmihlâli en müthiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur zîra, ne milliyet ne istiklâl,
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i milil, rûh-i millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i kûllîdir
Olur cem’iyyet artık çâresiz pââmâl-i istilâ;”¹⁶⁰*

İnsanlardaki fazilet duygusunun Allah korkusundan kaynaklandığını söyler. Bir milletin ahlâk açısında çöküş yaşamasının sebebini, o millette azalan Allah korkusuna bağlar ve Allah korkusunun yokluğunda bu gibi durumlarla karşılaşıldığını söylemektedir. Şiirin devamında Âkif, bir millette “milli ruhun” oluşması için öncesinde “milli ahlâkın” olması gerektiğini söyler.

“Millet” terimi, *Safahât*’ın VI. kitabı *Asım*’da, Âkif’in geçmiş günlere olan özleminde karşımıza çıkar:

*“Öyle bir cebhe kesilmiş ki:Mâselsel îmân;
Hangi îmâna dokunsan taşacakitmînân,
Ah o yekpârelik eyyâmı hayâl oldu bu gûn;
Milletin hâlini gör, sonrada mâziyi düşün”¹⁶¹*

Eski günlerde var olan birlik beraberlik ve en önemlisi îman birliği bu gün kaybedilmiştir. O yüzden milletin hâli perişandır. Şiirin devamında Hocazade Köse İmam’a bu gün, birçok değerini kaybetmiş olan bu milletin eskiden böyle olmadığını, eskiden milletteki en önemli değerlerden olan şan ve şeref duygusunun yanı sıra, acıma duygusunun da mevcut olduğunu söyler. “Millet” terimi burada bir devletin içinde yaşayan topluluk “halk” manasındadır.

Âkif, *Asım* isimli kitabında, milletlere yüksek mevki kazandırmanın yolunun iki şeye bağlı olduğunu söylüyor:

*“Çünkü milletlerin ikbâli için evlâdım,
Ma’rifet bir de fazilet İki kudret lâzım,*

¹⁶⁰ Ersoy, **a.g.e.**, s. 325.

¹⁶¹ Ersoy, **a.g.e.**, s. 402.

Ma'rifet, ilkin, ahâliye sa'âdet verecek

Bütün esbâbı taşır; sonra fazîlet gelerek”¹⁶²

Bir milletin ilerlemesi için gerekli olan ilim, teknoloji ve ahlâki değerlerdir. İlim ve teknolojiyenin geri kalındığı takdirde bir milletin ahlâki değerleri yüksek olsa da ilerleyemeyeceğini söyler. Bunun tersinin gerçekleşmesi durumunda ise, bir milletin sadece ilim ve teknolojiye sahip olup ahlâktan uzaklaşmasını, bir milletin başına gelebilecek en büyük felaket olarak görür. Burada “millet” kavramı bir örnek teşkil eder. Âkif millet olabilmek için gereken şartları ortaya koymaktadır. Bu kitabında Âkif'in bir devlet içindeki topluluğu anlatmak için başta “millet”, sonrasında “ümme”, sonra da “insan topluluğu” gibi ifadeleri kullandığını görüyoruz.

Âsım şiirinin devamında, biz “büyük milletin” evladınız ifadesini kullanmaktadır.

“Bizler edvâr-ı fazîletleri cidden parlak,

Bir büyük milletin evlâdınız, oğlum ancak”¹⁶³

Bu şiirde Türk milletini kastederek “büyük millet” ifadesini kullanırken şiirin devamına:

“O fazîlet son üç asrın yürüyen ilmiyle,

Birleşip gitmedi; battıkça da ümme ceble,”

Büyük millet olarak Türk milletini kastederken “büyük millet” ifadesinin hemen ardından “ümme” ifadesi gelmektedir. Bu ifade îmanı olmayan, ümmeden sayılmayan bir Türk milletine Âkif'in düşüncesinde herhangi bir yerin olmayacağını göstergesi gibidir.

“Şimdi sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir,

¹⁶² Ersoy, a.g.e., s. 466.

¹⁶³ Ersoy, a.g.e., s. 467.

*Göreceksin ki; Bu millette fazilet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn”.*¹⁶⁴

Bu mısralarda Âkif'in “Bu millet” diye hitap ettiği “Türk milletidir”. Kaybedilen topraklar ardından elde kalan müstakil bir Türk devletidir. Ama bu milleti yaşatan, yeşerten onu ayakta tutan şeyin din olduğuna inanır; bu din İslâm dinidir. Bu milletin mazisini de bu gününü de İslâm dinin oluşturduğuna inanır.

*“İki üç balta ayırmaz bizi mâzimizden.
Ağacın kökleri mâdem ki derindir cidden,
Dalı kopmuş, ne olur? Gövdesi gitmiş ne zarar?
O, bakarsın, yine üstündeki edârı yarar,
Yükselir, fişkırıp, âfâk-ı perişânımıza;
Yine bin vâha serer kavrulan îmânımıza.”*¹⁶⁵

Âkif, İslâm birliğini oluşturacak Osmanlı gibi yine İslâm bayrağını dalgalandıracak gücü Türk gençliğinde görür. O yüzden Asım'da bu öğütler yer alır. Bütün bu yaşananlara rağmen Âkif, umudunu yitirmemiştir. Ağacın kökleri derindedir ve bu gün dalları kopmuş olsa da asıl olan köktür. Bir gün o kök yine gövdesini büyütecek, dallarını geliştirecek ve İslâm için tek umut olarak gördüğü bu millet, İslâm bayrağını yeniden dünyada dalgalandıracaktır.

Türk gençliğine inancı sonsuzdur, bu yüzden şiirde, bu güvenin ve Türk gencinin temsili olan Asım'a, arkadaşlarını da alıp Batıya gitmelerini, Batıdan üç yüzyıl geri kaldığımız ilmi almalarını, bilim ile donanıp ülkelerine geri dönmesini tavsiye eder.

*“Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!
Şark'ın âgûşu açıktır o zaman size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize.”*¹⁶⁶

¹⁶⁴ Ersoy, **a.g.e.**, s.468.

¹⁶⁵ Ersoy, **a.g.e.**, s. 468.

¹⁶⁶ Ersoy, **a.g.e.**, s.469.

Âkif bu mısralar ile İslâm adına, “Türk gencinden” ve “ Türk milletinden” beklentisini açık açık belli etmektedir. Doğu’da İslâm bayrağının yeniden dalgalanabilmesi için, dünyanın gidişatına ayak uydurulması gerektiğine ve bu yolun İslâm’ın da emrettiği üzere ilimden geçtiğine inanmaktadır. Değişmiş olan dünya düzeninde teknoloji çok ilerlemiştir ve bu ilime Batı sahiptir. Akif Türk gencini Batı’nın ilmini alıp yeni gelişmelerle donanarak İslâm birliğini kurmak üzere gurbete uğurlar adeta.

Safahât’ın VII. kitabı *Gölgeler*’de yer alan “Umar Mıydın” başlıklı şiirde, “toplum”, “nesil”, “millet” gibi terimleri kullanarak İslâm ümmetinin düştüğü durumu özetlemektedir:

“Görünmez âşina bir çehre olsun rehğüzârında;

Ne gurbettir çöken İslâm’a İslâm’ın diyârında ?

Umar mıydın ki: Ma’betler, ibâdetler yetîm olsun?

Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i me’yûsun?”¹⁶⁷

Âkif’in son yıllarında daha fazla Mısır’da olduğu dönemde yazdığı *Gölgeler* kitabında yer alan şiirlerinde, İslâm topraklarının uğradığı yalnızlığa Âkif’in bir de kendi yalnızlığını eklediği görülür. Bu durum İslâm birliği umutlarını tamamen yitirmiş olduğu İslâm diyarını, gurbete benzetmesinde görülmektedir.

2.3.2. *Safahât*’ta Kavim(Akvâm)- Kavmiyet

“Kavim” terimini Süleymaniye *Kürsüsünde* kitabında, yurt dışında tahsil görmüş, Avrupa görüp kendi vatanına dönmüş olan Hindistanlı bir gencin babasına verdiği cevapta görüyoruz. Hindistanlı baba, Hintlilerin Türkler kadar îman aşkıyla dolu olmadıklarını söylemişti. Bunun karşısında oğlu o topraklarda da İslâm ruhu ve vatan aşkıyla yanan bir sürü insanın olduğunu söylemektedir. Burada Âkif, Hindistanlı gencin dilinden Müslümanları, mazisi büyük bir kavim olarak tanımlar:

“Müslümanlar gibi mazisi büyük bir kavmi,

¹⁶⁷ Ersoy, a.g.e ., s.480 .

Ebedi zillete mahkûm edemem doğrusu ben.”¹⁶⁸

“Kavim” terimi aynı şiirde hürriyet sonrası, ırkçılığın bölücülüğe götürme riski karşısında, asırlarca İslâm topraklarında beraber yaşamış olan milletlere Âkif’in yönelttiği sorularda görülür:

“Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fıkr-i kavmiyyeti şeytan mı sokar zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı

Aynı milliyetin altında tutan İslâm’ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.”¹⁶⁹

Şiirde Âkif, ırkçılıkla ayrılığın eşiğinde olan millete seslenir, onları gelecekte bekleyen tehlike konusunda uyarmaya çalışır. Şiir boyunca, bütün İslâm kavimlerine seslenir, ırkçılıktan uzak durmaları konusunda uyarılarda bulunur ve ırkçılığın vaatlerine kanmaları durumunda, İslâm milletlerinin düşeceği durumu yine İslâm ümmetinin düştüğü durumu örnek göstererek delilleri ile anlatır. Cezayir, Tunus, Fas’ın elden gidişini örnek verirken İran’ın da paylaşıldığını söylerken milleti birliğe davet eder:

“Girmeden tefrika bir millete düşman giremez

Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.”¹⁷⁰

Bu şiirde, İslâm milleti; “kavim”, “akvâm”, “millet” gibi terimler kullanılarak anlatılmaktadır.

Safahât’ın *Hakkın Sesleri* adlı kitabında Balkan harplerinin üzüntüsünü Âkif, kitabının her şiirinde her mısraında hissettirir. Burada Balkanları kan gölüne çevirmiş olan Sırp, Bulgar, Yunan gibi orduları “en rezil kavimler” olarak nitelendirir.

“İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen

Dilersen en zelil eşhâsa izzetler verirsin sen!”¹⁷¹

¹⁶⁸ Ersoy, **a.g.e.**, s. 199.

¹⁶⁹ Ersoy, **a.g.e.**, s. 206.

¹⁷⁰ Ersoy, **a.g.e.**, s. 206.

¹⁷¹ Ersoy, **a.g.e.**, s. 231.

Aynı kitapta “üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk” diye başlayan şiirinde Akif, Arnavut kavmine seslenmektedir. Arnavutların ırkçılık yaparak İslâm’ın emirlerine karşı çıktıklarını söylerken, İslâm Peygamberinin de ırkçılık fikrini lanetlemiş olduğunu belirtmektedir. “*Küfr olur başka değil, kavmini sürmek ileri!*”¹⁷² Cümlesi ile bu hareketin kendilerini küfre kadar götürebileceğini söyler ve şiirin devamında Müslümanların bu konuda peygamberleri tarafından uyarılmış olduklarını hatırlatır:

“Müslümanlıkta anâsır mı olurmuş? Ne gezer

*Fıkr_i kavmiyeti tel’in ediyor Peygamber.”*¹⁷³

Şiirde ilk önce “kavim” terimi, Âkif’in Arnavut kavmini övmesi ile kendini gösterir. Şiirin başlarında Arnavutlardan “soylu bir kavim”, olarak bahsederken şiirin devamında bu soylu kavmin ırkını ileri sürmesi sonucu küfre uğrayıp, bu özelliğini kaybettiğini görüyoruz.

Fatih Kürsüsünde ki kitabında İslâm çatısından ayrılmak isteyen kavimlere hayretler içinde sorular yönelir:

“Bu ayrılık da neden, Bir değil mi her şeyiniz?

*Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet;”*¹⁷⁴

Bu şiirde Âkif, Müslümanları bir çatı altında görmek ister ve ne particiliğin ne de ırkçılığın kendilerine fayda getirmeyeceği konusunda uyarırken yine bir bütün olmaya davet eder.

Safahât’ın yedinci kitabı *Gölgeler*’de “*Hâlâ mı Boğuşmak*” isimli şiirinde “kavim” terimi geçmektedir.

“Her hurfe bir ümmet, şu yatanlar bütün akvâm;

Encâma bu âhengi veren aynı serencâm!”

Ey zâir-i âvâre, işittin ya! Demek ki;

*Birmiş bütün ümmetlerin esbâbı helâki.”*¹⁷⁵

¹⁷² Ersoy, **a.g.e.**, s. 231.

¹⁷³ Ersoy, **a.g.e.**, s. 231.

¹⁷⁴ Ersoy, **a.g.e.**, s 302.

Âkif, *Safahât*'ındaki birçok şiirinde kavimleri, kavmiyet sevdasına düşmemeleri konusunda uyarılmıştı. Bu şiirinde ise dinlemedikleri uyarıların kötü sonuçlarını acı bir şekilde yaşamakta olduklarını dile getirir.

2.3.3. *Safahât*'ta Irk:

Safahât'ın V. kitabı *Hatırâlar*'da, başlığı olmayan bir şiirde ırk terimi geçmektedir

“Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!

İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yadigâr”¹⁷⁶

Müslümanlık nerede diye başlayan bu şiirde, kahraman atalarına benzemeyen millete, Müslüman ırkının seçkinliğini hatırlatarak atalarına layık davranmalarını ister. Buradan Osmanlı ve İslâm dininin öncüleri beraber düşünülmüştür. Birçok şiirinde Âkif, Müslümanlardan söz ederken Müslüman kavmi diye söz ettiğini görmüştük. Burada kavim teriminin yerini aynı manaya gelen ırk teriminin aldığını görüyoruz.

Irk sözcüğü *Safahât* VI. kitabı *Asım*'da da geçmektedir. Burada, Hocasade, Köse İmam'a gitmiş olduğu bir köy düğününde şahit olduğu üzücü durumu anlatmaktadır:

“Öyle seksenlik adamlar aramak pek yanlış;

Kırk onun ömrüne son merhale olmuş kalmış.

Değişik sanki o aslan gibi ırkın torunu!

Bense İslâm'ın o gürbüz, o civan unsurunu,

Kocamaz, derdim, asırlarca, sorulsaydı eğer,

Ne çabuk elden, ayaktan düşecekmiş o meğer!”¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ersoy, **a.g.e.**, s. 483.

¹⁷⁶ Ersoy, **a.g.e.**, s. 326.

¹⁷⁷ Ersoy, **a.g.e.**, s. 399.

Burada “Aslan gibi ırkın torunu” ifadesindeki “ırk” “Türk ırkıdır.” Fakat buradaki Türk, “İslâm’ın gürbüz ve civan unsurudur.” Âkif’in İslâm bayrağını dünyada dalgalandıracağına inandığı ırktır.

Âkif’in şiirlerinde “ırk” kelimesinin *Asım*’da kendini net bir biçimde gösterdiği görülür. 1919-1924¹⁷⁸ yılları arasında kaleme aldığı bu şiirin yazıldığı yıllara baktığımızda artık Akif’in ırklara dayalı müstakil devletlerin kurulmasının kaçınılmazlığını kabullenmiş olduğunu ve bunu şiirine yansıttığını görüyoruz. Bunun ardından “ırk” terimi yoğun bir şekilde, “İstiklâl Marşı”nda da görülecektir. Âkif’in, Türk ırkını dünyada İslâm dinine mensup ırklar arasında İslâm bayrağını dalgalandırmada en başarılı ırk olarak gördüğü için yücelttiği görülür.

2.3.4. *Safahât*’ta Osmanlı:

Hakkın Sesleri kitabında ki bir şiirinde, İslâm bayrağını dünyada en iyi şekilde dalgalandırdığına inandığı Osmanlı’nın gücünün zayıflaması karşısında üzüntüsünü şu ifade ile belli etmektedir. “İlâhi, şer’-i ma’sûmun şu topraklardı.”¹⁷⁹

Safahât’ın IV. kitabı *Fâtiḥ Kürsüsünde*, Âkif, birçok yerde milleti eleştirir. Eski değerlerini kaybetmiş olan milleti düştüğü miskinlik ve umursamazlığa karşı uyarır. Millete örnek olarak Osmanlıyı ve geçmişteki başarılarını gösterir.

“*Sâfa-yı fitratı şâhit ki: Tertemiz aslı;*

Damarlarında yüzen kan da, can da Osmanlı!

Görüp bu cuşîş-i san’atte rûh-i ecdâdı,

Biraz sıkılmalı şehrin sıkılmaz evladı”¹⁸⁰

Bu şiirde Osmanlı eski başarılı dönemi hatırlatılarak milletin eski günleri hatırlayıp uyanmaları için örnek olarak verilir.

Safahât’ın IV. Kitabında İslam milletleri ve İslâm’ın geleceği adına Osmanlı’nın yaşamasının gerekliliğinden bahseder:

¹⁷⁸ Ersoy, **a.g.e.**, s. 379 .

¹⁷⁹ Ersoy, **a.g.e.**, s. 222.

¹⁸⁰ Ersoy, **a.g.e.**, s. 260.

*“Bu intihâr öteden, üç yüz elli milyonluk,
Zavallı Âlem-i İslâm için elîm olacak!
Biz olmazsak bu kadar hânümân yetîm olacak!
Gırcırdamakla berâber serîr-i şevketimiz,
Bu dini kurtaran ancak bizim hükümetimiz.”¹⁸¹*

Bu şiirde Osmanlıyı İslâm âleminin koruyucusu, kurtarıcısı olarak görmektedir. Eğer “Osmanlı Devleti olmazsa bütün İslâm âleminin yetim kalacağını” ifade eder. Onun gözünde Osmanlı bu şiirin devamında belli ettiği üzere İslâm âlemi için bir “aile reisi” görevindedir ve aile reisinin intiharı çığgınlıktır. Tunus, Fas, Cezayir, İran, Endonezya, Hindistan, Pakistan, Afganistan gibi ülkeleri örnek vererek Hristiyanların idaresi altında yaşamakta olan Müslümanların Hristiyanlaşmamalarının tek sebebi olarak Osmanlıyı gösterir, bu görevi layıkıyla yerine getiren Osmanlı’nın İslâm’ı yaşatmak adına yaşaması gerekmektedir. Bunu “O halde şimdi bizim hakkımız değil ölmek” mısraları ile dile getirir. Osmanlı’nın çökmemesi için millete ona yapışmalarını tavsiye eder, çünkü dünyada İslâm bayrağını en iyi şekilde dalgalandırmakta olan tek devlet O’dur ve bu kadar Müslümanın vebali onun boynundadır. Eğer kendini bırakırsa “yarın öbür dünyada bütün İslâm milletinin günahını yüklenmek” onun boynunadır.

Aynı şiirin devamında, Osmanlı’nın elinden kaybettiği Edirne için acı çeker,
*“Edirne... İşte o, İslâm’ın âhenîn sûru;
Edirne... İşte o Şark’ın cebîn-i mâğrûru;
İkinci aşr-ı teâlisi Âl-i Osmân’ın;
Birinci mevk’-i feyyâzi, belki, dünyanın”¹⁸²*

Osmanlılar bu şiirde İslâm’ı temsil eden güç olarak karşımıza çıkmaktadır . Bu güç Edirne üzerinden anlatılmaktadır. 1912 yılında Osmanlı Edirne’yi kaybetmiş, 1913’te Bulgarlardan geri alınmıştı ¹⁸³Edirne toprakları Bulgar yönetiminde olduğu dönemde yazılan şiirde Âkif, Edirne’nin bir zamanlar (Osmanlı’nın elindeyken)

¹⁸¹ Ersoy, a.g.e., s. 300.

¹⁸² Ersoy, a.g.e., s. 309.

¹⁸³ Ersoy, a.g.e., s.344.

İslâm'ın kalesi olduğunu söylemektedir. Osmanlı'nın oradan gitmesi ile oralar viraneye dönmüş Müslüman halk Bulgar zulmüne maruz kalmıştır.

Safahât'ın beşinci kitabı *Hâtıralar* 'da yer alan, özel bir başlığı olmayan,

Müslümanlık Nerede diye başlayan şiirde:

“Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!

İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yadigar,

Çok değ,i ancak necîb evlâda lâyük tek şîar.

Varsa şa^yet, söyleyin bir parçacık insâfinız.;

Böyle kansız mıydı-hâşâ kahraman eslâfınız”.¹⁸⁴

Bu şiirde Müslüman halkının gidişatından memnun olmayan Âkif'in örnek alınmasını istediği “kahraman ataları” hem Osmanlılıklar hem de Hz. Muhammed başta olmakla Sahabedir.

Safahât'ın *Hatıralar* kitabının “Berlin Hatıraları” isimli şiirinde:

“Bilirsiniz ki, hemen, yüz, yüz elli yıldır, biz,

Ne varsa elde verip muttasıl çekilmedeyiz!

Ömerlerin, Yavuz'un bir vefâsız evlâdı,

Sıyânet eylemedik yâdigâr-ı ecdâdı.”¹⁸⁵

Bu şiirde Osmanlı'nın yüz-yüz elli yıldan beridir gücünün zayıflamış olduğunu, elde avuçta ne varsa verip çekilmekte olduğunu ve atalar yadigârını korunamadığını büyük bir üzüntü ile dile getirir. Âkif bu şiirde Hz. Ebubekir'den sonra, ikinci İslâm halifesi olan Ömer bin Hattab¹⁸⁶ ile beraber, Mısır'ın fethi üzerine son Abbasi halifesi III. Mütevekkii-Aiellah'tan hilafeti alan, Yavuz Sultan Selim'i¹⁸⁷ birlikte zikredilmektedir. Âkif'in Atalarımız diye zikrettiği isimlere baktığımızda Hz. Ömer ve Yavuz Sultan Selimi yan yana görüyoruz

¹⁸⁴ Ersoy, **a.g.e.**, s. 326.

¹⁸⁵ Ersoy, **a.g.e.**, s. 366.

¹⁸⁶ Casım Avcı,” Hilâfet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.: 17. İstanbul, İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 539.

¹⁸⁷ Avcı, **a.g.e.**, s. 546.

Safahât'ın *Gölgeler*' kitabında yer alan "Umar Mıydın" isimli şiirde, Osmanlı terimi geçmese de şiirin mateminden, İslâm'ın temsilcisi olarak gördüğü Osmanlıyı kastettiği anlıyoruz.

*"İşit: On dört asırlık bir cihânın inhidamından,
Kopan ra'dın, ufuklar inliyor, hâlâ devamından!
Civârın manzarın cevvin muhîtin her yerin mâtem;"*¹⁸⁸

İslâm kendi diyarında gurbete düşmüş, İslâm bayrağını dalgalandıran Osmanlı'nın gücünün solması ile XIV asırlık İslâm'ın yıkılışı da gerçekleşmiştir. Bu da Âkif için matem gerektirir.

Gölgeler kitabında yer alan "Bülbül" isimli şiirde Osmanlı yine matem sebebi olarak yer alır.

*"Serâbâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk- ı ecdâdı!
Hayâlimden geçerken şimdi, fikrim hercümerç oldu,
Salâhaddîn'i Eyyûbi'lerin, Fâtih'lerin yurdu,
Ne zilletir ki : Nâkûs inlesin beyni'nde Osman'ın;
Ezan susuun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!"*¹⁸⁹

Âkif, atalar toprağının düştüğü durumu hatırladığı anda fikrinin alt üst olduğunu söyler. Ezanların yerini çanların alışı ve bu toprakların bu şekilde elden gidişini hatırladıkça matemlere bürünmesi gerektiğini düşünür.

2.3.5. *Safahât*'ta Türkler:

Asım, kitabında, Köse imam ile Hocasade arasında geçen konuşmada şiirin birçok yerinde "Türk" terimi geçmektedir.

*"Sürdüler Türk'e "tasavvuf" diye olgun Şirayı;
Muttasıl şimdi "hakikat" kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab;*

¹⁸⁸ Ersoy, **a.g.e.**, s. 480.

¹⁸⁹ Ersoy, **a.g.e.**, s. 495.

Kible: Tezhâh başı, meyhâneci oğlan: Mihrab.”¹⁹⁰

Hocazade'nin, kendisini şair olarak tanıtmaya üzerine eski nesli temsil eden Köse imam, tasavvufun Türk şiirine yerleştirilmesini eleştirir.

Bu şiirdeki “Türk” kelimesinin, Âkif'in diğer şiirlerinde milletini isimlendirmek için kullandığı “koskoca millet”, “mazisi büyük kavim” gibi ifadelerin yerini aldığını görmekteyiz. Fakat bu günün manasında kullanılan bir Türkçülük vurgusu değildir. Şiirin hemen devamında peygamberimizden söz etmesi “Sadece çok sövme ki peygamberimiz şiiri sever”¹⁹¹ ifadesi bu fikri desteklemektedir.

Şiirin devamında Köse İmam yurdun her yerinin yabancılaştığını şu mısralar ile dile getirir:

“Yurdu baştanbaşa vîraneye dönmüş Türk'ün;

*Dünkü şen şâtır ocaklar yatıyor yerde bu gün”.*¹⁹²

Bu mısraların ardından Süleyman, Yıldırım, Yavuz, Osman, Orhan gibi Osmanlı'nın önde gelen padişahları kahramanlıkları ile anılır. “Türkün” kahraman geçmişini dile getirerek bu geçmişin varisi olarak geriye “Türkün” kaldığı vurgulanır adeta.

Asım'a gelinceye kadar Akif ırkçılık ve kavmiyetçiliğin tehlikelerini *Safahât*'ın beş kitabında da bütün açıklığı ile dile getirmişti. Fakat Akif'in ırkçılık uyarısına ses verilmemiş ve hiçbir çaba Osmanlıyı bu tehlikeden kurtaramamıştı. Bu yeni düzende her şeyin yerini aldığı gibi, Akif'in şiirinde de zamana uygun terimlerin yerlerini aldıkları görülmektedir. Şiirinde terimler değişse de fikr ve gaye aynı kalmaktadır. Gayesini fikrinden uzaklaşmadan “Türk” kelimesine yüklediğini görüyoruz. “Yeni düzende İslami değerlere Türkler sahip çıkacaktı ve bu bayrağı devam ettirecek olan Türklerdi”. Akif'in fikrinde bu şekilde yerini alan Türk kelimesi şiirine de yansıyor ve “Türk” terimi Âkif'in sözlüğünde eskiye kıyasen daha sıklıkla görülmeye başlıyordu

¹⁹⁰ Ersoy, **a.g.e.**, s. 385.

¹⁹¹ Ersoy, **a.g.e.**, s. 385.

¹⁹² Ersoy, **a.g.e.**, s. 397.

*“Sırtından boynu bükülmüş de o dimdik Türk’ün,
Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün.
Gövde teşrihlere dönmüş o bacaklar değnek;
Daha yaş yirmi iken eller, ayaklar titrek.
Öyle seksenlik adamlar aramak pek yanlış;
Kırk onun ömrüne son merhale olmuş kalmış.”¹⁹³*

İslâm’ın temsilcileri artık genç yaşlarına rağmen ihtiyar gibi görünmekteydiler ve o eski cevherliklerinden eser kalmamıştır. Burada İslâm ruhunun zayıflamış olduğuna, ruhsal bir çöküntünün yaşanmakta olduğuna, dünyayı sarıp sarmalamış olan modernlik ve milliyetçilik akımının, İslâm’ın da ruhuna sinmiş olduğuna gönderme vardır. Zaten “Türk” kelimesini kullanmasından da anlaşıldığı üzere yeniye vurgu yapılır; çünkü Âkif’in bundan önceki şiirlerinde “Türk” kelimesi çok az görülmektedir.

*“Değişik sanki o arslan gibi ırkın torunu!
Bense İslâm’ın o gürbüz, o civan unsurunu,
Kocamaz, derdim, asırlarca, sorulsaydı eğer,
Ne çabuk elden, ayaktan düşecekmiş o meğer!”¹⁹⁴*

Yine Türk ve ırk gibi terimlerin ardından İslâm vurgusu yapılmaktadır. Bu şekilde Âkif’in modern milliyetçiliğin önerdiği ırka bağlı bir Türklüğe değil, İslam bayrağını dalgalandıracak bir Türke umut bağladığını anlıyoruz.

Asım şiirinin devamında Moğol Hükümdarı Cengiz Han’ı konu almaktadır:

*“Ya bizim düşmanımızmış o meğer,
Dedemiz diye bir kahpe çıftmış yamayan...
- Size ha?”¹⁹⁵*

¹⁹³ Ersoy, **a.g.e.**, s. 398.

¹⁹⁴ Ersoy, **a.g.e.**, s. 398.

¹⁹⁵ Ersoy, **a.g.e.**, s. 421.

Cengiz Han'ın aslında Türk değil bir Moğol olduğunu şu mısralarla dile getirir:

*“Çok geçmedi, lâkin aradan,
Geldi bir başka gâvurcuk, dedi;” Cengiz’le, ayol,
Bu hısımlık nereden çıktı ki, siz Türk o Moğol!..* ¹⁹⁶

İkinci meşrutiyetin gelmesi ile Türk ırkını yüceltmeye çalışan, buna uygun bir tarih ve dil yaratmaya çalışanlara yönelik, Cengiz Han üzerinden güçlü bir eleştiri yapar. Gâvurcuk vurgusunun arkasında ise Batı'nın fikirlerinin sorgusuz sualsiz kabul edilmesinin eleştirisi vardır.

2.3.6. *Safahât*'ta Vatan

IV. Kitap *Fâtih Kürsüsünde* vatan sevgisini şu mısralarla anlatır:

*“Vatan muhabbeti, millet yolunda bezl-i hayât:
Hûlasa, aile hissiyle cümle hissiyyât;
Mukaddesâtı için çırpınan yürekte olur.
İçinde leş taşıyan sîneden ne hayr umulur.
Vatan Felâkete düşmüş... onun Hâmiyeti cûş
Eder mi zannediyorsun? Herif: Vatan-ber-düş!”* ¹⁹⁷

Âkif, vatan sevgisini “hayatı milletin yoluna adamak” olarak görür ve bu sevgisinin “aile duygusu ile birlikle bütün duygulardan geçtiğini” ifade eder. Vatan duygusundan mahrum olan insanların vatanları felakete uğrasa da, vatanperverlik duygusunun onlarda coşmayacağını söyler. Aynı şiirin devamında hürriyeti isteyenlerin vatanlarına sahip çıkmaları gerektiğinin mesajını verir:

*“Nasıl tahammül eder, hür olan esâretine
Kör olsun ağlamayan, ey vatan, felaketine”!* ¹⁹⁸

¹⁹⁶ Ersoy, **a.g.e.**, s. 421.

¹⁹⁷ Ersoy, **a.g.e.**, s. 300.

¹⁹⁸ Ersoy, **a.g.e.**, s. 379

Asım kitabında vatan toprakları için can vermiş olan şehitleri anarken onları en yüce makama yerleştirir.

“Ey bu topraklar için, toprağa düşmüş asker!

Gökten ecdâd inerek öpse o pak anlı değer.

Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor Tevhîd’i

Bedr’in aslanları ancak, bu kadar şanlı idi”¹⁹⁹

Vatan topraklarını korumak için can vermiş olan askerler şehitlik mertebesinde ve çok değerlidirler. Burada vatan toprakları için can vermiş olan askerler o kadar yüceltilir ki Müslümanlar için çok önemli bir savaş olan Bedir Savaşı’nda Hz. Muhammed’in sancağı altında savaşmış olanlarla aynı safa yerleştirilir.

Safahât’ın VII. kitabı *Gölgeler*’deki “Yeis Yok” isimli şiirinde vatani için milleti ümitli olmaya davet eder:

“Mel’um aşu bir nesli uyuşturdu, bıraktı!

“Devlet batacak!” çığılığı beyninde öter de,

Millette bekâ hissi ezilmez mi ki? Nerde!

“Devlet batacak!” işte bu öldürdü şehâbı;

Git yokla da bak var mı kımıldanmaya tâbı?

Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,

Batmazdı bu devlet, “Batacağıdır” demeyeydik.”

“Devlet battı” diye insanların ümitsizliğe kapılmalarının yanlış olduğunu söylemektedir. İnsanları yaşanan zor günlere rağmen devletin yaşaması adına geleceğe umutla bakılmaya davet etmektedir.

Vatan, *Safahât*’ın VII. kitabının “Bülbül” adlı şiirinde matem sebebi olarak çıkar karşımıza:

“Teselliden nasîbim yok , hazân ağlar bahârımda ;

¹⁹⁹ Ersoy, **a.g.e.**, s. 487

Bugün bir hanümansın serseriyim öz diyârımda!”²⁰⁰

Bu şiirinde Âkif’in ölmüş bir vatanın ardından yaslara büründüğünü görüyoruz adeta. Hayalindeki Vatan ümidi ile yarınlar bakma gayreti içinde bulunsa da kaybedilenler karşısında matemlere bürünmekten kendini alamaz. Osmanlı’nın kaybetmiş olduğu vatan toprakları karşısında kendini öz vatanında evsiz barksız bir gariban gibi görür ve kendine yakışanın matem olduğunu savunur.

2.3.7. Safahât’ta Arnavutlar

Mehmet Âkif Ersoy’un *Hakkın Sesleri* adlı kitabında, “üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk” diye başlayan bir şiirinde Arnavutları konu edindiği ve aynı şiirde kendisinin de Arnavut olduğundan bahsettiğini görüyoruz. Yoğun bir şekilde Arnavutları konu aldığı bu şiirden hareketle, onun Arnavutlar hakkındaki görüşünü anlamak mümkündür. Onun gözünde Arnavutlar, soylu bir kavimdir. Onlar er ve cesur kişilerdirler, namuslarına düşkün bir millettir. Arnavutlar, Âkif için, kanı coşkun, yiğit kişilerdir ve öfkeleri bile kahramanlık öfkesidir. Onlar bütünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır, İslâm milleti içinde önemli bir parçadırlar. Onlara seslenirken “ey rahmete layık millet” diye seslendiğini görüyoruz.

Arnavutlara ilk kez “*Süleymaniye Kürsüsünde*” isimli şiirinde seslendiğini görüyoruz. Bu şiirde beklenen hürriyet geldikten sonra milletin halini beğenmeyen Âkif, dinlerinden uzaklaşmak riski taşıyan milleti, ırkçılık sevdasının büründüğünü görür; ayrılık hissini Müslümanları sadece parçalayabileceğini vurgular ve millete dönüp sorar “ayrılık hissi nasıl girdi sizin aranızda? İrkçılık fikrini şeytan mı sokar zihnimize?” Dünyada hızlı bir şekilde yayılmakta olan ırkçılığın bölücülüğüne kapılmış olan Arnavut ve Araplara seslenir:

“Arnavutluk, Araplıkla bu millet yürümez...

Son siyaset ise Türklük, o siyaset yürümez!

Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;

Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan,”²⁰¹

²⁰⁰ Ersoy, **a.g.e.**, s. 495.

Âkif'in Arnavutları konu alan" üç beyinsiz kafanın ardına üç milyon halk" diye başlayan şiirinde, üç milyon halk o günkü Arnavutların Balkan topraklarındaki nüfusudur. Üç beyinsiz kafa diye seslendiği kimseler ise, milliyetçilik sevdasına bürünüp müstakil devlet kurma peşinden koşan, bununla Osmanlı'nın parçalanmasında katkısı olan ve Arnavut Halkını peşinden sürükleyen aydın Arnavutlardır.

Bu şiirde Âkif, Arnavutları dünden bu güne tarif eder. Şiir Arnavutların karakterinin resmini çizerken aynı zamanda Arnavutların fitneye kapılmaları sonucu uğradıkları değişimin de resmini çizecektir.

Şiirde Arnavutlar birkaç resimden oluşan bir tablo olarak karşımıza çıkar:

- 1) İslâm ümmeti olarak Arnavutlar,
- 2) Kendi değerlerinden vazgeçmiş olan Arnavutlar,
- 3) Aydınlarının peşinden giden, bölücülüğün pençesine düşmüş ve sonu hüsrana olmuş olan Arnavutlar,
- 4) Akıbetleri ile ibret alınması gereken Arnavutlar.

2.3.7.1. İslâm Ümmeti Olarak Arnavutlar

Âkif'in gözünde Arnavutlar, "Milletlere meydan okuyan, soylu bir kavimdir". Onlar "er kimselerdir." , "haysiyetlerini çiğnetmeyen, haysiyet sahibi kişilerdirler." "kanı coşkunu kişilerdir." eşleri ve bacıları en hassas noktalarıdır. Yabancılar bırak eşlerini göstermeyi, isimlerini bile söylemeyi namuslarına hakaret saymaktaydılar. Bunun için nüfus sayımlarını bile reddetmişlerdir.

İslâm coğrafyasında Arnavutlarla kol kola binlerce zaferler elde edilmiştir. Kosova topraklarında binlerce "kıvanç verici hadise" yaşanmıştır. İslâm orduları bu topraklarda, binlerce şehit vermiştir. Şanlı tarihin şehitleri "Kosova'nın kalbinde yatmaktadır. Kosova toprakları bayram yeridir. Yıldırım bu toprakları yarıp geçmiştir." Bu şiirde dile getirdiği üzere, bu toprakların manevi değeri Akif için çok

²⁰¹ Ersoy, a.g.e., s. 206.

fazladır. Babası, dedesi o torakların insanıdır, buralar öyle kolay elde edilmemiştir, Sultan Murad bu topraklarda şehit edilmiştir.

2.3.7.2. Arnavutların Kendi Değerlerinden Vazgeçmeleri

Şiirde Âkif, eski tanıdığı Arnavut dostlarını aramaktadır, fakat bulamaz “âşına çehre aradım o meğer hiç yokmuş” dedirtecek kadar değişmiştir Arnavutlar. Meydanlar Sırp, Hırvat Askerlerinin kol gezdiği yerlerdir artık. O yiğit Arnavutlardan eser kalmamıştır. “görmedim bir kişi, tek bir kişi meydanda... garip”²⁰²

Hayretler içinde Âkif Arnavutların o “eski yiğitliklerinden eser kalmayışını” izlemektedir. O yiğit halk yaşananlar karşısında o kadar tepkisizdir ki başında dalgalanan gayrimüslimlerin bayraklarına bile sessiz kalmaktadırlar. Âkif bu şaşkınlık içerisinde Arnavutlara dönüp:

“Ya şu üç parçalı bayrak dikilirken kafana,

*Niye indirmedi, kim çıktı bu halkın önüne”*²⁰³ diye sorarak şaşkınlığını ifade eder.

2.3.7.3. Aydınlarının Peşinden Giden Arnavutların Akıbeti

Üç milyon halk ve hatıra dolu topraklar “üç kaltabanın hırsına feda olmuştur.” Müslüman topraklarında “mescit” olarak kullanılmış olan yerler “ahırlara” dönüşmüştür, “Hırvat askerleri bunların üstünde hora tepmektedir”. O topraklarda gezinen artık Sırlardır. “binlerce şehidin sarığı yerlerdedir.” “Sırp’ın çarığı ezmektedir oradaki dedelerinin kanı ile boyanmış olan o şanlı toprağı.” Bu toprakta, “kandil görevini kadehler üstlenmiştir.” burada yatanlar “şapkalı sarhoşlar” olarak tarif ettiği gayrimüslimlerdir. Arnavutluk yangın yeri haline gelmiştir. Bu yangın aynı zamanda Âkif’in kendi iç yangını haline gelir, dirilerden bulamadığı yardımı ölülerden ister Âkif. Arnavutlar için yardım istediği kişi o topraklarda doğup büyümüş olan ve kendisi de bir Arnavut olan babası Tâhir Efendi’dir. Arnavutluk’un

²⁰² Ersoy, a.g.e., s.230.

²⁰³ Ersoy, a.g.e., s. 230.

kurtulması için babasından öyle bir yardım istemektedir ki adeta babasını gelmesi için ikna etmeye çalışmaktadır.²⁰⁴

Arnavutluk'un yangınına su serpecek hiçbir er kalmamıştır meydanda. Yaşayan kişiler o kadar yabancılaşmıştır ki adeta yaşayan ölüler haline gelmişlerdir. Bunun için babasından yardım isteyecektir.

*“Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk
Bak nasıl doğranıyor? Kalk baba kabrinden kalk...
Diriler koşmadı imdadına, sen bari yetiş
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müthiş!”²⁰⁵*

Gitmiş olan öz vatandır, giden bir toprak parçası değildir. O aynı zamanda “ana kucağıdır” ve bu ana kucağı “şehit kanları ile boyanmıştır.” Dedeleri o toprağı sadece sürmekle kalmamış ona “ruh” ta eklemişlerdir. Babasına seslenirken Âkif:

*“Baba! En sevgili, annen o senin öz vatanın...
Dedemin sürdüğü can ektiği toprak gitti
Öyle bir gitti ki hem bir daha dönmez ebedi...
Ne olurdu bunu kalkıp ta göreydin acaba”...*

Bu yangını söndürmeye artık dirilerin gücü yetmeyecektir, çünkü Arnavutlar bütün değerlerini kaybetmiş ırkçılık davasına koşan duyarsız kişiler, yaşayan ölüler haline gelmişlerdir.

Arnavut Aydınları öyle bir şeyin peşine koşmuşlardır ki bununla bütün Arnavut milletini yangına sürüklemişlerdir.

*“İşte ey unur-i isyan, bu çetin izmihlâl,
Seni tahrik eden, üç beş alığın ma'rifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezil âkıbeti?”²⁰⁶*

²⁰⁴ Ersoy, **a.g.e.**, s. 228-232.

²⁰⁵ Ersoy, **a.g.e.**, s. 228.

²⁰⁶ Ersoy, **a.g.e.**, s. 231.

Âkif Arnavutların bu duruma gelmelerinin sebebi olarak, ırkçılık davasının peşinden koşmalarını görür. Arnavutlar dinin emirlerine karşı çıkmışlardır. Peygamberin lanetlediği ırkçılık fikrine kapılarak gerçek milliyetlerinden kopmuş bölücülük davasında yol almışlardır bu yüzden bu son ile karşı karşıya kalmışlardır.

2.3.7.4. Akıbetlerinden İbret Alınması Gereken Arnavutlar

Arnavutluk'un durumu ortadadır, bu durum diğer Müslümanlara ibret olmalıdır.

“Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyet ne! sarılıp sımsıkı duraydın a milliyetine” ifadesi ile İslâm'ın içinde Müslümanları bir bütün olmaya davet etmektedir.

Âkif, *Safahât*'ın IV kitabında, ülkedeki eğitim zayıflığından yakınırken Arnavutları örnek verir:

“Mahalle mektebi olsaydı bizde vaktiyle;

Ya uğrasaydı kalanlar güzelce ta'dile;

Yarım pabuçla gezen donsuz üç buçuk zibidi ,

Bir Arnavutluğu isyâna kaldırır mı idi”²⁰⁷

Âkif, bu şiirin devamında bu günkü Almanya'nın okuryazar ola yolunda ilk önce eksikliklerinin farkına varıp başarıya inanarak bu yönde çalışmaya nail başladıklarından bahseder. Sonrasında bu düşüncüyü eyleme geçirip kazançlı çıktıklarını anlatırken yine Arnavutları örnek verir. “Biz de zamanında eğitime önem vermiş olsaydık Arnavutlar isyana sürüklenmeyecek, onları kışkırtan kişilerin peşine takılmayacaklardı” der ve şiirin devamında bu isyana onları cehaletlerinin sürüklemiş olduğunu vurgular. İslâm toplumunun bu gün çektiği bütün acıların temelinde cehaletin yattığını vurgular. Dini korumanın ise eğitime bağlı olduğunu söyler.

Safahât'ın IV. kitabı “*Fatih Kürsüsünde*” yine Arnavutlar ve elden giden Balkan toprakları için ıstırap çektiğini görürüz.

“Neden Haîfe'ye Kur'an'la bağlı Arnavut'u

²⁰⁷ Ersoy, a.g.e., s.298.

*Ayurdınız da hârab ettiniz bütin yurdu*²⁰⁸

Şiirin devamında Âkif Arnavut aydınlarını konu edinir “Siz bu yangını hazırlayan beş altı sefil” diyerek, Balkanların yangın yerine dönmesini ve İslâm ümmetinin parçalanmasında onları sorumlu gösterir.²⁰⁹

²⁰⁸ Ersoy, **a.g.e.**, s.313.

²⁰⁹ Ersoy, **a.g.e.**, s. 313.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARNAVUTLARIN FİKİR VE EDEBİYAT DÜNYASINDA MEHMET AKİF ERSOY VE HAKKINDAKİ YORUMLAR

Osmanlılar Balkanlara yerleştikten sonra hâkimiyet kurdukları Arnavut topraklarında zamanla Arnavutlarla güçlü ilişkiler kurmuşlardır. Arnavutların İslâmiyet’i kabul etmeleri sonucu, Türklerle aralarında asırlar boyu devam edecek bir dostluk oluşmuştur. İslâm’a dayalı bu güçlü dostluk bu iki milleti zamanla tek millet haline getirm ve öyle güçlü ilişkiler kurulmuştur ki Ortodoks Arnavutlar, Müslüman olan Arnavutları Türk saymışlardır. İslâm dini ile Türklüğü bir bütün olarak görmüş olan Arnavutlar, bu gün bile duyulması mümkün olan, “Turk jam elhamdülillah (Elhamdülillah Türküm)” ifadesini kullanmışlardır.²¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Arnavutlarda Türkler kadar Türk bayrağını şerefle dalgalandırma gayreti içinde bulunmuşlardır. Bu iki milletin kurmuş oldukları güçlü ilişkilerin tarihine baktığımızda Osmanlı’nın devlet yönetiminde Arnavutlara önemli görevler verdiğini, zaman zaman Osmanlı İmparatorluğunu Arnavutluk’ta yetişen paşaların idare ettiğini ve devletin bütün görev kapılarının Arnavutlara açık olduğu bilinmektedir.²¹¹ Bunun en iyi göstergesi, bu gün başbakan görevi manasına gelen sadrazamlık görevinde hâkimiyeti süresince toplam otuz üç Arnavut sadrazamın görev yapmış olmasıdır.²¹²

Bu güçlü bağ yüzündendir ki “Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun tacının incileri” olarak bilinmişlerdir.²¹³

²¹⁰ Adalet Yavuzer “Arnavutluk’ta Türk İzleri” **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi, İstanbul**, Mayıs 2004, s. 37.

²¹¹ Ayni, **a.g.e.**, 349.

²¹² Mustafa L.Bilge, “Arnavutluk” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.:III, İstanbul, İslâmi Araştırmalar Merkezi, s. 387.

²¹³ Ayni, **a.g.e.**, s. 30.

3.1. ARNAVUTLUK CUMHURİYETİ

Balkan Yarımadasının bir ülkesi olan Arnavutluk'un resmi adı Arnavutluk Cumhuriyeti'dir. Komşuları: Kuzeyinde Karadağ, kuzeydoğusunda Kosova, doğusunda Kuzey Makedonya ve güneyinde Yunanistan'dır. Batıda İyon denizi, güneybatısında ise Adriyatik Denizine kıyıları bulunmaktadır. 2016 yılı sayımlarına göre nüfusu 2.821.026 oranındadır. Arnavutluk, Arbér Prensligi, Leş prensliği, Osmanlı İmparatorluğu ve bu günde anayasal düzenle idare edilmektedir.²¹⁴

Ülkede dinlerin nüfusa oranı: Müslümanlar % 70-75, Ortodokslar % 18-20, Katoliklerde% 10-12'dir. Yasaklamadan önce Müslümanların % 75- 80'inin Sünni, geriye kalanların da Bektaşi oldukları ve Bektaşilerin Ehl-i sünnet dışındaki inanış mensupları tarafından temsil edildikleri bilinmektedir.²¹⁵

3.1.1. Arnavutların Osmanlı İle Tanışmaları

Osmanlıların Arnavutluk topraklarında varlıklarını göstermeleri 1376-1389 yılları arasında görülmektedir. Sırp Krallığının yıkılması sonucu Arnavutluk topraklarında oluşmuş olan yönetim boşluğunu zengin Arnavut aşiretleri yönetmeye çalışıyor fakat başarı gösteremiyorlardı. 1377 yılından başlayarak 1389 yılına kadar Arnavut beyliklerinden bazıları Osmanlıya bağlanmaya başlamışlardır. Bu şekilde Arnavutluk parça parça Osmanlı'nın olmaya başlıyordu. 1389 yılında Kosova ovasında birinci Murat komutanlığında Boşnak, Arnavut, Bulgar, Sırp milletlerinden oluşan 100 bin kişilik bir ordu ile Sırp Kralı Osmanlıya karşı savaşmıştır. Bu savaşta Sultan Murad şehit edilmiş, buna rağmen Osmanlı ordusu galip gelmiştir.²¹⁶

1394 yılında Güney Arnavutluk Beyazıt yönetimindeki Osmanlı idaresine alınmıştır. Kuzey ve Orta Arnavutluk ta Osmanlıya bağlanırken, Osmanlıya bağlanmak istemeyen beylikler kovulmuştur. Berat, Avlonya gibi önemli sayılan iller 1417 yılında Osmanlıya dahil olmuşlardır.²¹⁷

²¹⁴Wikipedia, Arnavutluk, (çevrimiçi), <https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Albania> 17 Aralık 2019

²¹⁵ Bilge, a.g.e., s.383.

²¹⁶ Ağim Terziu, "16'cı Yüzyılda Arnavutluk'ta İslâm'ın Yayılışı", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, İslâm Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2010, s. 21-22.

²¹⁷ Bilge, a.g.e., s. 385.

İkinci Murad'ın Yanya'yı alması sonucu Osmanlı yönetimi Arnavut topraklarında yayılmaya başlamıştır. Güney Arnavutluk'ta daima Osmanlı idaresi hâkimken Kuzey Arnavutluk'ta on beş yıl boyunca Osmanlı sarayında Osmanlı terbiyesi ile büyümüş olan İskender Osmanlıya karşı direnmektedir. İskender hem ikinci Murad'la hem de Fatih Sultan Mehmet'le savaşmıştır. 1468 yılından sonra İskender'in ölümüyle bölge bölge Arnavutluk Osmanlı'nın olmaya devam ederken Arnavutluk'ta Osmanlı'nın tam hâkimiyetini kurması 1571 yılını bulmuştur.²¹⁸

3.1.1.1. Arnavutların Kökeni ve Arnavut İsmi Almaları

Bu gün Arnavut milletinin ataları olarak Pelazg ırkı kabul edilmektedir. Balkan Yarımadasına XIII. yüzyılda, kuzeydoğudan İliryalılar ismi ile adlandırılan İliya milleti göç etmiştir. O dönemlerde Balkan yarımadasının topraklarında Pelazg ismini taşıyan Pezg ırkı yaşamış ve bu ırk bazı tarihçilere göre Avrupa'nın en eski ırkı olarak kabul edilmektedir. Bu günkü Arnavutlar ise Pelazg kavmi ile kuzeydoğudan gelen İliya kavminin karışmaları sonucu, bu karışımın tek varisi olarak kabul edilen halktır. Arkeolojik bulgular da bunu kanıtlarken dile ait bulgular ise İliryalıların dilinin Arnavutça ile devam ettiğini göstermektedir.²¹⁹

M.Ö. IV. asırdan itibaren Bosna'dan İşkombi nehrine doğru İliyum devleti, bunun ardından Preveze nehri ve İşkombi nehri arası Epir devletleri kurulmuştur. Bunun yanı sıra o zamanki İliya topraklarında bu günkü Kosova devletinin bulunduğu alanı da kapsayan Dardan devleti kurulmuştur. Sonrasında İliya topraklarında Roma İmparatorluğu saltanat sürmüştür. Roma döneminden sonra İliryalılar. M.S. III. yüzyıldan başlayarak V. yüzyıla kadar Gotların ve Hunların idaresi altında kalmıştır. Sonrasında ise V. ve VII. yüzyıllarda Avarlar, Bulgar ve Slavların saldırılarına uğramış, bu dönemde kuzey İliryalılar Slavlar tarafından toplu katliamlar, asimilasyon ve göçe maruz kalarak benliklerini kaybetmişlerdir. Orta ve Güney İliryalılar ise benliklerini korumayı başarmışlardır.²²⁰

²¹⁸ Bilge, **a.g.e.**, s. 385.

²¹⁹ Terziu, **a.g.e.**, s. 4-7.

²²⁰ Terziu, **a.g.e.**, s. 9-10.

O dönemde Kruya yakınında bulunan Albani şehri Slavların saldırısına uğramış fakat saldırıdan kurtulmayı başarmıştır. Bu kurtuluşun sonucunda, Albani şehri bu saldırılardan kurtuluşun sembolü olmuştur. Bunun sonucunda bütün İliyalılar kendilerini Albani ismi ile isimlendirmeye başlamışlardır. Bu gün Arnavut olarak isimlendirdiğimiz millete Yunan kaynaklarında “Arbanitoi” ya da “Albanoi” şeklinde rastlanırken, Osmanlıların Arnavutları ilk önce Yunancaya yakın olarak “Arnavid” ismi ile isimlendirdiklerini, zamanla da Arnavit kelimesinin Arnavut olarak değişim gösterdiği görülmektedir.²²¹

3.1.1.1. Arnavutların Osmanlıdan Ayrılmaları

1878 yılında Berlin Kongresi’nde Arnavutluk’un belli bölgelerinin Karadağ’a verilmesi kararı alınmıştır. Alınan bu karar Arnavutları kızdırmış ve Arnavut aydınlarının toplanıp Osmanlı’nın da desteğini alarak Prizren’de, Arnavut Milletlerinin Haklarını Müdafaa Cemiyetini kurmalarına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti’nin desteğini almış olan kuruluş, zamanla bağımsız Arnavutluk fikirlerini savunmaya ve bunun üzerinde çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti desteğini çekerek cemiyeti dağıtmıştır.²²²

Daha sonraki dönemde Avusturya, Macaristan, İtalya gibi Batı devletleri Arnavutluk’u Osmanlıya karşı kışkırtmaya başlamasıyla, milliyetçilik hareketlerinde bulunmaları yönünde teşvik etmişlerdir. Osmanlı yönetimine karşı olan ve Avrupa’dan beslenen Jön Türkler “Büyük Arnavutluk” hayaline kapılmış olan Arnavut aydınlarına kucak açıyorlardı.²²³

Abdülhamid Arnavutların böyle bir harekete kalkınmaları riskini biliyor, bunu önlemek için onları hoş tutmaya çalışmıştır. Fakat bütün bu çabalar netice göstermemiştir. 1908 yılında Frizevik’te yapılmış olan bir toplantıda, Arnavutlar Abdülhamid’e karşı olduklarını belli ediyor ve Abdülhamid’e karşı olan ihtilalcilerle birlikte hareket etmeye başlıyorlardı.²²⁴

²²¹ Terziu, **a.g.e.**, s. 9-10.

²²² Bilge, **a.g.e.**, s.386-388.

²²³ Bilge, **a.g.e.**, s.386-388.

²²⁴ Bilge, **a.g.e.**, s.386-388.

O dönemde Mecliste önemli görevde bulunan Arnavut delegeler İsmail Kemal, Esat Paşa Toptanı ve Hasan Priştine, Abdülhamid'e karşı çalışmakta olan, Abdülhamid'i hürriyet karşıtı olarak gösterip hürriyet için savaşan İttihat ve Terakki partisine katılmışlardır. 1908 yılında silahların toplanmasına karşı çıkan dağlılar arasında Arnavutlarda isyan çıkmıştır. Arnavutların bu şekilde Osmanlıya karşı direnmeye devam etmeleri sonucu, 4 Eylül 1912 yılında yeni Osmanlı Hükümeti Arnavutluk'a bağımsızlık vermek zorunda kalıyor ve bu şekilde yüzyıllar süren beraberlik sona ermiş oluyordu.²²⁵

3.1.1.1.1. Balkan Savaşları

Rumeli topraklarının Osmanlı'nın elinden kaymaya başlaması 1878 yılında Berlin Antlaşması ile başlamıştı ve 1912 yılına gelindiğinde ise Osmanlıya karşı isyanlar artmış. Balkanların milliyet esasına göre devletlere bölünmesi talep edilmiştir. Abdülhamid'in önlemeye çalıştığı ve üzerinde şiddetle durduğu Balkan devletlerinin Osmanlıya karşı ittifakı gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde sular durulmazken, Arnavutluk isyanı yeniden canlanıp, çeteciler isyan çıkarmıştır. İttihat ve Terakki'nin Sırp, Bulgar ve Yunan komiteleri ile yaptığı anlaşmalar sonucu çete isyanları kısa süreliğine durdurulsa da uzun vadede başarı elde edilemiyordu.²²⁶

13 Mart 1912 yılında Bulgaristan-Yunanistan, ardından 1912 Ağustos ayı Karadağ-Bulgaristan ve son olarak 6 Ekim 1912 yılında, Karadağ-Sırbistan arasında Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak imzalanmıştır. Böylece 8 Ekim 1912 yılında Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi sonucu Balkan savaşları başlamıştır. Karadağ'ın ardından Bulgaristan ve Sırbistan Osmanlı'ya savaş ilan ediyor, onu Yunanistan takip ediyordu.²²⁷

Doğu cephesinde Bulgarlar, Batı cephesinde diğer müttefikler, denizde de Yunan donanması ile savaş başlamıştır. 30 Mayıs 1913 yılında Osmanlı ve Balkan

²²⁵ Bilge, **a.g.e.**, s.386-388.

²²⁶ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.: 5, İstanbul, C.: 17. İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 23-24-25.

²²⁷ Küçük, **a.g.e.**, s. 23-25.

devletleri arasında imzalanan anlaşmada birçok toprak Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'ya bırakılmıştı. Bunun ardından bu devletlerin kendi aralarında başlayan anlaşmazlıklar sonucu II. Balkan savaşı başlamıştır. II. Balkan savaşı 10 Ağustos 1913 yılında Bulgaristan ve Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın uzlaşmaya varmaları sonucu Bükreş Antlaşmaları ile son bulmuştur. Balkan savaşları Balkanları kan gölüne çeviriyordu, birçok insan mallarını bırakıp Anadolu'ya kaçıyor ve katliamlar durmuyordu.²²⁸

3.1.1.1.1.1. Osmanlıdan Sonra Arnavutluk

Osmanlıdan sonra Arnavutluk ilk önce müstakil bir prenslik olarak kurulmuştur. Ülkede çıkan ayaklanmalar sonrası 1914 yılında o zamanın Prensi Prens Wilhelm Von Wied ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İşkodra ve Draç üzerinde Sırbistan devleti hak iddia etmekteydi.
229

Avlonya İtalyanların işgali altındaydı. 1920 yılında Arnavut liderlerinin Luşnye şehrinde düzenledikleri kongrede Arnavutluk'un bağımsızlığını talep etmişlerdir, bu taleplerinde karlı çıkarak 3 Ağustos 1914 tarihinden itibaren İtalyan işgalinde bulunan Avlonya'yı almış, Tiran'da milli Arnavutluk devletini kurmuşlardır. 1921-1924 yılları arasında mücadeleli bir parlamento devri yaşamışlardır.²³⁰

İhtilal hareketleri yüzünden başkan Ahmet Zogu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun ardından Yugoslavya'nın kendisine verdiği destek sonucu Ahmet Zogu ülkesine geri dönmüş ve 1925 yılında Arnavutluk'un Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bundan üç yıl sonra Ahmet Zogu kral ilan edilmiş on beş yıl boyunca Arnavutluk'u yönetmiştir.²³¹

Bu zaman zarfında Zogu İtalyanlarla imzalamış olduğu farklı anlaşmalar sonucu Arnavutluk'u İtalya'nın himayesi altına sokmuştur. 6 Nisan 1939 tarihinde İtalyanlar Arnavutluk'u işgal etmiş ve Ahmet Zogu tekrar ülkesinden kaçmak

²²⁸ Bilge, a.g.e., s. 387.

²²⁹ Bilge, a.g.e., s. 388 .

²³⁰ Bilge, a.g.e., s. 388.

²³¹ Bilge, a.g.e., s. 389.

zorunda kalmıştır. 1939-1944 yılları arasında Arnavutluk Alman ve İtalyanlar tarafından yönetilmiştir. Arnavutluk devletinin işgalden kurtulup bağımsızlığına tam manası ile kavuşması 1944 yılından sonra gerçekleşmiştir.²³²

3.2 MEHMET AKİF ERSOY’UN BABASININ DOĞUP BÜYÜDÜĞÜ KÖY, ŞUŞİTSA²³³

Resim 1 Mehmet Âkif Ersoy’un babası Tâhir Efendi’nin doğup büyüdüğü köy Şuşitca²³⁴

²³² Bilge, **a.g.e.**, s. 389.

²³³ Arnavutça yazılışında, Shushica diye yazılan isimin, Türkçe’de karşılığı olmadığı için, “c”, “ts” olarak değiştirilmiştir.

Şuşitsa köyü, Kosova Cumhuriyeti'nin, İpek kasabasına bağlı, Dukagini Ovası'nın kuzey kesiminde yer almaktadır. Kosova 2010 yılı nüfus sayımlarına göre, Kosova'nın İpek kasabasına bağlı Şuşitsa köyünde Arnavut milliyetine ve İslâm dinine mensup 260 ailenin yaşadığı saptanmıştı. Şu anda veya 2014 yılı sonu itibariyle Şuşitsa köyünde yaklaşık 300 aile yaşamaktadır.²³⁵Bu gün Şuşitsa'da yaşayanlar bundan 250 yıl önce Arnavutluk'un kuzeyinde bulunan İşkodra şehri ve Kosova'nın Gjakova şehrinden göç edip bu köye yerleşenlerdir. Bunların arasında Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ve Türkiye'ye göç etmiş aileler de bulunmaktadır.²³⁶

Şuşitsa, Sırp kökenli bir kelime olup "kuru toprak" anlamına gelmektedir. Orta Çağ boyunca köy hakkındaki kayıtlarda, köyde Slav veya Sırp halklarının yaşadıkları görülmektedir. 1485 yılına ait Osmanlı vergi kayıtlarından edinilen bilgiye göre, bu günkü Şuşitsa köyünün nüfusunu o zamanlar Sırp'lar oluşturmuştur. O zamanki kayıtlara göre Şuşitsa köyü 38 haneden oluşan İşkodra sancağına bağlı bir köydür. Milliyet belirtilmese de kayıtlardaki isimlerden Şuşitsa köyünün o zamanki nüfusunun tamamını Slavların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlardaki isimlere bakılarak burada yaşamış olanların Sırp değil Katolik Arnavutlar olabileceği sonucuna da varılabilir. Fakat bundan emin olmak mümkün değildir. O zamanki Şuşitsa köyü Orta Çağ'daki Sırp Krallığına ait bir köymüş, fakat o zamanki Sırp nüfusu ile bu gün Şuşitsa'da yaşayan Arnavutların bir bağlantısı yoktur. Çünkü 1689 ile 1730 yılları arası Sırp'lar Kuzeye doğru büyük bir göç yaşamışlardır.²³⁷

Şuşitsa, Kosova Muharebesi'nden sonra Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlı hâkimiyetine geçtikten 100 sene sonra bile elimizdeki Osmanlı kayıtlarında görüldüğü üzere köy nüfusu dinini değiştirmemiş, Slav olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Zamanla köyün etnik dengesi değişim göstermiş ve 1689-1730 yılları arasında büyük Sırp göçünden sonra köyün tamamı Müslüman Arnavutların

²³⁴ Bu fotoğraf 2018 yılı Kasım ayında Kosova'nın İpek kasabasına bağlı Şuşitsa köyüne gerçekleştirdiğimiz ziyarette tarafımızdan çekilmiştir.

²³⁵ İsa Mulllay, Kontributi i Mulajve në Perandorinë Osmane, Turqinë moderne, dhe ndërtimin e identitetit të shqiptarëve, (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu/11170364/>, 19, Aralık, 2014. s. 6.

²³⁶ Mulllay, **a.g.e.**, s.7.

²³⁷ Pulaha, Selami (1974), Defteri i regjistrimit të sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485, s. 7. Tiranë: Akademia e Shkencave dhe Arteve të R. P. Të Shqipërisë, Instituti i Historisë, f. 202

yaşadığı yer haline gelmiştir. Şuşitsa'nın ve aynı zamanda Kosova topraklarının etnik dengesi, XVII. yüzyılın sonlarından XVIII. yüzyılın başlarına doğru Avusturya-Osmanlı savaşlarından sonra Arnavutlar lehine değişmeye başlamıştır.²³⁸

Şuşitsa köyüne ilk yerleşen ailelerden biri Mulay ailesidir. Mulay'lar, Mehmet Âkif Ersoy'un babası Tahir Efendi'nin soyudur.²³⁹ Tahir Efendi'nin doğup büyüdüğü köy olan Kosova'nın İpek kasabasına bağlı Şuşitsa köyüne girdiğimizde Mehmet Âkif Ersoy'un isminin yaşatıldığını görmekteyiz. Köye girer girmez yolun sağ tarafında Mehmet Âkif Ersoy ismini taşıyan cami, caminin avlusunda da "Mehmet Âkif Ersoy Çeşmesi" bulunmaktadır. Caminin İnşaatı 1855 yılında başlamış, 1861 yılında tamamlanmıştır. 1999 yılında Kosova-Sırp savaşında Sırp tarafında yakılmış, 2015 yılında Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından restore edilmiştir.²⁴⁰

Resim 2 Mehmet Âkif Ersoy'un dedeleri tarafından inşa ettirilmiş olan, Şuşitsa Camii.

²³⁸ Pulaha, a.g.e., s. 202.

²⁴⁰ Şuşitsa köyünde Mehmed Âkif Ersoy'un İsmiinin yaşatıldığı Şuşitsa Camii

Resim 3 Şuşitsa Köyü, Mehmet Âkif Ersoy İlk ve Ortaokulu²⁴¹

Şuşitsa köyünde Mehmet Âkif Ersoy Camii'nin karşısında yer alan Mehmet Âkif Ersoy'un ismini taşıyan Arnavutça eğitim veren ilk ve ortaokul bulunmaktadır.2009 yılına kadar tek katlı olan okul, Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından 2009 yılında ek kat ilave edilerek restore edilmiştir.

²⁴¹ Şuşitsa köyünde, Mehmed Âkif Ersoy'un isminin verildiği, İlk ve Ortaokul.

Resim 4 Şuşitsa Köyünde Mehmet Âkif Ersoy'un babası, Tâhir Efendi'nin eskiden evinin bulunduğu arsa²⁴²

3.1.2. MEHMET AKİF ERSOY'UN BABASI TAHİR EDENDİ VE AİLESİ

Mehmet Âkif Ersoy'un babası Tâhir Efendi 1826 yılında Hayreddin Mulay'ın altıncı oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Âkif'in amcazade torunu İsa Mulay'ın araştırmaları sonucu Âkif'in dedesi ortalama 1779 yılında dünyaya gelmiştir. Âkif'in ailesinin soy ağacındaki bilgiler dedesi Hayreddin Efendiden üç kuşak gerisine kadar bilinmektedir. Bunlar Mula, Hüseyin ve Mehmet ismini taşımışlardır.²⁴³

Âkif'in amcazade torunu İsa Mulay, ailenin soy ağacındaki yaş ortalamasını 47 yıl olarak hesaplamış ve Mulay ailesinin Kuzey Arnavutluk'tan Şuşitsa'ya 1640 yıllarında göç etmiş oldukları tahmininde bulunmuştur.²⁴⁴

Mulay ailesi, Kuzey Arnavutluk'tan Kosova'ya doğru göç esnasında ailenin bir bölümü Kosova'nın İpek kentinin Yunik köyüne yerleşirken diğer bir bölümü Şuşitsa'ya göç etmiştir. Bu gün bu iki köy arasında Mulay ailelerinin akrabalık ilişkileri devam etmektedir. Mulay ailesinin Şuşitsa köyüne yerleşen en eski

²⁴² Şuşitsa Köyü, Tahir Efendi'nin eskiden evinin bulunduğu arsa. Tahir Efendi'nin evinin bu arsada olduğu fakat yıkıldığı bilinmektedir.

²⁴³ Mulay, (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu/11170364/> 19, Aralık, 2014.

²⁴⁴ Mulay, **a.g.e.**, 14.

ailelerden biri oldukları soy ağacının yanı sıra Şuşitsa'daki "Varet e Mulajve (Mulayların Mezarlığı)" aileye ait özel mezarlıklardan da anlaşılmaktadır. Bu mezarlıklar bu gün köydeki Mehmet Âkif Ersoy İlkokulunun 200 metre ilerisinde bulunmaktadır. Köyde Mulay ailesi dışında aile olarak özel aile mezarlığına sahip başka bir aile bulunmamaktadır. İki bölümden oluşan Şuşitsa köyünün aşağı ve yukarı mahalleleri Malay'larına isimlerini taşımaktadır.²⁴⁵

Tahir Efendi bu köyde 1826 yılında dünyaya gelmiştir. 29 yaşına kadar Şuşitsa köyünde yaşamış 1855 yılında aynı devlet içinde sayılan topraklarda köyden İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'a yerleşen Tahir Efendi bir daha köye dönmemiştir, Kendini iyi bir şekilde yetiştirmiş İstanbul'da müderrislik görevinde bulunmuştur. Başarılı bir müderris olan Tahir Efendi'nin başarılarını Mehmet Âkif Ersoy'un hayatında görmek mümkündür. Çünkü Âkif, babasının aynı zamanda hocası olduğunu ve ne öğrendi ise ondan öğrenmiş olduğunu belirtmektedir. Onun kişiliğinin gelişmesinde babası Tahir Efendi'nin ilminin büyük etkisi vardır.²⁴⁶

Tâhir Efendi, İstanbul'a Şuşitsa köyünde o yıl (1855) inşaatını ailesinin başlatmış olduğu camiye müderris olarak yetişip köyünün camiinde imamlık yapması amacı ile ailesi tarafından gönderilmiştir. Şuşitsa Camii, Debre şehrinden getirilen ustalarca Mulay ailesi tarafından yaptırılmış, inşaatı 1861 yılında tamamlanmıştır. Bu bilgiler Osmanlı kayıtlarında İpek şehri arşivinde yer almaktadır. 1908 yılında camiye ek bir bölüm eklenmiştir. Cami 1999 yılında Kosova'daki Arnavut- Sırp savaşı esnasında Sırp tarafından yakılmış, 2015 yılında Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından restore edilmiştir.²⁴⁷

Tâhir Efendi, ailede çok saygın bir âlim olarak bilinmekte ve hem Kosova hem de İstanbul'daki akrabaları tarafından yeni doğan çocuklara ismi verilerek ailede hâlen ismi yaşatılmaktadır. Tahir Efendi'nin yanı sıra Mulay ailesinin bir başka üyesi Selim Halit'inin de Osmanlıya hizmetleri olmuştur.²⁴⁸

²⁴⁵ Mulay, **a.g.e.**, s. 12.

²⁴⁶ Mulay, **a.g.e.**, s. 14.

²⁴⁷ Mula, **a.g.e.**, s. 14.

²⁴⁸ Mulay, **a.g.e.**, 16.

Selim Efendi Mehmet Âkif Ersoy'un babası Tahir Efendi ile aynı evde doğmuş olan Âkif'in amcasının oğludur. Selim Efendi Âkif'ten yedi yaş büyüktür. Selim'in erken yaşta vefat eden Tahir isminde bir oğlu vardı. Köyde padişahın sadık askeri ve Kosova vilayetinin en iyi askerlerinden biri olarak padişah tarafından takdirname alan kişi olarak bilinmektedir. Selim'e takdir veren Sultan II. Abdülhamit'tir. Çünkü Abdülhamit Kosova'yı "Osmanlı İmparatorluğu'nun incisi" olarak görmekteydi. Köyün ve Mulay ailesinin yaşlıları, Selim Efendi'nin Jön Türkler tarafından 1913 yılında esir alındığını ve İstanbul'a gönderildiğini söylemişlerdir. Daha sonraları Selim Efendi'nin İstanbul'dan Çanakkale'ye gönderildiği ailede bilinmektedir.²⁴⁹

Selim Efendi, iyi bir Abdülhamit askeri idi, Jön Türk ve Sultan Mehmet Beşinci Reşat'a karşı olmasına rağmen var gücü ile Çanakkale savaşına katılmıştır. O da diğer yirmi beş bin Arnavut gibi Çanakkale savaşında cephede yer almıştır. Selim Efendi 1916 yılında köyüne dönüp 1951 yılına kadar Tahir Efendi'nin imamlık yapması beklenen Şuşitsa Camii'nde imamlık yapmıştır. 1951 yılında 85 yaşında vefat etmiştir. İkinci dünya savaşı esnasında Selim yaşlılıktan dolayı savaşa katılamamıştır. Fakat Mulay ailesinden Âkif'in amcası, Salih'in torunu Ahmet Nuhi ikinci dünya savaşına katılarak komünistlere karşı savaşmış ve şehit düşmüştür.²⁵⁰

Mehmet Âkif Ersoy'un Şuşitsa'daki ailesini Rumeli'deki görevi esnasında üç kez ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu ziyaret esnasında Mehmet Âkif Ersoy, amcazadesi Bekir Mulay'ı eğitim için İstanbul'a almak istemiş, fakat Bekir Mulay'ın babası Şaban Mulay, oğlunun Tahir Efendi gibi İstanbul'da kalma ihtimalini göz önünde bulundurarak buna izin vermemiştir. Bu gün Mulay ailesi Mehmet Âkif Ersoy'la gurur duyarken onun yanında Tahir Efendi, Selim Haliti ve Ahmet Nuhi gibi değerli isimleri yetiştirmiş olmanın gururunu da yaşamaktadır.²⁵¹

²⁴⁹ Mulay, a.g.e., 17.

²⁵⁰ Mulay, a.g.e., 17.

²⁵¹ Mulay, a.g.e., 15.

3.2. ARNAVUTLARIN YAZILI BASININDA MEHMET AKİF ERSOY VE ARNAVUT AYDINLARININ AKİF HAKKINDA Kİ YORUMLARI

Arnavutların yaşamlarını sürdürdükleri Arnavutluk, Kosova ve Makedonya devletlerinde Mehmet Âkif Ersoy'un pek tanınmadığı bilinmektedir. 2006 yılında Logos A yayınevi tarafından *Safahat*'ın Arnavutçaya çevrilmesi ve bazı Arnavut Aydınlarının gayretleri sonucu, Âkif'in Arnavut aydınlarının ilgisini çekmeye başladığı ve eskiye kıyasen son yıllarda Arnavutların yazılı basınında daha fazla konu edinildiği görülmektedir.

Kamusal alanlarda ise Yukarda da belirtildiği gibi, Mehmet Âkif Ersoy'un isminin, babası Tahir Efendi'nin doğup büyüdüğü Şuşitsa Köyünde, Tika tarafından inşa edilmiş olan, Şuşitsa Camii ve Şuşitsa ilk ve ortaokullarına verildiği görülmektedir. Kosova'da özellikle 1990 yılından itibaren Mehmet Âkif Ersoy'un isminin Priştine, İpek, Gjilan, ve Mitrovica gibi şehirlerde sokaklara verilmeye başlandığı görülmektedir.²⁵²

Arnavut aydınları tarafından Mehmet Âkif Ersoy hakkında yazılanlar konusunda ilk çalışmayı ve araştırmayı yapan kişi Nurettin Ahmeti'dir. Ahmeti, Kosova'da Mehmet Âkif Hakkında yazılanları derlemiş ve yazılış tarihlerine göre sıralamıştır. Bu çalışmada da Nurettin Ahmeti'nin çalışması ve yardımlarından yararlanılmıştır.

Arnavut aydınlarının Âkif hakkındaki görüşlerini, bakış açılarını ve yorumlarını değerlendirebilmesi için Arnavutların yaşantılarını sürdürdükleri Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da yayınlanan dergilerden hareket edilmesi gerekmektedir. Çalışmada böyle bir yol izlenmiş, Arnavutluk'un: “Përpjekje Shqiptare”, “Studime Filologjike”, “Studime Historike”, “Ura”, “Univers”, Degileri, Kosova'nın: “Rilindija”, “Edukata Islâme”, “Bashkimi Paqësor”, Diturija Islâme.

²⁵² Nuredin Ahmeti, “Mehmet Âkif Ersoy'un Figürü Kosova'da” Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy, **Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Çev: Jonida Begay, Ankara, Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016 s. 104-111.

Makedonya'nın: "Studime Albanologjike", "Shenja", "Vepra" dergileri ve "Koha" ile "Fakti" gazeteleri taranarak önce yıllarına göre Akif hakkındaki yazılar ayrılmış, ardından Mehmet Âkif hakkında bu yazılanlar tercüme edilerek değerlendirilmiştir. Bunun yanında Âkif'i konu eden, sempozyum bildirileri, kitaplar, ansiklopediler değerlendirilerek, Âkif hakkındaki yorumlara yer verilmiştir.

3.2.1. Arnavutluk Basımında Mehmet Âkif Ersoy:

Arnavutluk'ta ölümünden bir yıl sonra 1937 yılında "Përpjekja Shqiptare"²⁵³ isimli aylık kültür dergisinde imzasız bir yazıda ilk olarak Mehmet Âkif Ersoy'dan bahsedildiği görülür. Ardından yazılı basında uzun yıllar Âkif'ten söz edilmediği görülmektedir.²⁵⁴

1997 yılında, Nexip P. Alban, Nesip Kaçi tarafından kaleme alınan *Shqiptarët në Perëndorin Osmane*²⁵⁵ (Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavutlar) isimli kitapta,

2010 yılında, Ledian Cikallesh'i'nin yazısı ile " "URA"²⁵⁶ isimli Bilim Kültür Dergisinde,

2010 yılında, Elizbeta Kosumi'nin yazısı ile "URA"²⁵⁷ dergisinde,

2013 yılında, Eduart Caka'nın yazısı ile "Zëri Naltë"²⁵⁸ Dergisinde,

2013 yılında, Ali Payaziti'nin yazısı ile "Univers"²⁵⁹ isimli Kültür ve Bilim Dergisinde,

2016 yılında, Arnavut ve Türk dünyasından birçok akademisyenin katıldığı, "Alsar" Derneği ve Türkiye'nin Eğitimciler Birliği Sendikası "Eğitim Bir Sen"

²⁵³ "Mehmet Aqif", nê: **Përpjekja Shqiptare**, Tiranë, nr. 8, 1937, f. 116-117. (yazar belirtilmemiş)

²⁵⁴ 1964 yılından sonra Akif ve Akif gibi İslâmiyet'i konu alan yazarlar hakkında Arnavutluk'ta söz edilmemesini, birçok araştırmacı, komünizmin o topraklarda sürdürmüş olduğu baskıcı politikaya bağlamaktadır.

²⁵⁵ Nexip P. Alban, Nesip Kaçi **Shqiptarët në perandorinë Osmane**, Tiranë, Albin, 1997, f. 158-160.

²⁵⁶ Ledian Cikallesh'i, "Shqiptari që shkroi himnin e flamurit turqisë", nê: **Ura**, nr.5, Tiranë, 2010.

²⁵⁷ Elizabeta Kosumi, "Vizioni bashkëkohore në opusin letrar të veprave të Mehmet Akif Ersojit" nê: **Ura**, nr.5, Tiranë, 2010, f. 222-232.

²⁵⁸ Eduart Caka, "Një shqipëtarë në shërbim të njerëzimit: Mehmet Akif Ersoj", nê: **Zëri Naltë**, nr.4, Tiranë, 2013,

²⁵⁹ Ali Pajaziti, "Vizione bashkëkohore në opusin letrar të veprave të Mehmet Akif Ersojit", nê: **Univers**, Tiranë, 2013, f. 222-232.

tarafından ortaklaşa düzenlenen “Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy”²⁶⁰ isimli sempozyumda, Mehdi Gura, Nuredin Ahmeti, Metin İzeti, Mulazim Krasniqi, İsmail Bardhi, Zydi Dervishi, Hysen Matoshi, Zekerija İbrahimi gibi Arnavut akademisyenlerin konuşmacı olarak yer aldıkları ve Âkif’in konu edinildiği görülmektedir.

Araştırmamız dâhilinde Arnavutluk’ta ki “Studime Filologjike”, “Studime Historike”, isimli akademik dergilerde Mehmet Âkif Ersoy hakkında herhangi bir yazıya rastlanmamıştır.

3.2.2. Kosova’nın Arnavut Basınında Mehmet Âkif Ersoy:

Kosova basınında Mehmet Âkif Ersoy’dan ilk defa, 1976 yılında Hasan Kaleshi’²⁶¹ seminer bildirisinde bahseder.

1986 senesinde, ölümünün 50.yılında, Prof. Dr. Abdullah Hamiti’nin yazısı ile “Rilindiya”²⁶² adlı gazetede,

1996 yılında G.Catapano, N. Vlora-Falaschi, S. Rizaj tarafından yazılmış olan *Shqiptarët populli i ndarë*²⁶³ isimli kitapta,

1991 yılında imzasız bir yazı ile “Diturija İslâme” isimli, aylık Din Kültür ve Sanat Dergisinde,²⁶⁴

1992 yılında, Skender Rizaj’ın yazısı ile “Bashkimi Paqësor”²⁶⁵ dergisinde,

1998 yılında, Shyqri Nimani’nin yazısı ile “Diturija İslâme”²⁶⁶ dergisinde,

²⁶⁰ Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy, **Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Çev: Jonida Begay, Ankara, Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.

²⁶¹ Hasan Kaleshi, “Roli i shqiptarëve në letërsinë orientale” **Semineri i Kulturës Shqiptare Për të Huaj**, Prishtinë, 1976, f. 163.

²⁶² Abdullah Hamiti, “Mehmet Âkif Ersoj –poet i dashur nga të gjithë”, në: **Rilindiya**, Prishtinë, 1966, f. 14-15.

²⁶³ G.Catapano, N. Vlora-Falaschi, S. Rizaj, **Shqiptarët popull i ndarë**, Pejë, 1996, f. 190.

²⁶⁴ “Mehmet Âkif Ersoj”, e Përktheu nga turqishtja: Naime Hocxha (1873-1936), në: **Dituria İslâme**, nr.44, Prishtinë, 1991, f. 37.

²⁶⁵ Skender Rizaj, “Âkif Memeti poeti më i madh i letërsisë turke” në: **Bashkimi Paqësor**, Prishtinë, 1992, f. 3.

²⁶⁶ Shyqri Nimani “Âkif Mehmet Pejani kryepoet e turqisë moderne” në: **Dituria İslâme**, nr.100, 1998. f. 46-48.

2003 yılında, Shyqri Nimani'nin *Arnavud Artistet Shqiptar në Perëndorimë Osmane*²⁶⁷ isimli kitabında,

2003 yılında, Shemsi Rahimi'nin yazısı ile "Diturija İslâme"²⁶⁸ dergisinde,

2008 yılında, Prof. Dr. Mehdi Polisi'nin yazısı ile "Lajm"²⁶⁹ gazetesinde

2009 yılında Hysen Matoshi, Milazim Krasniqi, Qemajl Morina'nın yazıları ile "Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültür Kongresi"²⁷⁰ bildirilerinde,

2011 yılında, Feti Mehdiu'nun yazısı ile "Edukata İslâme"²⁷¹ isimli Bilim, Kültür ve İslâm dergisinde,

2011 yılında, Kosova Tarih Sözlüğünde, "Fjalori Historik i Kosovës"²⁷²

2012 yılında, Qemajl Morina'nın yazısı ile "Edukata İslâme"²⁷³ isimli dergide,

2015 yılında, prof. Dr. Abdullah Hamiti'nin "Trashigimija Orientale- İslâme Në Balkan", İbn-i Sina, Prishtinë 2015

2018 yılında, "Kosova Ansiklopedi Sözlüğünde"²⁷⁴ Mehmet Âkif'e yer verildiği görülür.

3.2.3. Makedonyada'nın Arnavut basınında Mehmet Âkif Ersoy ?

Makedonya'da 2006 yılında Logos A yayın evi tarafından Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*²⁷⁵ eserinin Arnavutça'ya çevrildiği görülmektedir.

²⁶⁷ Shyqri Nimani, *Arnavud artistet shqiptar në Perëndorimë Osmane*, Prishtinë, Libri Shkolor, 2003, f. 95-99.

²⁶⁸ Shemsi Rahimi, "Mehmet Âkif Ersoj", nê: *Diturija İslâme*, Nr.150, Prishtinë, Janar 2003, f. 86-88.

²⁶⁹ Mehdi Polisi, "Fletët" që "Flasin" Shqip", nê: *Lajm*, 27 dhjetor, Prishtinë, 2008, f. 19.

²⁷⁰ Hysen Matoshi, Milazim Krasniqi, Qemajl Morina, nê: *Historia dhe kultura e Balkanit*, Prishtinë, 2009.

²⁷¹ Feti Mehdiu "Reflekse Kur'anore në poezinë e Mehmer Akifit", Prishtinë, nê: *Edukata İslâme*, nr. 96, 2011.

²⁷² Robert Elsie, "Aqif Mehmet" *Fjalor Historik i Kosovës*, Tiranë, 2011.

²⁷³ Qemajl Morina, "Mehmet Âkif Ersoji poeti i dy popujve", Prishtinë, nê: *Edukata İslâme*, nr.99, 2012, f. 6-16/

²⁷⁴ "Ersoj Mehmet Akif", *Fjalori Ensiklopedik i Kosovës*, Prishtinë, 2018, f. 396.(Yazar belli değil)

²⁷⁵ Mehmet Âkif Ersoj, *Fletët, e Përktheu nga turqishtja: Mithat Hoxha, Shkup, Prishtinë, Tiranë, Logos-A, 2006.*

2007 yılında, *Safahat*'ten tercüme edilmiş, Arnavutça şiirlerinden hareketle yine Fletët²⁷⁶ (*Safahat*) adı altında küçük bir kitapçık yayınlanmıştır.

2007 yılında Zekerija İbrahimi'nin yazısı ile "Fakti"²⁷⁷ gazetesinde

2011 yılında, "Shenja" Dergisinde,²⁷⁸

2013 yılında, "Studime Albanologjike"²⁷⁹ Hysen Matoshi'nin yazısı ile dergilerinde,

2017 yılında, Cerardo Nikjari'nin yazısı ile "Koha"²⁸⁰ adlı gazetede,

2017 yılında, "İslâm Ansiklopedisi Sözlüğünde" ²⁸¹Âkif'e yer verildiği görülmektedir.

3.2.4. Arnavut Aydınlarının Mehmet Âkif Ersoy Hakkındaki Yorumları:

1964 yılında Arnavutluk'ta aylık olarak yayınlanmış olan "Përpkjka Shqipëtare" isimli kültür dergisinde "Mehmet Âkif" başlığı altında imzasız bir yazının, Âkif'in ölümünden bir yıl sonra yayınlanmış olduğu görülmektedir. Bu yazı aynı zamanda Mehmet Âkif Ersoy hakkında Arnavutça basında yer alan ilkyazı olarak da değerlendirilebilir. Yazı Mehmet Âkif Ersoy'un ölüm haberi ile başlarken devamında onun ölümü ile İslâm ruhunun da son ışığının söndüğü ve Türk edebiyatının en değerli İslâm şairini kaybettiğinden bahsedilir.²⁸²

Yazıda Âkif'in milliyetçilik görüşüne yer verilir, onun ırka dayalı bir milliyetçilik anlayışından çok uzakta olan milliyetçilik görüşüne sahip olduğundan bahsedilir. Âkif'in ne Türk ne de Arnavut olarak değerlendirilemeyeceğinden, onun

²⁷⁶ Mehmet Akif Ersoj -Fletët, përktheu: Mithat Hoxha, Shkup, Vizion. M, 2007/

²⁷⁷ Zekerija İbrahimi, "Në gjurmë të gjenive", në: **Fakti**, 13 Janar, Shkup, 2007.

²⁷⁸ Hysen Matoshi, "Antidespotizmi në poezinë e Mehmet Âkifit", Shkup, në: **Shemja**, 2011, f. 73-75.

²⁷⁹ Zekerija İbrahimi, "Fletët e Mehmet Âkif Ersojt", Shkup, në: **Studime Albanologjike**, nr.7, 2013, f. 13-19.

²⁸⁰ Cerardo Nikyari, "Poeti nga Peja me zemër plot shqipni thuri himnin e Turqisë", në: **Koha**, 15 gusht, Shkup, 2017, f. 9.

²⁸¹ Nexhat İbrahimi, "Mehmet Âkif Ersoj", **Fjalor Enciclopedik İslâm**, Shkup, Prishtinë, Tiranë, Logos-A, 2017, f. 538.

²⁸² "Mehmet Aqif", në: **Përpkjka Shqiptare**, Tiranë, nr. 8, 1937, f. 116-117

anlayışında sadece dini bir anlayışa yer olduğundan söz edilmektedir. Âkif'in hayalindeki İslâm'ın Hz. Ömer zamanı ile Osmanlı'nın ilk dönemlerindeki İslâm anlayışı ve yaşayış tarzı olduğu vurgulanmaktadır. Yazı şöyle devam etmektedir: “Âkif'in dünya anlayışı bütün ruhu ve bedeni ile Doğu kültürüne aitti, o Doğu'nun eski gelenek ve değerleri karşısında büyülenmiş durumdaydı. O Moğol kökenli bir Türklük ile Avrupa hayranlığı arasında kalmış bir anlayıştan nefret ederdi. Âkif şüpheci olanlardan değil, İmanlı olanlardandı, fakat bütün bunlara rağmen şaşkıncı olan şey, şiirinin modern şiir olmasıdır.”²⁸³

Âkif büyük bir İslâm şairidir, onun şiiri Batılı bazı Türk edebiyatçıları tarafından Chateaubriand'ın şiirine benzetilir. O da “Génie du Christianisme” adlı eserinde tıpkı Âkif'in şiirlerinde İslâm'ı anlattığı gibi büyük bir incelikle kendi dini olan Hristiyanlığı anlatmaktadır.” Yazının sonunda Âkif'in şiirlerinin birçok Avrupa diline tercüme edilmiş olduğunu ve Arnavutçaya 'da çevrilmesi gerektiğinden bahsedilir.²⁸⁴

1976 yılında Hasan Kaleshi, “Roli i Shqiptarëve në Letërsinë Orientale” başlıklı yazısında, Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavutların katkıları ve faydaları kapsamında Mehmet Âkif Ersoy'u da ele almaktadır. Osmanlı dönemindeki Arnavut kökenli, sadrazam, paşa, vezirler, yazarlar ve bilim adamlarından bahsederken Arnavutların bu konuya bu güne kadar çok az ilgi gösterdiklerinden bahseder. Âkif hakkında biyografik bilgilerden sonra 1913 yılında yazmış olduğu Arnavutlarla ilgili şiirinden bahseder.²⁸⁵

1986 yılında Kosova'da günlük olarak yayınlanan “Rilindiya” gazetesinde “Poeti Dashur Nga Të Gjith” (Herkes Tarafından Sevilen Şair) başlıklı yazısında Abdullah Hamiti, Mehmet Âkif Ersoy'u Arnavut kökenli büyük Türk şairi olarak gördüğünü belirtir. Hamiti, XV. asırdan başlayarak Arnavutlar arasında Türk edebiyatına katkı sağlamış birçok ismin olduğunu fakat bu isimlerin en başında gelen ve en çok bilinen şairin Mehmet Âkif Ersoy olduğunu belirtir. Abdullah Hamiti, Âkif'in, dönemin çok değer gören mesleklerinden Veteriner ilmini almasına rağmen

²⁸³ “Mehmet Aqif”, në: **Përpkjka Shqiptare**, Tiranë, nr. 8, 1937, f. 116-117

²⁸⁴ “Mehmet Aqif”,në: **Përpkjka Shqiptare**, Tiranë, nr. 8, 1937, f. 116-117

²⁸⁵ Kaleshi, a.g.e., s. 163-165.

kendi mesleğinin dışında, şiirde bu kadar başarılı olmasını ve bir İslâm şairi olabilmesini, babası tarafından iyi bir Müslüman olarak yetiştirilmesine bağlamaktadır. Âkif'in görev İcabı Rumeli'ye gitmesi ile oraları çok iyi tanıma fırsatı yakaladığını belirtir. Hamiti, Âkif'i Müslümanların dertleri ile dertlenen, Kosova için şiirler yazan yenilikçi ve İslâm şairi olarak değerlendirmektedir.²⁸⁶

1991 yılında "Diturija İslâme" isimli dergide Nexhmije Hoxha'nın Türkçeden tercüme etmiş olduğu Mehmet Âkif Ersoy'un ölümünün elli beşinci ölüm yıldığı dolayısı ile "Mehmet Âkif Ersoy" başlığı altında imzasız bir yazı yayınlanmıştır. Türkçeden tercüme edilmiş olan yazıda Âkif'in hayatı ve sanatı hakkında bilgi verildikten sonra "İstiklal Marşı'nın" birkaç kıtasının tercümesine yer verildiği görülür.²⁸⁷

1992 yılında Kosova'nın "Bashkimi Paqësor" dergisinde, ünlü Arnavut Tarihçi Skender Rizaj'ın, "Âkif Mehmeti Poeti më i Madh i Letërsisë Turke" (Türk Edebiyatının en Büyük Şairi, Mehmet Âkif Ersoy) isimli yazısı yer almaktadır.²⁸⁸

Skender Rizaj, Mehmet Âkif'i Türk Edebiyatının en büyük ve en yetenekli yazarı ve şairi olarak gördüğünü ifade etmektedir. Rizaj, onun şiirinin Balkanlar, Arnavutlar ve dünyadaki gelişmelerden oluştuğunu söylemektedir. Rizaj, Arnavutların bu değerli şairi çok az tanıdıklarından, Arnavut edebiyatında ise sözü bile edilmediğinden yakınmaktadır. Yazar, Mehmet Âkif Ersoy'un hayatı hakkında bilgi vermektedir ve o da Âkif'in babası Tahir Efendi'nin İpek kasabasının Şuşitsa köyünde doğup büyümüş bir Arnavut olduğuna, Âkif'in veteriner görevlisi olarak Balkanlarda görev aldığı yıllarda ailesinin yanına gidip geldiğine dikkat çekmektedir. Rizaj Arnavut kökenli büyük şair olarak değerlendirdiği Âkif'in, şiirlerinde büyük bir sevgi ve hayranlıkla Kosova'dan, Prizren'den ve İpek'ten bahsettiğini dile getirirken, Âkif'in Arnavut dilinde de şiir yazmış olabileceğine fakat bu konuda herhangi bir araştırma yapılmadığını söylemektedir. Skender Rizaj'da yazısında Âkif hakkında yazan diğer birçok isim gibi, üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk diye başlayan şiirden örnekler vermektedir. Rizaj, Âkif'in 1913 yılında Balkan

²⁸⁶ Kaleshi, a.g.e., s. 163-165.

²⁸⁷ Kaleshi, a.g.e., s. 163-165.

²⁸⁸ Rizaj, a.g.e., s. 3.

savaşından sonra, devletteki görevlerinden ayrıldığını söylemektedir. Buna sebep olarak ta o dönemin yönetimini şiirlerinde eleştirmiş olmasını göstermektedir.²⁸⁹

1996 yılında Kosova’da G Catapano, N.V Falaschi ve Skender Rizaj tarafından kaleme alınan *Shqiptarët populli i ndarë* (Bölünmüş bir millet-Arvautlar) isimli kitapta, Arnavutların birçok alanda olduğu gibi edebiyat alanında da Slav yanlısı olmayan isimlere ihtiyaç duydukları söylenmektedir. Kitapta Şairler arasında Naim Frasheri, Gjergji Fishta ve Mehmet Âkif Ersoy gibi şairlere Arnavutların her zamankinden daha fazla ihtiyaçları olduğu vurgulanmaktadır.²⁹⁰

1997 yılında Nexhip P. Alban- Nesip Kaçi tarafından yazılan *Shqiptarët në Perëndorinë Osmane* (Osmanlı İmparatorluğu’nda Arnavutlar) isimli kitapta Mehmet Âkif Ersoy’dan söz edilmektedir. Âkif ‘in erken yaşta eğitime başladığı babası Tahir Efendi’nin Şuşitsa’dan İstanbul’a gitmiş bir Arnavut olduğu ve İslâm ruhunu derinden yaşayan bir kişi olduğundan bahsedilmektedir. Eserde Mehmet Âkif’in veteriner olduğu fakat edebiyata olan yatkınlığı ve yeteneğinden söz edilmektedir. Mehmet Âkif’in Rumeli’deki görevi esnasında babasının köyünü ziyaret edişinden bahsetmektedir. Mehmet Âkif’in milliyetçi bir demokrat olduğunu ve Osmanlı’nın tek adam rejiminin yanında Batı emperyalizmine de karşı olduğu söylenmektedir. Kitapta Âkif’in İslâmcı bir yazar olduğundan, Turancılara ve Türkçülük vurgusu yapanlara karşı olduğundan bahsedilir.²⁹¹

1998 yılında “Diturija İslâme” isimli dergide yayınlanan Shyqri Nimani’nin “Âkif Mehmet Pejani Kryepoet e Turqisë Moderne” (Modern Türkiye’nin En Büyük Şairi, İpekli Mehmet Âkif) başlıklı yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda Nimani, Pelazgo İtir ve Arbir soylarından gelen bütün Arnavutların dünyanın üç en önemli imparatorluğu olan Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu’na kendi milli davalarından daha fazla hizmet verdiklerini ve bunu bir gelenek haline getirdiklerini bunlardan birinin de Mehmet Âkif olduğunu söylemektedir. Ardından Nimani Âkif

²⁸⁹ Rizaj, a.g.e., s. 3.

²⁹⁰ G.Catapano, N. Vlora-Falaschi, S. Rizaj, a.g.e., f. 190.

²⁹¹ Nexhip P. Alban- Nesip Kaçi., a.g. e., s. 158-160.

ile Arnavutları tanıştıran isimlerin, Skender Rizaj ve Necip. P Alpan gibi değerli yazarlar olduğunu söylemektedir.²⁹²

2003 yılında Shyqri Nimani tarafından *Arnavud Artistët Shqitarë në Perëndorinë Osmane* (Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arnavut Sanatçılar.) isimli kitap kaleme alınmıştır.²⁹³

Shyqri Nimani bu kitapta Mehmet Âkif Ersoy gibi Arnavut kökenli, böyle büyük bir yazarın Arnavut edebiyatında yer almamasından yakınır. Âkif'in Arnavut aydınlar tarafından gerektiği gibi araştırılmadığını, eserlerinin Arnavutçaya tercüme edilmediğini, hepsinden önemlisi Mehmet Âkif'e Arnavutların Ansiklopedi Sözlüğünde bile yer vermediklerinden bahseder. Nimani, Arnavutlar tarafından az bilinse de Âkif'i Arnavutlar ile tanıştıran Skender Rizaj ve Necip Alpan gibi önemli yazarın olduğundan bahseder.²⁹⁴

Yazar Âkif'in Rumeli'deki görevi esnasında akrabalarını ziyaret ettiğinden ve Fazıl isimli kuzenini eğitim için İstanbul'a aldığından, bu gün bile Âkif'in Şuşitsa'da akrabalarının olduğundan ve bunların aile hakkında geniş bilgi sahibi olduklarından bahsetmektedir. Nimani, *Safahat*'ın Türkiye'de çok fazla okunan bir kitap olduğunu, bu kitabın birçok şiirinde Arnavutlardan bahsedildiğini ve kitapta Arnavutlarla ilgili olan bir şiirinde Âkif'in, yüksek entelektüel kimliği ile yirminci asrın en trajik yıllarını ve Arnavutların uğradığı zulmü kaleme aldığını belirtir. Yazar bu şiirde Âkif'in büyük bir hayal kırıklığı ile babasına seslenişinden bahseder. Nimani, Âkif'in Arnavutlara yönelik sevdasını belli eden birçok yazılı ve yazılmamış delilin mevcut olduğundan bahsederken Âkif'in "İstiklal Marşı'nı" yazmasının arkasında yaşadığı büyük hayal kırıklığının yatabileceğini düşünür.²⁹⁵

2003 yılında Shemsi Rahimi'nin "Diturija İslâme" dergisinde "Mehmet Âkif Ersoj" başlıklı yazısında Âkif'in biyografisinden bahsedilmektedir, bu yazı da da

²⁹² Nimani **a.g.e.**, s. 46-48.

²⁹³ Nimani, **Arnavud artistët shqiptar në Perëndorinë Osmane**, Prishtinë, Libri shkolor, 2003, f. 95-99.

²⁹⁴ Nimani, **a.g.e.**, s. 95-99.

²⁹⁵ Nimani, **a.g.e.**, s. 95-99.

diğer yazılarda olduğu gibi yazar, Âkif'in Arnavutları konu alan şiirinden örmekler vererek yazısına devam eder.²⁹⁶

2007 yılında Dr. Zekeriya İbrahimi'nin Makedonya'nın "Fakti" isimli gazetesinde yayınlanmış olan yazısı yer almaktadır. İbrahimi bu yazısında Makedonya'dan çıkıp Mehmet Âkif Ersoy'un babası Tahir Efendi'nin doğup büyüdüğü köye ve Âkif'in akrabalarına gerçekleştirdiği ziyareti anlatır.²⁹⁷

İbrahimi, Şişitsa'da, yukarıda bahsettiğimiz Şişitsa Camiinin, Kosova- Sırp savaşında Sırp tarafından yakılmış, harabeye dönmüş halini görür ve yazısında bu durum karşısında duyduğu üzüntüyü belli eder. Yazarı bu köyde etkileyen bir başka olay, Âkif'i sorduğu köylülerin onun hakkında bilgi sahibi olmamalarıdır. Ardından Âkif'in akrabası Âdem Mula'yı ziyaret edip Âkif'in baba Tahir Efendi'nin ailesi hakkında bilgi edindikten sonra köyden ayrılır.²⁹⁸

2007 yılında *Safaht*'ın Arnavutça yayınlanmış olan kitabından tercüme edilmiş olan şiirlerin bazılarının yer aldığı, aynı Fletët (*Safahat*) adı altında, küçük bir kitapçık yayınlanmıştır.²⁹⁹

2008 yılında Prof. Dr. Mehdi Polisi, Logos A yayınevi, tarafından yayınlanmış olan *Safahat* (Fletët) Adlı eser hakkında "Fletët që Flasin Shqip"(Arnavutça Konuşan *Safahat*) başlıklı bir değerlendirme yazısı yazmış ve bu yazı "Lajm" isimli gazetede yayınlanmıştır. Bu yazıda Polisi, Mithat Hoxha'nın *Safahat*'ı Arnavutça konuşturduğunu ve orjinalliğini kaybettirmeden çok başarılı bir tercüme ile bu eseri Arnavut edebiyatına kazandırdığını söylemektedir. *Safahat*'ın dördüncü kitabının büyük bir bölümünün Arnavutlara ayırmış olduğunu, Âkif'in her ne kadar bu topraklardan uzakta doğup büyümüş olsa da Arnavut topraklarını unutmayıp Arnavutların dertleri ile hem hal olduğundan bahsetmektedir.³⁰⁰

²⁹⁶ Shemsi Rahimi, , "Mehmet Âkif Ersoj", Nr.150, Prishtinë, në: **Diturija İslâme**, Janar, 2003, f. 86-88.

²⁹⁷ Zekeriya İbrahimi, "Në Gjurmë të gjenive", Shlup, në: **Fakti**, 13 Janar, 2007, f. 8.

²⁹⁸ İbrahimi, **a.g.e. s. 8.**

²⁹⁹ Mehmet Âkif Ersoj, **Mehmet Âkif Ersoj Pejani-Fletët**, e përktheu nga turqishtja: Mithat Hoxha, Shkup, Vizion.M. Yayınevi, 2007.

³⁰⁰ Mehdi Polisi, "Fletët" që " Flasin" shqip", Prishtinë, **Lajm**, 27 dhjetor, 2008, f. 19.

2009 yılında Prof. Dr. Hysen Matoshi, Prof. Dr. Milazim Krasniqi ve Qemajl Morina'nın konuşmacı olarak katılmış oldukları Uluslararası Balkan Konferansı "Historija dhe Kultura e Balkanit" (Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi) bildirilerinden oluşan bir bildiri kitabı yayınlanmıştır.³⁰¹

Hysen Matoshi, "Shqiptarët në "Fletët" e Mehmet Âkif Ersojit" (Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*'ında Arnavutlar) başlıklı yazısında, Arnavutların birçok milletin kültürüne katkıda bulduklarını³⁰² özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavutların

önemli görevlerde yer aldıklarını söylemektedir. Mehmet Âkif Ersoy'un da Türk Edebiyatına büyük katkı sağlayan, Arnavut kökenli bir aydın olduğundan bahsetmektedir. O, Âkif'i, Türkiye'de çok büyük bir şair olmasına rağmen kökenini unutmayan bir değer olarak görür, Âkif'in Arnavutlara olan sevgisini *Safahat*'ta geniş bir şekilde dile getirdiğinden bahseder. Yazar yazısının devamında Prof. Mehdi Polisi'nin Âkif'in şiiri ve kişiliği hakkındaki yorumlarına yer vermektedir. Mehdi Polisi'nin, Âkif'in şiirinde sosyal konuları işlediğinden halkın derdi ile dertlendiğinden bahsettiğini aktarır. Mehdi Polisi'nin analizine dayalı, Âkif'in, milliyetçiliği İslâm'ın gerisinde bıraktığını ve bunu İslâm milletlerinin bölünmemesi amacı ile yapmış olduğunu dile getirmektedir. Yazar devamda, o dönemde Rusya'nın kışkırtıcı politikası sonucu bütün Slav milletleri ve Yunanların Arnavutluk topraklarından pay almak isteyişlerini, Ortodoks olan Arnavutlara Avusturya-Macaristan'ın kol kanat gerdiğini Müslüman Arnavutların ise Osmanlı'nın çekilmesi ile sahipsiz kaldıkları ve çeşitli zulme uğradıklarını anlatır. Âkif'in bu noktada Müslüman Arnavutların sesi olduğunu ve bütün dünya Müslümanlarına bu zulmü duyurmaya çalıştığını söylemektedir.³⁰³

Matoshi, yazısının devamında, Arnavutların uğradığı zulüm karşısında Âkif'in sesinin çok gür çıktığını, bu durumdan dolayı çok acı çektiğini ve bu acının şiirinde sanatının üstüne çıktığını belirtir. Âkif'in bu çırpınışlarının o dönemde

³⁰¹ Hysen Matoshi, Milazim Krasniqi, Qemajl Morina, nê: **Historia dhe kultura e Balkanit**, Prishtinë, 2009.

³⁰² Hysen Matoshi, "Shqiptarët në "Fletët" e Mehmet Âkif Ersojit ", **Historia dhe kultura e Balkanit**, Prishtinë, 2009, f. 845-851.

³⁰³ Matoshi, **a.g.e.**, s. 845-851

etkisini gösteremeselerde, Arnavutların 100 yıl sonra Slavlardan tamamen kurtulmayı başardıklarını söyler. Matoshi Âkif'in Balkanlarda Arnavutların başına gelen trajediler ve düştükleri durum karşısında dönemin yönetimine tepkisini göstermek amacı ile devletteki görevlerinden istifa ettiğini belirtmektedir. Slavlardan 100 yıl gecikmeli kurtulan Arnavutların Âkif ile tanışmalarının da 100 yıl gecikmeli olmasına rağmen bu gün *Safahat*'ın Arnavutçaya tercüme edilmesi, Şuşitsa camii ve okuluna Mehmet Âkif Ersoy'un adının verilmesi ile Arnavutların Âkif'i tanımaları ve ona gereken değeri vermeye başladıklarını söylemektedir.³⁰⁴

Qemajl Morina, 2009 yılındaki "Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi"nde, "Mehmet Âkif Ersji Në Faqet e Revistës " Err-rrisale" Të Kajros". (Kahire'nin "Err-rrisale" Dergisinde Mehmet Âkif Ersoy) başlıklı yazısında, Arnavut ve Türk milleti arasında köprü olacak isimlerin sayısının az olduğunu, bu yüzden Mehmet Âkif Ersoy'un bu konuda çok önemli bir değer olduğundan bahseder. Morina, Âkif'in Kosova'nın derdi ile dertlenen ve bunu şiirlerinde dile getiren bir şair olduğundan bahsederken aynı zamanda Türklerin de dertleri ile dertlendiğini ve bu yüzden "İstiklal Marşı'nı" yazdığını söylemektedir. Morina, yazısında "Mehmet Âkif Kahire'de" alt başlığı altında Âkif'in Türkiye'yi bırakıp Kahire'ye gidişini o dönemde Türkiye'de gerçekleşen reformların Âkif'in görüşlerine ters oluşuna bağlar ve bu gidişi onun için bir çözüm olarak değerlendirir. Yazar, Âkif için Türk Devletinin çok önemli olduğuna Türkiye'nin İslâm devletleri için bir ışık olabileceğine inandığına, fakat Türk Devletinin bunun tersini yaparak yüzünü Avrupa devletlerine çevirdiğine ve bu yüzden Âkif'in çok sevdiği ve uğruna "İstiklal Marşı'nı" yazdığı vatanını terk etmek zorunda kaldığını söylemektedir.³⁰⁵

Morina, Âkif'in Türkiye'den ayrılırken başka bir devleti değil de Mısır'ı tercih etmesinin ardında özel bir sebep bulmaktadır ki bu Âkif hakkında yazan birçok Arnavut yazarın görüşlerinde de mevcuttur.³⁰⁶

³⁰⁴ Matoshi, a.g.e., s. 845-851.

³⁰⁵ Qemajl Morina, "Mehmet Âkif Ersji Në Faqet e Revistës " Err-rrisale" Të Kajros". **Historia dhe kultura e Balkanit**, Prishtinë, 2009. f. 941-946.

³⁰⁶ Morina, a.g.e., s.941-946.

Birçok Arnavut yazar gibi Morina’da “Âkif’in Maddi ve manevi desteği Mısır’daki Arnavut hanedanlığından ve orada ikamet eden Arnavut halkından gördüğünü” savunmaktadır. Âkif’in Mısır’daki yıllarını anlatırken yazar, Mısır’daki Müslüman aydınlar tarafından Âkif’in fikirlerine ve yazdıklarına çok değer verildiği ve bundan dolayı da İslâmi ilimlerinin merkezi sayılabilecek Kahire Üniversitesinde ders vermesinin istendiğini belirtmektedir.³⁰⁷

Aynı zamanda Mısır’da çok değerli bir akademisyen olarak görüldüğüne “Err-rrisale” isimli dergide yazılarını yayınladığını ve aynı dergide *Safahat*’ın ilk bölümünün 1933 yılında yayınlandığının bilgisini verir.³⁰⁸

Yayınlanan *Safahat*’ın bir örneğini o yıllarda Mehmet Âkif Ersoy’un aynı üniversitede öğrenim gören bir Kosovalı Arnavut olan Hasan Efendi Nahit’e hediye ettiğini belirten Morina, bu hareketten, Âkif’in Kahire’ de Arnavutlarla olan yakın ilişkisinin anlaşıldığının altını çizmektedir. Morina, “Err-rrisale” dergisinde Dr. Abdulvehab Azam’ın kendi köşesinde Mehmet Âkif Ersoy’un şiirlerine tercümelemleri ile çok sık yer verdiğinden bahseder. Bunların yanı sıra Morina kendisinin de arkadaşı olduğunu söylediği Abdullvehap Azzam’ın, Âkif’in hayatı ve çalışmaları hakkında ölümünden sonra “Err risale” dergisinde yayınlamış olduğu yazılarından bahseder, bu yazıların Âkif’in hayatındaki son on yılı konu edindiğini söylemektedir. Morina yazısının devamında 1937 yılında “Err rrisale” dergisinde Dr. Abdulvehab Azam’ın Âkif ile nasıl tanıştığını anlatırken onun dostluk ve karakterinden söz ettiği bir yazısının örneğini vermektedir. Dr. Abdulvehab Azam’ın, Âkif’in ölümünden sonra Türkiye’deki gazetelerde yazılanları derleyip “Err rrisale” dergisinde yayınladığını söylemektedir.³⁰⁹

Prof. Dr. Milazim Krasniqi ,“Safahati si Sintez Botëvështrimit Të Mehmet Aqifit” (Mehmet Âkif Ersoy’un Dünyaya bakışını yansıtan *Safahat* Adlı Eseri) başlıklı yazısında Mehmet Âkif Ersoy’un eserinin Arnavutçaya tercüme edilmesinde çok fazla geç kalındığından söz eder.³¹⁰

³⁰⁷ Morina, **a.g.e.**, s. 941-946.

³⁰⁸ Morina, **a.g.e.**, s. 941-946.

³⁰⁹ Morina, **a.g.e.**, s. 941-946.

Bu geç kalınmışlığın sebebini politik unsurlara bağlamaktadır. Krasniqi Âkif'in bir Türk yazarı olduğunu fakat Arnavut kökenli oluşu onun ortak değer olarak görülmesine yol açtığını söylemektedir. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nda ki birçok Arnavut Kökenli yazarın olduğundan bahsederken, bunların zamanında Arnavutça değil de Osmanlıca yazmış olmalarının bu gün Arnavut edebiyatına dâhil edilmemelerine bir sebep olarak görülmemesi gerektiğini söylemektedir. Mehmet Âkif'i de, Osmanlı döneminde eserlerini Arnavut dilinde kaleme almamış birçok Arnavut'tan biri olarak görür ve bu gün Arnavut edebiyatına dâhil edilmesi gerektiği belirtir. Krasniqi, Âkif'in *Safahat*'ının Arnavutçaya tercüme edilmiş olmasının Arnavutlar için önemli bir gelişme olduğundan bahsederken yazar, *Safahat*'ın Arnavutlar tarafından okunması sonucu Arnavutların Âkif ile birlikte o dönemdeki gelişmeler ve gelenek ile tanışmalarına da vesile olacağına inanmaktadır. *Safahat*'ın aynı zamanda dönemin politikasını ve İslâm'ın o günkü durumunu anlamada okuyucuya tarihsel bilgi de verdiğini düşünür.³¹¹

2010 yılında "URA" Dergisinde yayınlanan Ledian Cikalleshi tarafından kaleme alınan "Shqiptari që shkroi himnin e Flamurit Turqisë" (Türk Milli Marşını Yazan Arnavut) başlıklı yazıda, Mehmet Âkif'in, Türkiye'de doğmuş olması annesinin bir Türk olmasına rağmen babasının ve kendisinin aslını inkâr etmediğini şiirlerinde Arnavut olduğunu açık açık söylediğini vurgular. Sözlerine şöyle devam etmektedir: "Balkan savaşı başladığında bütün komşularımız topraklarımıza göz dikmişlerdi Osmanlı ordusunun harekete geçmemesi sonucu bir takım boş kafalı komutanlar birçok yaşlının, kadının, çocuğun ölümüne neden oldular. Bunların karşısında Mehmet Âkif, bu duruma duyarsız kalmıyor, Arnavutları kurtarmaları için camilere çıkıp insanları davet ediyordu". Bunun ardından Cikalleshi, Âkif'in üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk diye başlayan şiirinin tahlili ile devam etmektedir. Yazının sonunda yine Âkif için şu sözleri söylemektedir. "Mehmet Âkif, İslâm dünyasının yetiştirdiği Arnavut asıllı çok önemli bir değerdir. O akıllarımızda her zaman kendi kökenini unutmayan, Arnavut olduğunu açık açık söyleyen ve

³¹⁰ Milazim Krasniqi, "Safahati si Sintez botëvështrimit të Mehmet Aqifit", **Historia dhe kultura e Balkanit**, Prishtinë, 2009. f. 925-928.

³¹¹ Krasniqi, **a.g.e.**, s. 925-928.

Arnavutlara yardım etmeleri konusunda insanları teşvik etmeye çalışan, biri olarak kalacaktır”.³¹²

2010 yılında Arnavutlukta yayınlanan “URA” isimli dergide, Elizabeta Kosumi tarafından, “Mehmet Âkif Ersoj Dhe Poema E Tij Kustuar Kosovës “Ben Arnavudum” (Unë Jam Shqipëtar)” (Mehmet Âkif Ersoy ve Kosova için Yazmış Olduğu “ Ben Arnavudum Şiiri)³¹³başlıklı yazısı yayınlanmıştır.

Kosumi, Mehmet Âkif Ersoy’dan, büyük bir şair, bir bilim adamı, “İstiklal Marşı’nın” yazarı, bir asır geçmesine rağmen hâla ilgiyle okunan ve Arnavut edebiyatında gereken değeri görmeye başlayan büyük şair olarak bahseder. Kosumi, Âkif’in Türkiye de doğmasına rağmen Arnavut olduğunu gurula söylediğini ve bu şekilde iki millet arasında bir köprü olduğunu söylemektedir. XIX. yüzyılın sonunda birçok Arnavut aydınının İstanbul’da yaşadığını fakat bunların arasında, değer olarak Sami Fraşiri ve Mehmet Âkif Ersoy’un ön plana çıktıklarını söylemektedir. Bu güne kadar Âkif’in Arnavut edebiyatında yer almamasının sebebini Osmanlıca yazmış olmasına ve İslâm ideolojisine bağlamaktadır. Kosumi, Arnavutların Osmanlı kültürüne, edebiyatına, ilimine katkıda bulduklarını belirtirken, bu gün Arnavutların bu isimleri kendi milletinden kabul edip hak ettikleri değerini vermeleri gerektiğini söylemektedir.³¹⁴

Mehmet Âkif’in eserinin Arnavut edebiyatında yerini almasının çok önemli olduğunu Arnavutların bu gün her ne kadar Avrupa kültürü ile yaşıyor olsalar da, beş asır boyunca Doğu kültürü ile yaşamlarını sürdürmüş olduklarını vurgular. Kosumi, Mehmet Âkif ile birlikte Osmanlı’nın 500 yıllık yönetimindeki diğer Arnavut aydınlarla da Arnavutların tanışma zamanınının gelmiş olduğunu söylemektedir. Âkif’in Kahire’ye yerleşmesini, dönemin yönetimine küsup Mısırda’ki Arnavut azınlığın arasına katılmak olarak yorumlar. Bulgar, Karadağ, Sırp ve Yunanlıların, Arnavutlara yaptığı zulmü Âkif’in dile getirdiğini ve bu zulüm karşısında Arnavutları birlik olmaya davet ettiğini söylemektedir. Aynı zamanda Osmanlı yönetiminin Arnavutlara sahip çıkmayışını Âkif’in bir ihanet olarak

³¹² Cikalleshi, a.g.e, s. 21-23.

³¹³ Kosumi, a.g.e., s. 222-232.

³¹⁴ Kosumi, a.g.e., s. 222-232.

değerlendirdiğini ve özellikle Osmanlı'nın yönetiminde bulunan Arnavutlara tepkisini belli etmek için İstanbul'daki görevlerinden istifa ettiğini söylemektedir.³¹⁵

Onun ırka bağlı bir milliyetçiliği reddettiğini Osmanlı Devleti yıkılsa bile Müslümanları birlik olmaya davet ettiğini, yalan yanlış politikalara uymamaları konusunda onları uyardığını söylemektedir. Kosumi, Âkif hakkında yazan bütün diğer Arnavut yazarlar gibi yazısına Âkif'in Arnavut olduğunu dile getirdiği şiirden örneklerle devam eder ve bu şiirden hareketle Âkif'in, güçlü bir milliyetçi ve vatansever biri olduğunu dile getirir.³¹⁶

2011 yılında Feti Mehdiu "Edukata İslâme" isimli dergide "Reflekse Kur'anore Në Poezin e Mehmet Âkifit" başlıklı yazısında Âkif'in Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle başlayan şiirleri ve buna bağlı İslâm ağırlıklı şiirlerini değerlendirilir.³¹⁷

2011 yılında Makedonya'nın "Shenja" isimli dergisinde Hysem Matoshi'nin "Antidespotizmi Në Poezinë e Mehmet Âkifit" (Mehmet Âkif'in şiirinde İstibdat karşıtlığı) başlıklı yazısı yayınlanmıştır. Bu yazısında Matoşi, Âkif'in o dönemin devlet yönetimini korkusuzca eleştirisinden hareketle bir şairin cesurluğunu ele alırken *Safahat*'taki şiirlerden örnekler verir.³¹⁸

2012 yılında Kosova'da yayınlanan "Edukata İslâme" isimli dergide Qemajl Morina'nın "Mehmet Âkif Ersoji Poeti i Dy Popujve " (İki Milletin Şairi Mehmet Âkif Ersoy) isimli yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda Morina, Âkif'in biyografisinden bilgiler verir ve devamda yukarıda yer verdiğimiz 2009 yılındaki Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi'ndeki "Mehmet Âkif Ersoji Në Faqet e Revistës "Err-rrisale" Të Kajros". (Kahire'nin "Er-rrisale" Dergisinde Mehmet Âkif Ersoy) başlıklı yazısındaki bilgileri aktarır. Burada dikkatimizi çeken nokta Morina'nın da birçok Arnavut yazar gibi Mehmet Âkif Ersoy'un, 1923 yılında Prens Abbas Halim'in misafiri olarak Mısır'da ki Arnavut hanedanlığına gittiğini söyler.³¹⁹

³¹⁵ Kosumi, a.g.e., s. 222-232.

³¹⁶ Kosumi, a.g.e., s. 222-232.

³¹⁷ Mehdiu a.g.e.,

³¹⁸ Hysem Matoshi, "Antidespotizmi në poezinë e Mehmet Âkifit", Shkup, **Shenja**, 2011, f. 73-75.

2013 yılında Makedonya'nın "Studime Albanologjike" isimli dergisinde yine Zekeriya İbrahimi'nin "Fletët e Mehmet Âkif Ersojt" (Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*'ı) Başlıklı yazısı yer almaktadır. Zekeriya İbrahimi, Mehmet Âkif Ersoy'un, Türk Milli Marşının yazarı olarak Türkiye'de çok iyi tanınıp bilindiğini, fakat Arnavutlara ölümünden 80 yıl sonra sunulduğunu söylememektedir. İbrahimi'nin "Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahât* Eseri" konulu yazısı üç bölümden oluşur: Birinci bölüm; Yazarın Dışlanması, ikinci Bölümü; Mehmet Âkif Ersoy'un Kimliği, üçüncü bölümde ise; İstiklâl Marşı'nı konu almaktadır.³²⁰

İbrahimi, yazısının birinci bölümünü oluşturan, yazarın dışlanması bölümünde Âkif'in, hem Arnavutlar hem de Türkler tarafından dışlanmış olduğunu söylemektedir. Öncelikle bir yazarın ya da eserin Arnavut edebiyatına dâhil olabilmesi için yazarın Arnavut olması, eserin Arnavutça olması veya eserin içeriğinin Arnavutlarla ilgili olması gerektiğini söyler. İbrahimi, eserin dili Arnavutça olmadığı halde Arnavutları konu alan birçok eserin Arnavut edebiyatında yerini aldığına dair örnekler vermektedir. Bunlardan biri, Latince yazılmış olan Marin Barleti'nin Latin dilindeki eseri, "Bardha e Temalit" Fransız dilinde yazılmış olan bu eserin, yazarının Arnavut olması ve içeriğinde Arnavutlarla ilgili konuları ele alması sebebiyle, Arnavut edebiyatında yerini aldığı söylemektedir. İbrahimi, Osmanlıca yazmasına rağmen Sami Fraşeri'nin de Arnavut edebiyatına girmiş olduğundan bahseder. Fakat Arnavut oldukları halde ve eserlerinde Arnavutları konu edinmelerine rağmen Osmanlıca yazan, Osmanlı ve modern Türkiye devletinde yaşamış olan birçok yazarın Arnavut edebiyatına dâhil edilmediklerini söylemektedir. Yazar, bunun asıl sebebi olarak XIX. ve XX. yüzyıllarda Arnavut siyasetinin Osmanlı karşıtı eylemleri ve sonrasında komünizmin etkisi altında kalmış olmalarını gösterir.³²¹

İbrahimi, Arnavutların bu şekilde davranmalarının onlara hiçbir fayda getirmemiş olduğunu, bu yazarları sahiplenilmesi Arnavutların Osmanlı gibi büyük

³¹⁹ Qemajl Morina, "Mehmet Âkif Ersoji poeti i dy popujve" Prishtinë, **Edukata İslâme**, nr.99, 2012, s. 6-16

³²⁰ Zekeriya İbrahimi, "Fletët e Mehmet Âkif Ersojt", Shkup, **Studime Albanologjike**, nr.7, 2013, f. 13-19.

³²¹ İbrahimi, **a.g.e.**, s. 13-19.

bir imparatorluğun başarısında yer aldıklarının delili olabileceğini belirtir. İbrahimî, Mehmet Âkif'in Arnavut olduğu konusunda delillerin çok fazla olduğunu, yazılarında Arnavutları konu edinmesinin yanı sıra, bu gün Şuşitsa köyünde net bir şekilde akrabaları olduklarını belirten kişilerin mevcudiyetinin de buna büyük bir delil olarak gösterilebileceğini söyler. Her şeyden önce “ben ki evet Arnavut’um” dizelerinin Âkif'in, Arnavut edebiyatına girmesi konusunda gerekli şartları doldurduğunu söyler. Buna rağmen Arnavut edebiyatçılarının ne Âkif'i ne de eseri *Safahât*'ı Arnavut edebiyatına dâhil etmeye yanaşmadıklarını dile getirir İbrahimî, Âkif'e yönelik ikinci dışlamayı, Türk milletinin yapmış olduğunu söyler.³²²

Âkif'in Kahire'ye gidip son on yılını orada geçirmiş olmasının sebebi olarak Modern Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri ile arasında oluşan ideolojik farklılıklar yüzünden olduğunu ve bu yüzden Âkif'in ülkesinden Kahire'ye sürgüne gittiğini söyler. Büyük bir tutku ile vatani için yazdığı onca şiirin ardından bir de İstiklâl Marşı'nı armağan ettiği “vatani” tarafından dışlandığını ve Âkif'in, Türk devleti tarafından dışlanışının bu kadarla kalmayıp na'sının bile dışlanmış olduğunu, dönemin yönetimi tarafından sade bir törenle defnedilmesinin talep edildiğini söylemektedir. İbrahimî, Âkif'in hiç hak etmediği bir şekilde hem Türkler hem de Arnavutlar tarafından kabul görmemiş olduğunu vurgular. Bunun yanı sıra Makedonya'da, bu gün bile Üsküp'te ki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Âkif'in ders kitaplarında yer almaması eleştirir.³²³

İbrahimî, yazısının ikinci bölümünü oluşturan “Mehmet Âkif Ersoy'un Kimliği” adlı bölümde Âkif'in, Arnavut olduğunu belirttiği şiirini örnek verir. Arnavutluk ve Kosova'da yaşayan halkların sırf Müslüman oldukları için zulme uğradıklarını, şiirlerinde dile getirdiğini belirtir ve ardından “Günümüzde çoğu Arnavut ya da herhangi bir Arnavut milliyetçisi Mehmet Âkif Ersoy'u okuduğunda yazarın milli davaları savunan bir milliyetçi olduğunu anlayabilir.” ifadesini kullanmaktadır. İbrahimî, Ersoy'un Arnavut olduğundan bahsettiği kadar, Türk

³²² İbrahimi, a.g.e., s. 13-19.

³²³ İbrahimi, a.g.e., s. 13-19.

olduğundan da bahsettiğini söylemektedir. Âkif'i Türk ya da Arnavut olarak görmek isteyenleri, mesnevideki “Fil” hikâyesine benzetmektedir.³²⁴

Karanlıkta filin vücuduna dokunan insanların her biri farklı nesnelere dokunduğunu zannetmişlerdi, oysa o filin vücuduydu. Âkif'in milliyetçiliğinin de bugün karanlıkta algıladığımız bir şey gibi algılandığını ve bunu aydınlatılması gerektiğini söylemektedir. Âkif'in kimliğini anlamamanın yolunun Çanakkale'ye, Türk topraklarını kurtarmak amacı ile gelip şehit düşmüş Üsküplü, Kalkandelenli, Prizrenli, İşkodralı, Gilanlı genç Arnavutların kimliklerini sorgulamanın yolundan geçtiğini söyler. Bunun yanı sıra Âkif'in kimliğini anlamamanın formülünün Balkan savaşları sırasında Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan'da, Arnavutları korumak için binlerce şehit veren Türklerin kimliklerini sorgulamaktan geçtiğini söylemektedir.³²⁵

İbrahimî, Mehmet Âkif Ersoy'u ırkçılık kalıbına sıkıştırmaya çalışanlar için bu iki milletin bir bütün olarak birbirleri için savaşmış oldukları gerçeğinin algılanamaz olduğunu söyler. Âkif'in, İslâm'ın kavmiyetçiliği reddettiğini vurguladığı mısralarını örnek vererek, onun milliyetçiliğini kendi ağzından anlamaya davet eder herkesi. Balkanlarda bugün Türk ve Arnavut halklarının artık birbirlerine dost tek millet olabileceklerini kavramış olduklarını dile getirmektedir. Metnin son bölümünde İbrahimi, İstiklâl Marşını konu almaktadır. İstiklâl Marşında Âkif'in Türk kelimesinin yerine “milletim” terimini kullanmasının millet konseptini etnik bir kategori olarak değil dini bir kategori olarak algıladığının göstergesi olduğunu söylemektedir. “İstiklâl Marşı'nın” dikkatli okunması durumunda “Âkif'in” milletten” bahsettiğinde, Arnavutları ve onlarla beraber Balkanlarda yaşayan bütün Müslümanları kastettiğinin anlaşılabilirliğini söylemektedir.³²⁶

2013 Yılında Arnavutluk'un “Univers” isimli Bilim ve Kültür Dergisinde Prof. Dr. Ali Payaziti'nin “Vizione Bashkohore Në Opusin Letrar Të Veprave Të Mehmet Âkif Ersojit” başlıklı yazısında, Mehmet Âkif Ersoy'u çok geniş bir coğrafyaya büyük izler ve miras bırakan bir aydın olarak değerlendirmektedir. Onun aynı zamanda kişiliği, eserleri, ideolojisi ile Osmanlı kültürüne çok büyük katkıda

³²⁴ İbrahimi, a.g.e., s. 13-19.

³²⁵ İbrahimi, a.g.e., s. 13-19.

³²⁶ İbrahimi, a.g.e., s. 13-19.

bulduğundan bahsetmektedir. Osmanlı'nın çöküşüne, yeni bir devletin kuruluşuna şahit olmasına rağmen, ideolojine sadık kalan bir aydın olarak görür.³²⁷

Dönemin getirdiği sorunları çok iyi bir şekilde inceleyip büyük bir olgunlukla çözümler bulmaya çalıştığını, bunun arkasında ise almış olduğu eğitim ve güçlü karakterinin yattığını söylemektedir. Ardından yazar, *Safahat*'in incelemesine geçmektedir. *Safahat*'in çok büyük bir eser olduğunu ve aynı zamanda sosyal hayata bir alternatif olarak görülebileceğinden bahsetmektedir. Öncelikle Âkif'in halkın sorunlarını çok iyi bir şekilde analiz ettiğini, bu sorunları objektif bir biçimde değerlendirdiğini ve çözümler önerdiğini söylemektedir. Âkif'in sanat anlayışında “sanatın sanat için değil, Sanatın vatan ve millet için” olduğunu vurgulamaktadır.³²⁸

Payaziti, *Safahat*'ta 1908- 1923 yılları arasında Osmanlı, Türk ve İslâm topluluklarının durumunun incelendiğini belirtmektedir. ³²⁹O, Âkif'i, “İstiklal Marşı'nın” yazarı, kurtuluş savaşının manevi destekleyicisi, İslâm şairi ve İslâm kültürünün en güçlü ve en gür sesli temsilcisi olarak görmektedir. Âkif'in yaşadığı dönemdeki fikir ayrılıklarını ve o dönemde Âkif'in görüşünü yazar şu sözlerle anlatmaktadır, “O dönemde yarışta olan üç siyasi fikir vardı bunlar İslamcılık , Türkçülük ve Osmanlılık fikirleriydi. O zamanda İslâm aydınlarının en büyük derdi teknolojik gelişmelerden İslâm devletlerinin geri kalmışlığıydı, aydınların bir diğer kısım ise şehirleşme ve Batı kültürüne yaklaşma derdi ile dertlenmekteydi bu da İslâmın ana felsefesinden uzaklaşmak demektir. Mehmet Âkif bu noktada İslâmcı bir yaklaşımla Milleti bir çok konuda uyarıp, aydınlatmaya çalışıyordu”.

Payaziti, Âkif'in şiirlerinin din, milliyetçilik, modernlik ve ahlaki değerlerle ilgili olduğunu fakat şiirinin merkezinde dinin durduğunu söyler. Payaziti, Âkif'in *Safahat* eserinin “İslâmın bülbülü ve “İslâm düşüncesinin sembolü” olarak görüldüğünü ve bu eserin geçmişi ve geleceği inceleyen bir eser olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir. Bu ve bunun gibi kalpten yazılan eserlerin hiçbir zaman değer kaybetmeyeceğini, Âkif gibi dinini, milletini vatanını seven ve onlar için

³²⁷ Payaziti, a.g.e., s. 222-232.

³²⁸ Payaziti, a.g.e., s. 222-232.

³²⁹ Payaziti, a.g.e., s. 222-232.

haykıran bir değeri Arnavutlar'ın bu kadar geç tanışmış olmalarının çok üzücü olduğunu söyler.³³⁰

2013 yılında “Zëri Naltë” dergisinde Edvart Caka tarafından yazılan “Një Shqipëtarë Në Shërbim Të Njerëzimit: Mehmet Âkif Ersoj” (İnsanlık Yararına Bir Arnavut: Mehmet Âkif Ersoy) Başlıklı yazıda, Arnavutların asırlarca insanlığın yararına çok değerli şahsiyetler yetiştirdiklerini söylerken sözlerine şöyle devam etmektedir. “Arnavut milletinin insanlığa şehircilik kültürünü verememiş oldukları bir gerçektir fakat bu milletin çocuklarının insanlığın gelişiminde olağanüstü emekleri vardır. İster doğu ister Batı kültüründe Arnavutların büyük emekleri olmuştur. Yine insanlığa büyük bir faydası olan bu şahsiyetlerden biri de hiç şüphesiz ki Mehmet Âkif Ersoy'dur. Kişiliği ile insanlığa büyük katkısı olan Âkif'in, kökeni İpek kasabasının Şuşitsa köyüne dayanmaktadır. Âkif, Türkiye'de “İstiklâl Marşı'nın” yazarı ve Türkiye'nin önde gelen değerlerindedir. Şiirlerinde, düşüncelerinde karşımıza bir idealist olarak çıkmaktadır, sorunlar onun karşısında bir insanlık sorunudur, bunu çok derin bir acı ve hüznle karşılar. Bir idealist olarak halkın doğru değerlere yönelmesi için çok emek vermiş ve ait olduğu toplumun acılarını dile getirmeyi çok iyi bilmiştir. En büyük eseri olan *Safahât*'ın iki bölümü Balkan savaşları için yazılmıştır. Bu savaşlarda milyonlarca suçsuz insan hayatını kaybetmiş, bu esnada tüm Balkan halkı fakirleşmiştir”³³¹

Caka, Milletinin sorunlarını içinde bir yara gibi taşıyan ve bu sorunları şiirinde ön planda tutan, eğitici ve çözüm odaklı bir şairle Arnavutların *Safahat*'ın tercümesi sayesinde tanıştıkları için *Safahat*'ı Arnavutçaya tercüme edenlere teşekkür eder. Arnavutların bu kitaptan yararlanması için halkın bu eseri okumaya teşvik edilmesi gerektiğini söylemektedir. Yazar, Arnavut topraklarının parçalanmasının Âkif'in içinde bir yara oluşunu Kosova için yazmış olduğu şiirde görüldüğünü söylemektedir. Aynı zamanda Âkif'in şiirlerini okuyan Arnavut okuyucu ile Âkif arasında duygusal bir bağ oluştuğunu söyler.³³²

³³⁰ Pajaziti, a.g.e., s. 222-232.

³³¹ Caka, a.g.e.,

³³² Caka, a.g.e.,

2016 yılında, Arnavutluk- Tiran'ın "Alsar" Derneği ve Türkiye'nin Eğitimciler Birliği Sendikası "Eğitim Bir Sen" tarafından Tiran'da ortaklaşa düzenlenen "Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy" isimli sempozyuma birçok Arnavut akademisyen, konuşmacı olarak katılmıştır, Sempozyuma katılan bazı akademisyenlerin bildirimleri aşağıda değerlendirilmiştir.

Nuretin Ahmeti, "Mehmet Âkif Ersoy'un Kosova'daki Figürü" başlıklı konuşmasına "Bütün hayatını Osmanlı ve Arnavut ilişkilerinin araştırılmasına adanmış" diye tanıttığı Araştırmacı Skedener Rizay'ın "Arnavutluk milletine Naim Frasheri, Gjergji Fishta ve Mehmet Âkif gibi şairlere her zamankinden daha çok gerekmektedir" sözleri ile başlamaktadır. Ardından Ahmeti, Arnavutların Osmanlı kültürüne birçok alanda katkıda bulunmuş olduklarını ve yapmış oldukları bu katkıların günümüzde ister Türk ister Arnavut araştırmacılar tarafından kabul gördüğü ve bütün araştırmacıların bu konuda uzlaştığını belirtmektedir. Konuşmasının devamında, Avusturyalı araştırmacı Oliver Shmit'in "Arnavut ve Boşnakların Osmanlı yönetiminin omurgasını oluşturduklarını ve İmparatorlukta önemli mevkilere ulaştıklarını" ifade ettiği sözlerinden örnekler vererek bu milletlerin tarih boyunca beraber yürüdükleri gerçeğine vurgu yapmaktadır.³³³

Osmanlı İmparatorluğu'na önemli katkılarda bulunan ve hem Türk hem de Arnavut milletleri için çok değerli isimlerden birinin de Mehmet Âkif Ersoy olduğunu belirtmektedir. Ahmeti, Âkif hakkındaki çalışmasında, Kosovalı araştırmacıların Mehmet Âkif Ersoy hakkındaki yazıları ve Âkif hakkındaki çalışmalarını yazılış tarihlerine göre ayırmış, ardından Kosova'daki Tarih ve Edebiyat ders kitaplarını değerlendirerek Âkif'in isminin Kosova'da nerelerde ne şekilde yaşatıldığı ile ilgili derinlemesine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Kosovalı Araştırmacıların Âkif hakkında yazdıklarını yıllarına göre değerlendirmiş olan Ahmeti'nin, çalışmasının devamında "Kosova'daki Ders Kitaplarında ve Sosyal Hayatta Mehmet Âkif Ersoy'un Varlığı" alt başlığı ile derinlemesine bir çalışma gerçekleştirdiği görülür. Bu bölümde Ahmeti, araştırmasına dayalı olarak 1941-2015

³³³ Nuretin Ahmeti, "Mehmet Âkif Ersoy'un Figürü Kosova'da" Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy, **Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Çev: Jonida Begay, Ankara, Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016 s. 104-111.

yılları arasında Ortaokul ve liselerdeki Tarih ders kitaplarının hiçbirinde Mehmet Âkif Ersoy hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadığını belirtirken en azından Âkif'e isim olarak bu kitaplarda yer verilmesi gerektiği görüşünde bulunmaktadır.³³⁴

1990-2016 yılına ait incelediği edebiyat kitaplarında da Mehmet Âkif hakkında herhangi bir bilgiye rastlamamış olduğunu belirtmektedir. Ahmeti, Mehmet Âkif gibi Arnavutça yazmayıp başka dilde eser vermiş isimlerin Arnavutça eser vermemiş olsalar da etnik kökenlerine dayanarak Arnavut kültürel değerlerine dâhil edildiklerini söylerken, Mehmet Âkif Ersoy'un da bu kitaplarda en kısa zamanda yerini alması gerektiğini söylemektedir. Ahmeti, Âkif'in sadece edebiyat kitaplarında değil, tarih kitaplarında da yerini alması gerektiğini söylerken bütün engellere rağmen yeterli olmamakla beraber yine de Mehmet Âkif Ersoy'un fikirleri, yazıları ve ruhunun Kosova'da yaşatıldığının altını çizmektedir.³³⁵

İsmail Bardhi, "Logos A Yayınevinin İlhamı Mehmet Âkif Ersoy" başlıklı konuşmasında Logos A yayınevinin, Mehmet Âkif'in ideolojisinden ilham alarak, kurulduğu günden itibaren yoluna devam ettiğini söylemektedir. Mehmet Âkif Ersoy'un ruhunun bu yayınevi tarafından yayınlanan her eserde yaşadığını dile getirmektedir.³³⁶ Âkif'in eserlerinde yaşadığı dönemin yıkımlarını net bir şekilde resmettiğini ve bizim de o dönemi görmemize yardımcı olduğunu söylemektedir. Bardhi, Mehmet Âkif'in bir tarihçi ya da bir filozof olarak kendini ifade etmemesinin sebebini yaşadığı döneme bağlamaktadır, kalplere dokunabilmeyi şiiri sayesinde başardığını ve şiirinin güçlü temellere dayandığı için güçlü olduğunu söyler. Âkif'in şiirine şeytanı bulaştırmadığı için, okurun kin ve nefretten uzaklaştırıp şiirinde dönemin kargaşalıklarını ve yıkımlarını değil, öz eleştiri ve eleştiriyi hissettiğini dile getirir.³³⁷

Bardhi, Âkif'in şiirlerinde gördüğümüz kargaşalıkları, adaletsizliği ve cehaleti, günümüzde yaşananlara benzetir. Mehmet Âkif Ersoy'un şiirinden "Yarabbi

³³⁴ Ahmeti, **a.g.e.**, s. 104-111.

³³⁵ Ahmeti, **a.g.e.**, s. 104-111.

³³⁶ İsmail Bardhi "Logos A Yayınevinin İlhamı Mehmet Âkif Ersoy" Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy, **Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Çev: Jonida Begay, Ankara, Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016 s. 172.

³³⁷ Bardhi s. 172-178.

bu uğursuz gecenin yok mu sabahı?” mısraının onun için çok şey ifade ettiğini, bu dizelerin geçmiş dönemde ve kendi döneminde, dine karşı yapılan haksızlıkları çok iyi anlattığını dile getirmektedir. Mehmet Âkif Ersoy’un şehitlik mertebesinde olduğunu günümüzde hala bu şekilde bütün canlılığı ile yaşamasının sebebinin bu olduğunu söylemektedir.³³⁸

Zyhdi Dervishi, “Mehmet Âkif Ersoy’un Arnavutluk Toplumunun Gerçeklerine Yönelik Şiirsel, İdealist ve Özgecil Vizyonun Değerleri” başlıklı metninde, Arnavutların 1990 yılından itibaren dünyanın çeşitli devletleri ile özellikle Avrupa devletleri ile birçok alanda farklı alışverişlere başladıklarını dile getirir. 1990 yılı öncesinde yazar Arnavutluk’u izole bir devlet olarak değerlendirir. Batı ülkeleri ile her alanda farklı etkileşimlerin yaşanmaya başlanması sonucu, Arnavut kültürünün Batı kültürünün etkisi ile pek çok değerinin çöküntüye uğradığını ve bunun sonucu olarak kişisel çıkarların ön plana çıkarıldığını söylemektedir. Mehmet Âkif Ersoy’un ise şiirinde bu gibi sosyal ve psikolojik sorunları dile getirdiği ve bu şiirlerin Arnavut kültürünün yeniden yapılanmasında faydalı olabileceği görüşündedir.³³⁹

Dervishi, Mehmet Âkif Ersoy’un birçok konuda Arnavut toplumuna örnek olabileceği ve onun görüşlerine ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Bu gün Arnavut aile yapısının birbirinden kopma, yalnızlaşma, kin ve nefret duyguları gibi sorunlarına Mehmet Âkif’in şiirlerinden örnekler vererek bu sorunların çözümünde Âkif’in şiirinin etkili olabileceğini vurgulamaktadır. Arnavut aile yapısının bu saydığımız sorunların yanı sıra boşanmalar yüzünden de büyük sarsıntılar yaşadığını belirtir. Bu konuda da Âkif’in, şiirlerinin yön gösterici olabileceğine dikkat çeker.³⁴⁰

Bardhi, Batı kültürünün birçok konuda Arnavut kültürünü olumsuz yönde etkilemiş olması karşısında, kendi kültürümüzün yeniden inşa edilmesi ve Batı

³³⁸ Bardhi s. 172-178.

³³⁹ Zyhdi Dervishi “Mehmet Âkif Ersoy’un Arnavutluk Toplumunun Gerçeklerine Yönelik Şiirsel, İdealist ve Özgecil Vizyonun Değerleri” Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy, **Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Çev: Jonida Begay, Ankara, Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016 s. 276.

³⁴⁰ Dervishi, a.g.e., s. 276-286.

kültürünün olumsuz etkilerinden kurtulmak için Mehmet Âkif Ersoy'un şiirini kaçınılmaması gereken bir fırsat olarak görür.³⁴¹

Arnavut toplumunun böyle bir fırsata her zamankinden çok daha fazla ihtiyaç duyduğunu belirtirken, Âkif'in şiirsel önerileri sayesinde başka kültürlerden Arnavut kültürüne bulaşmış olan birçok tehlikenin sosyal yara olmaktan çıkabileceğinin altını çizmektedir.³⁴²

Musa Kraya, "Mehmet Âkif Ersoy'un Edebi Çalışmalarında ve Faaliyetlerinde Pedagojik Fikirler" başlıklı metninde, Mehmet Âkif Ersoy'un birçok alanda başarılı olmuş olduğunu dile getirir. Dünya çapında bir araştırma yapılacak olsa Âkif'in düşüncesinin inceliğinde, onunla kıyaslanacak birini bulabilmenin çok zor hatta imkansız olabileceğini düşünür. Kraya, Türkçe, Arapça, Farsça, Arnavutça dillerini çok iyi bilen, lise öğretmenliği yapmış bir pedagoğ, edebiyat alanında hoca, mükemmel eserler ortaya koym

uş şair, yazar, sporcu, güreşçi, yüzücü, din görevlisi ve daha birçok alanda başarılı olan böyle bir şahsiyete hayranlık duymamanın imkânsız olduğunu söylemektedir.³⁴³

Kraya, Âkif'in, Fars şair ve İslâm âlimi olan Sadi'den etkilenmiş olduğunu dile getirirken Sadi ile Âkif'in birçok ortak noktası olduğunu belirtir. İkisinin de insani değerlere önem verdiğini, insan sevgisini şiirlerinin merkezine aldıklarını, ikisinin de yetim olarak büyümüş olduklarını, fakirlik çektiklerini belirtir. Onun eserlerinin çok eğitici olduğunu ve okuyucuya bir eseri okurken nasıl bir bakış açısı ile yaklaşması gerektiği konusunda bilgiler verdiğini belirtir. Kraya, Âkif'ten, "Profesör Âkif" diye bahsederken, günümüzde bile düşünce gelişimi açısından eğitimcilerle örnek teşkil ettiğini söylemektedir. Kraya, Âkif'in aile, ahlâk ve erdem

³⁴¹ Dervishi, **a.g.e.**, s. 276-286.

³⁴² Dervishi, **a.g.e.**, s. 276-286.

³⁴³ Musa Kraya, "Mehmet Âkif Ersoy'un Edebi Çalışmalarında ve Faaliyetlerinde Pedagojik Fikirler" Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy, **Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Çev: Jonida Begay, Ankara, Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016. s. 315-323.

kişilik konusundaki eğitimsel hedeflerini ünlü Alman pedagog Herbart'ın hedefleri ile çok benzetmektedir.³⁴⁴

Yazar, Âkif'in ana yurdu olarak gördüğü Türkiye için savaştığını, ata yurdu olan Arnavutluk'a büyük vatanperverlik duygusu ile bağlı olduğunu ve gururla Arnavut olduğunu söylediğini bununla da etrafındaki Arnavut asıllıları gururlandırdığını söylemektedir. Kraya'da Âkif ile ilgili yazan birçok yazar gibi onun Kahire'ye gitmesini bir tesadüf olarak görmez. Yazar o yıllarda Kahire'de çok sayıda Arnavut'un yaşadığını, Mehmet Ali Paşa'nın oralara gitmesi üzerine 50.000'e yakın Arnavut'un Kahire ve etrafına yerleşmiş olduklarını söylemektedir. Âkif'in oraya gitmesi ile Kahire'de yaşayan Arnavutların da kendilerini iyi hissetmelerine sebep olduğunu söyler. Kraya, Âkif'in ismi ile Türkiye'de birçok kurumun onurlandırıldığı gibi Arnavutlar arasında da ister eğitimde ister ansiklopedilerde ve birçok yerde isminin gerektiği değeri alması gerektiğini söylemektedir.³⁴⁵

2017 yılında "Koha" isimli gazetede Cerardo Nikyari' nin , "Poeti nga Peja me zemër plot Shqipni thuri himnin e Turqisë". (Kalbinde Arnavut Aşkı İle Türk Milli Marşını Yazan İpekli Şair) başlıklı yazısı şöyle devam etmektedir: "İpekli Mehmet Âkif ya da Türk edebiyatında Mehmet Âkif Ersoy olarak bilinen şair Türkiye'de yaşamış birçok Arnavut'tan biridir. Onun eserleri yabancı toprakta bir yıldız gibi parlamıştır. O kadar değerli bir şair unvanını alması ile birlikte modern Türkiye'nin en iyi şairleri arasında yerini almıştır. Ne yazık ki Arnavut asıllı olan bu değerli şair, Arnavut tarihinde hak ettiği değeri alamamış ve Arnavut tarihçiler tarafından yeterince araştırılmamıştır. Nikyari, Arnavutlara Mehmet Âkif Ersoy'u tanıtan isimlerin ünlü Arnavut yazarları Skender Rizay ve Necip.P Alpan gibi isimlerin olduğunu söylemektedir. .Âkif'in birçok dili bildiğini Arnavutçayı 'da geç te olsa öğrenmiş olduğunu söylemektedir.³⁴⁶

³⁴⁴ Kraya, a.g.e., s. 315-323.

³⁴⁵ Kraya, a.g.e., s. 315-323.

³⁴⁶ Cerardo Nikjari, "Poeti nga Peja me zemër plot Shqipni thuri himnin e Turqisë", Koha, Shkup, 15 Ağustos,2017 f. 9.

Safahat'ta Arnavutları konu aldığı bir şiirinde Arnavutlara olan özlemini, eleştirisini, hayal kırıklığını ve vatanseverliğini dile getirdiğini söyler.³⁴⁷

Arnavutlara yapılan zulüm, işkenceler ve Arnavut topraklarının parçalanmasını bu şiirinde dile getirdiğini fakat ³⁴⁸Arnavutları konu aldığı bu şiirin onun yüksek makamlardaki görevine son vermesine sebep olduğunu iddia etmektedir. Nikyari, Âkif'in Arnavut milletine ve Arnavutluk'a olan tutkusunu kanıtlayan çok sayıda yazılı ve yazılı olmayan delilin mevcut olduğunu. Türk Milli Marşı'nı yazmasında belki de Arnavutların düştüğü durum ve Balkan savaşlarının ilham olmuş olabileceğini söyler.³⁴⁹

2017 yılında “ Fjalori Enciklopedik İslâm” (İslâm Ansiklopedisi Sözlüğü) Mehmet Âkif Ersoy'a yer verildiği görülmektedir.³⁵⁰

2018 yılında “Fjalori Ensiklopedik i Kosovës” Kosova ansiklopedi sözlüğünde Âkif e yer verildiği görülmektedir.³⁵¹

³⁴⁷ Nikjari **a.g.e.**, s. 9.

³⁴⁸ Nikjari **a.g.e.**, s. 9.

³⁴⁹ Nikjari **a.g.e.**, s. 9.

³⁵⁰ Nexhat İbrahimi, ” Mehmed Akif Ersoj” **Fjalori Ensiklopedik İslâm**, Shkup, Prishtinë, Tiranë, 2017, f. 538.

³⁵¹ “Ersoj Mehmet Âkif”, **Fjalori Ensiklopedik i Kosovës**, Prishtinë, 2018, f. 396. (yazar adı belirtilmemiş)

SONUÇ

Âkif'in, şiirinde Arnavut olduğunu ifade etmesi, Arnavutların onu kendilerinden hissetmelerine ve ortak değer olarak görmelerine vesile olmuştur. Bu çalışma Âkif'in bir Türk mü yoksa Arnavut mu olduğu konusundan çok uzakta bir çalışmadır. Çalışmanın tek gayesi vardır o da asırlarca beraber yaşamış olan Arnavut ve Türk milletleri arasında Mehmet Âkif Ersoy'un bir aydın olarak tekrardan birleştirici bir unsur olabilmesi yönünde, milliyetçilik konusundaki fikirlerine değinilerek farklı algılamalara sebebiyet verilmemesi konusuna ışık tutabilmektir.

Bu gün modern milliyetçiliğin milliyetçiliğe getirmiş olduğu ırkçı bakış açısından dolayı Mehmet Âkif Ersoy'un milliyetçilik anlayışı da farklı yorumlara maruz kalmaktadır. XIX. yüzyılda tanıştığımız millet ve milliyetçilik kavramlarının bu yeni manasına göre Âkif'in milliyetçiliğini yorumlayacak olursak onun hangi millete ait olduğu konusunda bocalamış, Âkif'i kimlik krizi yaşayan bir aydın olarak yorumlamış olacağız. Bu sebepten dolayı Âkif'in milliyetçilik anlayışının bu günkü milliyetçilik ideolojisinin iddiasından çok uzakta olduğunu görebilmek ve gerçek milliyetçiliğini kavrayabilmemiz için “millet” kavramının XIX. yüzyıldan önceki manasına ve uğradığı değişimin temeline inmek gerekecektir.

Tarih içerisinde “millet” terimi değişiminin temellerini Fransız ihtilali ile atmış, XIX. yüzyılda bambaşka bir mana ile sözlüklerde ve halk arasında yerini almıştı. Eskiden Avrupa'da “nation” terimi farklı manalarda kullanılırken Fransız ihtilali ile başlayan değişim sonucu XIX. yüzyıla gelindiğinde sözlüklerde bile yeni yeni bugünkü manasını aldığı görülmektedir. XIX. yüzyıla kadar sözlüklerde “Aynı topraklar içinde yaşayanları” ifade ederken XIX. yüzyıldan sonra “Aynı dili konuşanlar, aynı etnik kökene sahip” olanlar olarak değişim göstermiştir.

XIX. yüzyılda zirveye ulaşmış olan milliyetçilik ideolojisi, her milletin kendi devleti olması gerektiğini iddia etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Habsburg İmparatorluğu, Moğol İmparatorluğu ve birçok milleti bir arada tutan bütün imparatorluklar, bozuk imparatorluklar olarak görülmüş, her milletin etnik kökenine ve konuştuğu dile bağlı kendi devletini kurması gerektiği iddia edilmiş; ancak bu şekilde sağlam devletler kurulabileceği görüşü ileri sürülmüştür.

Modern manada millet teriminin bu değişime uğramasından önce milletlerden ırksal kökenine bağlı olarak bu günkü manada söz edilmemiştir. Avrupa’da millet kelimesine getirilen bu yeni mana millete kutsiyet atfetmiş, her şeyin başına milleti yerleştirmiştir. Bunun yanında Avrupa’da değer olarak bilinen birçok şey manasını kaybetmiş, bu yeni olgu her şeyin üzerinde değer görmeye başlamıştır.

Avrupa’da durum böyle iken bu hızlı değişim bir salgın gibi yayılmış, kültürlerine ve dini inançlarına ters olmasına rağmen Osmanlıdaki Müslüman halklar arasında da baş göstermeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu içinde “millet” belli bir dine ait, bir topluluğu ifade etmekteydi. XIX. yüzyılda bu mananın Fransızca “nation” teriminin kullanıldığı manasında kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Fransız ihtilali ile bir siyasi hareket olarak sahneye çıkan milliyetçilik ideolojisinin zeminini hazırlayan şeyler, fikir akımlarında saklıyken, istenilen şey, milletlerin kendi kaderinin tayin etmeleri idi, bunun için ise hür olmaları gerekmektedir ancak her millet kendi devletini kurarsa bu hürriyetin elde edileceğine inanılmıştı.

Zamanın felsefi açıklamalarına göre, Mevcut olan bütün beraberlikler hürriyete engeldi her şeyin ayırması gerekmektedir, devletlerin yanı sıra ahlâkın da bilimden ayrılması önerilmişti. İnsanın hür olabilmesi için ne gerekliyse yapılmalıydı. Bir millet kendi devletinin yönetiminden memnun değilse, onu memnun edici başka bir yönetimle değiştirebilme hakkına sahip olmalıydı. Bazı düşünürler hürriyeti kültürel açıdan gelişmeye bağlarken bazıları da millete kutsiyet atfetmişlerdi. Milletler kendi kendilerine yetmeli ve diğer milletlere kendini kapatmalıydı. Almanlar sadece Almanca, Fransızlar Fransızca, İtalyanlar sadece İtalyanca konuşmalıydı.

Bütün bunların sonucu olarak dünya bu fikrîlerin peşinde bambaşka bir yöne doğru yönelmişti. Devletler kurulmuş bu devletlerin sınırları dil ve ırka göre çizilmişti. Almanlar ve Fransızlar milletlerin birlikteliğinin dilsel birliktelik olması gerektiği konusunda ısrarcı davranmış, saf bir milletin yaşadığı bir devletin imkânsızlığı bilindiği halde bu konuda ısrarlar devam emiştir. Bu imkânsızlıkları

zorlayan politikalar geliştirilmiş ve zamanla milliyetçilik devletlerin birbirlerine karşı yönettikleri silahlar halini almıştı.

Avrupa’da başlayan bu akımlar zirveye on dokuzuncu yüzyıl ile ulaşmış ve Balkanlar’a sıçramıştı. Farklı milletlerin adeta merkezi sayılabilecek Balkanları kan gölüne çevirmeyi de başardığı söylenebilir. Her ne kadar İslâm dinine mensup olan milletler bu görüşün İslâm’a karşı olduğunu bilseler de bu akıma kapılmadan kendini alamamışlardır. Âkif, bütün bunları görmüş, yaşamış ve sırtında bir ateş gibi taşımıştır. Bu yüzden şiirlerinde “Avrupa’nın ilmını alıp fikrini reddetmeyi” önermiştir. O yıllarda, Irka ve dile bağlı devlet kurma hayallerine Arnavutluk’ta kapılmıştı. Arnavutluk’un, İslâm dinine mensup olan bir millet olarak İslâmiyet’in bölücülük emrine karşı çıkmasını Mehmet Âkif Ersoy kabullenememiş, Arnavutları bu yanlış yoldan geri çevirmeye çalışmıştı.

Arnavutların Osmanlıdan kopmaları sonucu Âkif’in, ıstırap içinde kıvrandığını şiirlerinde açık açık görmekteyiz. Dirilerden belki de onun gözünde yaşayan ölülerden bulamadığı destek karşısında ölüler âlemine yönelişini, mezarları sarsarcasına, can havliyle Arnavutları kurtarmaya gelmeleri için ölülere yalvarışını, öteki tarafı da adeta velveleye verişini Arnavutları konu aldığı şiirinde görmekteyiz. Şiirin sonunda, bütün yakarışlarının boşa çıktığını, hiçbir şeyin Arnavutları İslâm birliği olarak gördüğü Osmanlıda tutmaya, İslâm bayrağını eskisi gibi ırk ayrımı gözetmeden beraberce dalgalandırmaya ikna edemediği görülür.

Âkif ‘in gözünde Arnavutlar, İslâm birliği yerine ırkçılığı tercih etmiş bir millettir. Bu durumda Âkif, “Ben ki evet Arnavut’um” ifadesini, Arnavutlar bölücülüğü seçti “Ben artık onların yanında yokum” ifadesi ile değiştirmiştir adeta. Âkif, İslâm bayrağını o güne kadar dalgalandırmış olan Osmanlı’nın devamı olarak gördüğü, Türklere teslim edecektir. Çünkü Âkif, tüm kalbiyle İslâm devletleri içinde İslâm bayrağını en iyi şekilde Osmanlı’nın dalgalandırmayı başarabildiğine inanmıştır. Bunu birçok şiirinde olduğu gibi, *Safahât*’ın III. kitabı, *Hakkın Sesleri*’nde Osmanlı için kaygısını belli ettiği bir şiirinde de açık açık şu ifadelerle belli ettiğini görmekteyiz “Allah’ım, masum şeriatın son yurdu bu topraklardı.”

Onun gözünde, asırlarca dedelerinden devraldıkları İslâm bayrağını dalgalandırmada en başarılı olmuş millet Türk milletidir. Osmanlı her ne kadar ırk gözetmemiş olsa da artık dünyanın düzeni değişmiş, ırka ve dile bağlı devletlerin kurulmasının kaçınılmaz, önüne geçilmez bir gerçek olduğunun farkındalığı ile Akif'in de hareket etmek zorunda kaldığını görüyoruz. Onun gözünde Arnavutlar islam bayrağını dalgalandırmak yerine bırakıp gitmişlerdi, Araplar da ırkçılık sevdasına kapılmıştı. İslam bayrağını dalgalandırabilecek tek millet olarak Türkleri görüyordu. Tarih de Osmanlı örneği ile bunu desteklemiştir. İslâm'a dayalı bütün umutlarını, Türk milletine bağlamış ve bu yüzden *Süleymaniye Kürsüsünde* isimli şiirinde "Türkün İmanını" yüceltmıştır. Âkif, bu noktada da İslâmi bir yaklaşım sergilemiş ve âdetâ Hucûrat Suresi 13. ayetten hareket etmiştir, Ayette, takvaca en üstün olanın Allah katında en değeri olduğundan bahsedilir: "Ey insanlar, gerçekten, Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimler ve kabileler kıldık. Şüphesiz, Allah katında sizin en üstün sayılanınız, takvaca, en ileride olanlarınızdır. Şüphesiz Allah bilendir." Âkif'in tek gayesi İslâm'ın kurtuluşudur ve takvaca en üstün olduğuna inandığı milletin yanında olmuştur. Onun gözünde bu millet Türk milletidir ve Türk milleti ile hayatının geri kalanında davasına, yoluna devam etmeye karar vermiştir. Vatanı için her türlü mücadelede yer almış olan Akif, İslâm'ı yeniden bir çatı altında toplayabileceğine olan inancını hiç yitirmemiştir. Asım'ın neslinin bunu başarabileceğine olan inancı tamdı.

Mücadelesine yorulmadan devam etmiştir. Çanakkale şiiri Âkif'in feraha erdiğinin ifadesidir. Asım'ın nesli Peygamber sancağındaki gibi savaşıp vatanı kurtarmışlardı. Sıra eskisi gibi ırkçılık göz etmeden şeriatın emirlerine uygun bir şekilde yine İslâm bayrağını dalgalandırmaya geldiğine Akif, bu milletin bir ödülü hak ettiğine inanmış ve "İstiklâl Marşı'nı" İslâm milletleri adına Türk milletine hediye etmiş ve "Yola devam edelim." nidaları ile hediyesini teslim etmiştir adeta. Fakat işler istediği gibi gitmemiş, Arnavutlarda olduğu gibi Türklere de bir veba gibi ırkçılık salgını başlamıştı. Âkif'e bu noktada mücadele sahası kalmamıştı çünkü onun anlayışında ırkçılık, bölücülük demektir oysa İslâm bu bölücülüğü reddediyordu. İslâm bayrağını ırkçılık çatısı altında devam ettiremeyeceğini anlayınca tıpkı Arnavutların ırkçılığı seçmeleri sonucu yanlarında olmadığı gibi

Türklerin de yanında durmamış Mısır'a gitmiştir. Âkif, hayatı ve yazdıkları ile samimi bir Müslüman profili sergilemiştir. Irkçılığa karşı olduğunu sadece sözleri ile değil hareketleri ve yaşayış biçimi ile de göstermiştir.

Mehmet Âkif Ersoy'un milliyetçilik anlayışını gerçek manası ile kavramak amacı ile Arnavutların fikir ve edebiyat dünyasında Mehmet Âkif Ersoy'un ne şekilde değerlendirildiğine baktığımızda, Arnavutların, Mehmet Âkif Ersoy'u, yeni yeni tanımaya başladıklarını görmekteyiz. Âkif'in bir Arnavut olduğu ve eserinde Arnavutları konu aldığı ile ilgili Arnavut basınında yeterli olmasa da son yıllarda yavaş yavaş yerini almaya başladığını görüyoruz. Akif'i tanıma fırsatı bulmuş olan Arnavutlar'ın, onu ilk olarak Osmanlı ve Arnavut ilişkilerini araştırma konusunda ünlü bir Arnavut araştırmacı olan Skender Rizzaj'dan duyduklarını görüyoruz. Rizaj, 1996 yılında yayınladığı bir kitabında Akif'i "bu günün Arnavutları için büyük bir ihtiyaç" olarak gördüğünü belirtir. Akif'in Arnavut aydınları ve Arnavut edebiyatındaki yerini tespit etmeye çalıştığımız çalışmada Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da Akif hakkında yazılanlardan hareket etmiştik. Araştırmamız dahilinde Arnavutluk basınında ilk olarak 1937 yılında bir dergide, bundan 60 yıl sonra 1997 yılında ise *Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavutlar* isimli kitapta adının geçtiğini, 2010 yılından itibaren ise bazı dergilerde, sempozyum bildirilerinde Akif'ten bahsedildiğini gördük.

Kosova basınında ise 1976 yılında bir seminer bildirisinde, ardından 10 yıl sonra 1986 yılında bir gazetede ve 1991 yılından itibaren Arnavutluk ve Makedonya'daki yazılanlara kıyasen Kosova basınının, 1991 yılından itibaren en yoğun şekilde Akif'e yer verildiğini görmekteyiz.

Makedonya'nın Arnavut basınında Akif'in ilk olarak Safahatın tercümesi ile 2006 yılında yer aldığı görülür. Bu yıldan itibaren nadiren dergi ve gazetelerde Akif'e değer veren belli isimlerin Akif'ten bahsettiği görülür. Arnavut dünyasında Akif hakkında en büyük çalışmayı Logo- A yayınevini *Safahat* adlı eserini Arnavutçaya tercüme etmekle gerçekleştirmiş olduğunu söyleyebiliriz. Akif hakkında yazılanların nadir olmasının sebebi, Balkanlarda uzun yıllar komünizm rejiminin hüküm sürmesinden kaynaklanmaktadır. Bu gün Akif'i ele almış olan, Âkif ile ilgili yazmış olan bir bakıma Âkif ile tanışmış olan Arnavut yazarların hepsinin

ondan övgülerle bahsettiklerine Arnavutların gerçek kültürlerine dönmeleri adına Akif'i bir fırsat olarak değerlendirmek isteyişlerini gördük.

Hemen hemen bütün yazarların Âkif'i, *Safahât*'ının III. kitabı *Hakkın Sesleri*'nde yer alan, "üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk" diye başlayan ve Arnavut olduğunu ifade ettiği şiirinden hareketle kaleme aldıklarını görüyoruz. Bu şiirden hareketle Arnavut yazarlar, Âkif'in şiirlerini okumuş ve onun hakkında bilgi sahibi olmuşlardır.

Arnavut yazarlar, her şeyden önce Arnavut milletinin Âkif ile tanışmalarında çok geç kaldıklarından yakınmaktadırlar. Fakat bunun sebebini Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesi sonucu Arnavutların Batı kültürünün etkisi altında kalmalarına bağlamaktadırlar. Özellikle Arnavutluk'un yıllarca izole bir devlet olarak yaşamış olması, Arnavutları Âkif gibi kendi öz değerlerinden uzaklaştırdığını söylemektedirler. Arnavut aydınlarının çoğu bunu Batı'nın bir projesi olarak görmektedir. Yazarlar, Batı'nın istediğinin Arnavutları İslâm kültüründen uzaklaştırmak olduğunu dile getirirler. Bunun için Osmanlı Devleti ile alâkalı olan şeylerin özellikle de Arnavut-Türk dostluğunun ve Arnavutlara İslâm'ı hatırlatacak her şeyin Arnavutların hafızalarından silinmesi yönünde çalışmalarını sürdürmüş olduğunu söylemektedirler.

Arnavutların bu gün başka milletlerden aldıkları kendi değerlerinden çok uzak olan yapay değerlerin peşinde koşmakta oldukları Arnavut yazarların ifadelerinde yer almaktadır. Yazarlar arasında Âkif'in Arnavut edebiyatında yer almaması ile ilgili getirilen bir başka yorum Âkif gibi Arnavutlarla alakalı yazmış olan birçok yazarın Arnavut edebiyatında yer aldığı, fakat Âkif'in Osmanlı ve Türkiye devleti topraklarında yaşamış birçok yazar gibi Arnavut edebiyatına dâhil edilmemesinin sebebini Osmanlı karşıtı eylemlere bağlamaktadırlar.

Yazarların hemen hemen hepsinin Âkif'i, Arnavutlar için çok büyük bir değer olarak gördüklerine ve kendi özlerinden uzaklaşmış olan Arnavutların özlerine dönmeleri konusunda Âkif'i bir fırsat olarak gördüklerine şahit olmaktayız. Hatta bazı Arnavut yazarları arasında "Arnavutlar Âkif ile daha önce tanışmış olsalardı vatan sevgisini öğrenmiş olurlardı." şeklinde yorumlara rastlanmaktadır. Âkif

hakkında yazan isimlerin çoğu Arnavut kültürünün yeniden yapılanması konusunda Mehmet Âkif Ersoy’u bir ışık olarak görmekte-dirler. Âkif’in ahlâkına değinmiş olan yazarlar, onun şiirlerinin okunmasının Arnavut milletinin ahlâki değerlerini, Batı etkisinde büyük değişime uğramış olan aile yapısını ve kaybedilmiş olunan birçok değer-in bu sayede geri kazanılabileceğine vurgu yapmaktadırlar. .

Âkif ile ilgili yazmış olan Arnavutların çoğunun Âkif’i iyi tanıyıp ona göre değerlendirdikleri görülmektedir. Âkif’i ırka veya dile bağlı olarak değil, İslâm’a bağlı milliyetçilik kapsamında değerlendirmişlerdir. Âkif’i gerçek milliyetçilik anlayışı çerçevesi içinde değerlendirenlerin yanı sıra “Türklerin “Milli Marşı’nı” Yazan Arnavut”. “Kalbinde Arnavut Aşkı İle Türk Milli Marşını Yazan İpekli Şair.” “İnsanlık Yararına Bir Arnavut: Mehmet Âkif Ersoy”. Gibi başlıklar dikkatlerden kaçmamış, her ne kadar yazıların içeriğinde çok fazla milliyetçilik vurgusu yapılmamışsa da bu başlıklar Mehmet Âkif Ersoy’un gerçek kimliğini yansıtmayan başlıklardır. Onun böyle bir ayrışmadan çok uzakta olan milliyetçiliğine ters bir yaklaşım olacaktır. Eğer Âkif’e böyle bir bakış açısıyla bakılacak olursa o zaman İstiklâl Marşı’nda “milletim” , “ırkım” ve *Asım* gibi şiirlerinde yer alan ırk ve Türk milleti gibi ifadelerin arkasında, bu günkü manada kullanılacak şekliyle çok koyu milliyetçi bir Türk olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat bu ve bunun gibi yaklaşımlar Akif’in İslam uğruna verdiği dava ve harcadığı bir ömre büyük haksızlık olur.

Diğer taraftan Arnavut aydınlarının, Mehmet Âkif Ersoy’un Mısır’a gitmesini bu güne kadar görülmemiş bir farklılıkta yorumlayanlara rastlanmaktadır. Bu güne kadar pek çok Türk yazar tarafından Âkif’in Türkiye’den uzaklaşıp Kahire’ye gidişi farklı şekilde yorumlanmıştır. Arnavut yazarlarının bu gidişi çok farklı, hatta görülmemiş şekilde yorumlandığı görülmektedir. Bu gidiş kimi Arnavut yazara göre o dönemde Mısır’ın Arnavutlar tarafından yönetildiği (?), kimisine göre Mısır’ın o dönemde Arnavut toprakları olarak bilinmesi (?), kimisine göre Arnavutların o topraklarda yoğun bir şekilde yaşamakta oldukları şeklindeki sebeplere dayandırılmaktadır. Âkif’e yönelik bu pek rastlanılmayan yorumlar, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Arnavut olduğu yönündeki iddialardan kaynaklanmaktadır. O dönemde Mısır, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın torunları

tarafından yönetilmiştir. Bu başlı başına araştırılması gereken bir başka konu olsa da bizim bu konuda getirebileceğimiz tek yorum Arnavutların Mısır'a yönelik böyle bir fetihlerinin tarihte hiç görülmemiş olduğudur. Yine de yorumun muhatabı tarihçilerdir.

Sonuç olarak Mehmet Âkif Ersoy'un bu gibi ırkçılığa bağlı bütün yakıştırmalardan çok uzakta olduğunu ve onun milliyetçilik anlayışının “millet” kavramının değişime uğramadan önceki manasında saklı olduğunu söyleyebiliriz.

Mehmet Âkif Ersoy “millet” kavramını değişime uğramadığı yönü ile algılamış ve yaşamış bir aydındır. Âkif'in, Türk mü yoksa Arnavut mu olduğu tartışmaları, milliyetçiliğin gerçek tarihini ve Âkif'in gerçek milliyetçilik görüşünü anlamadığımız sürece devam edecektir. Âkif'i davası kapsamında değerlendiremeyenler, olaya bu şekilde baktıkça Âkif'in milliyetçilik anlayışına bir yorum bulamayacaklardır. Onun milli davasını anlayabilmek için öncelikle onun millet anlayışını kavramamız gerekir. Mehmet Âkif Ersoy “millet” kelimesini etnik bir algı ile değil, dini kültürel bir algı ile algılamış, yazmış, yaşamış ve yaşatmıştır. Hakk'a tapmayan, İslâm dinine mensup olmayan, göğsünde îman aşkını taşımayan bir milletin mensubu olmadığını “Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal” mısraları ile en iyi şekilde dile getirmiştir. Âkif'in bu ölçüsü Arnavut halkı arasında da geçerli bir bakış açısıdır. Bu bakış açısı bu gün dahi güncelliğini koruyan “Turk jam elhamdülillah” ve “Un jam Muslulman, un jam Turk”,(Elhamdülillah Türküm ve Ben Müslümanım ve Türküm) ifadelerinde yaşamaktadır. Bu sözler Âkif'in milliyetçilik anlayışının özetidir adeta, bu sözlele, Türklük ve Müslümanlık özdeşleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Sevim** (2008). *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Ahmeti, Nuredin** (2016). Mehmet Âkif Ersoy'un Figürü Kosova'da, Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy, *Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Çev: Jonida Begay, Eğitim Bir Sen Yayınları, Ankara.
- Akay, Hasan** (2008). *Doğrandıkça Artan Ekmek*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Akay, Hasan** (2010). Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı Sanatı ve Eseri, *İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı 41 Dize 41 Yorum*, Hat Yayınları, İstanbul.
- Akay, H. & Andı, M. Fatih** (2010). İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı 41 Dize 41 Yorum, Hat Yayınları, İstanbul.
- Aybars, Ergün** (2012). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Zeus, İzmir.
- Akay, Hasan** (2010). İstiklal Marşı'nı Yeniden Okumak İçin ön Tespitler, *İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı / 41 Dize 41 Yorum*, Hat Yayınları, İstanbul.
- Alpan P. Nexip & Kaçi, Nesip** (1997). *Shqiptarët në Perandorinë Osmane*, Albin Yayınevi, Tiran.
- Avcı, Casım** (1998). Hilâfet, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Ayferi, Göze** (2009). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Ayni, M. Ali** (2011). *Milliyetçilik*, Kurtuba Yayınları, İstanbul.
- Ayvazoğlu, Beşir** (2010). Ebediyen Sana Yok İrkıma Yok İzmihlâl, *İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı / 41 Dize 41 Yorum*, Hat Yayınları, İstanbul.
- Aqif, Mehmet** (1937). *Përpejka Shqiptare*, n.8, Tiranë.
- Bardhi, İsmail** (2016). Logos A Yayınevinin İlhamı Mehmet Âkif Ersoy, Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy, *Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Eğitim Bir Sen Yayınları, Ankara.

- Bilge, Mustafa L.** (1991). Arnavutluk, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul.
- Caka, Eduart** (2013). Një shqipëtarë në shërbim të njerëzimit: Mehmet Âkif Ersoj, *Zëri Nalt Dergisi*, Tiranë.
- Catapano, G-Falasci N. Vlora & Rizay, Skender** (1996). *Shqiptarët Popull i Ndarë*, Pejë.
- Cikalleshi, Ledian** (2010). Shqiptari që shkroi himnin e Flamurit Turqisë, *Ura*, Tiranë.
- Dervishi, Zydi** (2016). Mehmet Âkif Ersoy'un Arnavutluk Toplumunun Gerçeklerine Yönelik Şiirsel, İdealist ve Özgecil Vizyonunun Değerleri Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy *Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Eğitim Bir Sen Yayınları, Ankara.
- Düzdağ, M. Ertuğrul** (1989). *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar 2*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Elsie, Robert** (2011). Aqif Mehmet, *Fjalor Historik i Kosovës*, Tiranë.
- Ersoy, Mehmet Akif** (1991). Përktheu: Naime Hoxha, Dituria Islâme, nr.44, Prishtinë.
- Ersoy, Mehmet Akif** (2006). *Fletët*, Përktheu: Mithat Hoxha, Logos-A Yayınevi, Shkup, Prishtinë, Tiranë.
- Ersoy, Mehmet Akif** (2007). *Fletët*, Përktheu: Mithat Hoxha, Viziyon-M Yayınevi, Shkup.
- Ersoy, Mehmet Âkif** (2008). *Safahât*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Fayda, Mustafa** (2013). Zimmî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul.
- Gellner, Ernest** (1998). *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev: Simten Coşar- Saltuk Özertürk –Nalan Soyarık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hamiti, Abdullah** (1966). Mehmet Âkif Ersoj –Poet i Dashur Nga Të Gjithë, *Rilindija*, Prishtinë.
- Hasbawm, E J**, (1993). *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- İbrahimi, Nexhat.**(2018) Mehmet Âkif Ersoj, *Fjalor Enciclopedik Islâm*, Shkup, Prishtinë,Tiranë, Logos-A, 2917.
- İbrahimi, Zekeriya** (2007). Në Gjurmë Të Gjenive, *Fakti* 13 janar.
- İbrahimi, Zekeriya** (2013). Fletët e Mehmet Âkif Ersoj, *Studime Albanologjike* nr.7, Shkup.

- İpekçi, Alper** (2017). Johann Gottfried Herder’de Milliyetçilik Düşüncesi, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Jelavich, Barbara** (2016). *Balkan Tarihi*, C1. Küre Yayınları, İstanbul.
- Kabaklı, Ahmet** (1989). *Mehmed Âkif*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kara, İsmail** (2010). O Benimdir, O Benim Milletimindir Ancak, *İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı / 41 Dize 41 Yorum*, Hat Yayınları, İstanbul.
- Karakoç, Sezai** (2017). Mehmet Âkif, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Kaleshi, Hasan** (1976). roli i Shqiptarëve në letërsinë Orientale, *Semineri i Kulturës Shqiptare Për të Huaj*, Prishtinë.
- Kazıcı, Ziya** (2002). Osmanlılarda Hoşgörü, *Türkler*, C.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Kedourie, Elie.**(2017). *Avrupa’da Milliyetçilik*, Çev. Haluk Timurtaş, Köprü Kitapları, İstanbul.
- Kasumi, Elizabeta** (2017). Vizioni bashkëkohore në opusin letrar të veprave të Mehmet Âkif Ersojit, *Ura*, nr.5. Tiranë.
- Krasniki, Milazim** (2009). *Historija dhe kultura e Balkanit*, Prishtinë.
- Kraya, Musa** (2016). Mehmet Âkif Ersoy’un Edebi Çalışmalarında ve Faaliyetlerinde Pedagojik Fikirler, Atayurdunda Mehmet Âkif Ersoy *Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Eğitim Bir Sen Yayınları*, Ankara.
- Kuratan, Uğur** (2011). Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayı 8*.
- Küçük, Cevdet** (1992). Balkan Savaşı, *TDV İslâm Ansiklopedi*, C. 5 İstanbul.
- Külçe, Süleyman** (1944). *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Yayıncılık, İzmir.
- Matoshi, Hysen** (2009). *Historija dhe kultura e Balkanit*, Prishtinë.
- Mehdiu, Feti** (2011). Reflekse Kur’anore në poezinë e Mehmer Akifit, *Edukata Islâme*, nr.96. Prishtinë.
- Morina, Qemajl** (2009). Mehmet Aqif Ersoji në faqet e revistës Err-rrisale të Kajros, *Historija dhe kultura e Balkanit*, Prishtinë.
- Morina, Qemajl** (2012). Mehmet Aqif Ersoj poeti i dy popujve, *Edukata Islâme*, nr. 99, Prishtinë.
- Mulaj, İsa** (2014). Kontributi i Mulajve në perëndorinë Osmane, Turqinë moderne dhe ndërtimin e identitetit të shqiptarëve (çevrimiçi) <http://www.academia.edu/11170364/>.

- Nikjari, Xherardo** (2017). “Poeti nga Peja me zemrën plot Shqipni thuri himnin e Turqisë, *Koha*, 15 gusht, Shkup.
- Nimani, Shyqri** (2003). *Arnavut artistet shqiptar në Perandorinë Osmane*, Libri Shkolor, Prishtinë.
- Nimani, Shyqri** (1998) Aqif Mehmet Pejani kryepoet e Turqisë moderne *Diturija Islame*, nr. 100, Prishtinë.
- Ortaylı, İlber** (2005). Millet, *TDK İslâm Ansiklopedisi*, C:30, TDK İslâm Ansiklopedisi Araştırmaları merkezi
- Özkırımlı, Umut** (1999) *Milliyetçilik Kuramları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Pajaziti, Ali** (2013). Vizione bashkëkohore në opusin letrar të letrave të Mehmet Akif Ersojt, *Univers*, Tiranë.
- Polisi, Mehdi** (2007). Fletët që Flasin shqip, 27 dhjetor *Lajm*, Prishtinë.
- Rahimi Shemsi** (2003). Mehmet Âkif Ersoj, *Dituria İslâme*, nr. 150, Prishtinë.
- Renan Ernest** (1946). *Nutuklar ve Konferanslar*, Çev: Ziya İshan, Sakarya Yayınevi, Ankara.
- Rizaj, Skender** (1992). Âkif Memeti poeti më i madh i letërsisë Turke, *Bashkimi Paqësor*, Prishtinë.
- Rude, George** (2015). *Fransız Devrimi*, Çev: Ali İhsan Dalgıç, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sami, Şemsettin** (2004). *Kâmûs-İ Türki*, Çağrı Yayınları, 2004, s.1400. İstanbul.
- Selami, Pulaha** (1974). *Defteri i regjistrimit të sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, Tiranë: Akademia e shkencave dhe arteve të R.P. të Shqipërisë insdtituti i historisë.
- Smiht, D Antoni** (2016). *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Solo, Wltmayer Baro** (2007). *Modern Milliyetçilik ve Din*, Çev: Mehmet Özay, Açılım Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, Recep** (2005) Millet, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C:30 TDV, İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Tansel, F Abdullah** (1991). *Mehmed Âkif Ersoy*, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Terziu, Agim** (2010). 16. yüzyılda Arnavutluk'ta İslâm'ın Yayılışı Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi Bilim Dalı, Bursa, (Çevrimiçi) <http://www.sahkulu.com/bilgi-merkezi/doktora-tezleri?task=convert.getpdf&id=1&filename=16-yuzyilda-arnavutlukta-islamin-yayilisi.pdf>. 05 Aralık 2014.

Topçu, Nurettin(2018). *Mehmet Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Yavuzer, Adalet (2004). Arnavutluk'ta Türk İzleri, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı* Mayıs, İstanbul.

Yetiş, Kâzım, *Bir Mustarip Mehmet Âkif Ersoy*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011.

Yıldırım, Ergün, (2014). *Âkif'in Leylâsı*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

Wikipedia,(2019) Arnavutluk, (Çevrimiçi), <https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Albania.02>.